DIMITRIE CANTEMIR ★ DESCRIEREA MOLDOVEI

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

DIMITRIE CANTEMIR

DESCRIEREA MOLDOVEI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

În colecţia
„Biblioteca pentru toţi"
au apărut:

Al, Davila
VLAICU VODĂ

Grigore Alexandrescu
POEZII

Ion Budai-Deleanu
TREI VITEJI

POEŢII „CONTEMPORANULUI"

Lei 2,90

DIMITRIE CANTEMIR

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

DIMITRIE CANTEMIR

DESCRIEREA MOLDOVEI

Traducere de *Petre Pandrea*,
cu o prefață de acad. *C. I. Gulian*

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

DIMITRIE CANTEMIR, UN MARE PATRIOT ȘI CĂRTURAR

În 1953 s-au împlinit 230 ani de la moartea și 280 ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir, unul dintre cei mai de seamă cărturari ai poporului nostru. Atît prin clarviziunea sa politică, prin calda sa dragoste de țară, cît și prin capacitățile sale de creație științifică, Dimitrie Cantemir s-a ridicat deasupra multora dintre înaintașii și contemporanii săi. Fiu al veacului al XVII-lea, crescut și format în condițiile istorice și ideologice ale orînduirii feudale și jugului otoman, Dimitrie Cantemir și-a depășit în multe privințe veacul, desprinzîndu-se pe fundalul culturii feudale ca o luminoasă figură de precursor al gîndirii științifice moderne.

Regimul burghezo-moșieresc n-a fost în stare să asigure o ediție completă a operei marelui cărturar; cu atît mai puțin putea să dezvăluie elementele progresiste, patriotice din scrierile lui cu caracter istoric, fi-

lozofic și social-politic. Ideologii regimului burghezo-moșieresc, străini de mase, aserviți intereselor claselor exploatatoare, l-au înfățișat pe Cantemir drept un erudit uscat, cufundat în documente și fișe, un „domn“ rupt de popor, care a ocupat vremelnic scaunul Moldovei.

Opera lui Dimitrie Cantemir, deși a fost depășită în multe privințe de vremuri, a rămas vie și scumpă poporului nostru, pentru că la rădăcina acestei opere de uriașă erudiție se află izvorul curat al dragostei de patrie.

Opera vastă a lui Cantemir este încă insuficient studiată. Dar dacă ne lipsește încă putința valorificării temeinice a întregii opere a lui Cantemir — o ediție critică a operei lui fiind de-abia în curs de pregătire — putem totuși să schițăm, în linii largi, figura marelui patriot și cărturar.

Dimitrie Cantemir s-a născut în 1673, ca fiu al domnitorului Constantin Cantemir, care fusese un mic boier moldovean din Fălciu. De copil, Dimitrie Cantemir a primit o instrucțiune îngrijită, continuată apoi la Constantinopol, unde a fost trimis ca ostatic, pentru a se garanta fidelitatea tatălui său față de Poartă. Aici Cantemir a trăit între învățați și artiști greci și turci, de la care a știut să asimileze numeroase cunoștințe, fără însă să-i fie înăbușită dragostea pentru patrie și limba maternă.

Întorcîndu-se în țară la 1691, este ridicat în scaunul Moldovei, dar numai pentru o lună. În timpul domniei fratelui său Antioh, Cantemir se reîntoarce la Constantinopol, ca reprezentant al acestuia pe lîngă

Poartă, unde rămîne timp de 17 ani. Cantemir are acum prilejul să adune un însemnat material istoric pentru opera sa *Istoria creşterii şi descreşterii Porţii otomane*.

In 1710, chiar în anul în care turcii declară război ruşilor, Cantemir este trimis pe tronul Moldovei.

Ajungînd în situaţia de a hotărî politica ţării, Cantemir are prilejul să dovedească priceperea sa politică şi dragostea sa de ţară. Deşi domnia lui Cantemir a fost de scurtă durată, ea are o deosebită semnificaţie în istoria politică a poporului nostru prin orientarea hotărîtă spre alianţa cu Rusia. Această orientare a fost atacată şi calomniată, mai ales între cele două războaie mondiale, de către istoricii burghezi din Romînia burghezo-moşierească, care ascundeau cu grijă legăturile dintre poporul rus şi poporul romîn şi, îndeosebi. ajutorul generos primit de-a lungul veacurilor de către poporul nostru din partea marelui popor rus.

In mijlocul dregătorilor şi învăţaţilor turci, Cantemir n-a putut uita că poporul său suferea din ce în ce mai crunt din cauza asupririi şi exploatării turceşti. Pentru a mulţumi lăcomia turcilor, domnitorii care veneau pe tron în Moldova şi Ţara Romînească înmulţeau birurile, secătuind ţara. După calculele lui Cantemir, la sfîrşitul veacului al XVII-lea numai Moldova plătea anual Turciei 300.000 de taleri. Dar turcii nu se mulţumeau numai cu birul, ci deseori treceau ţara prin foc şi sabie, mai ales cînd voiau să înăbuşe o răscoală. Expediţiile sîngeroase de pedepsire efectuate de turci se soldau cu jafuri, incendii şi asasinarea a mii de locuitori paşnici.

Timpul îndelungat pe care l-a petrecut la Constantinopol l-a ajutat pe Cantemir să cunoască bine putreziciunea imperiului otoman şi să-şi dea seama că a sosit momentul scuturării jugului otoman. Dimitrie Cantemir a fost atît de adînc convins de faptul că imperiul otoman îşi trăise traiul, încît a formulat ideea aceasta chiar în titlul lucrării sale despre *Istoria creşterii şi descreşterii Porţii otomane.*

Cantemir a cîntărit cu pricepere şi chibzuire raporturile de forţă dintre state din vremea sa şi a ales cu hotărîre alianţa cu Rusia. El şi-a dat seama că şi politica imperiului habsburgic, ca şi aceea a panilor polonezi, reprezentau o primejdie pentru Moldova şi Ţara Romînească. In acest timp Rusia, condusă cu iscusinţă de Petru I, începuse să devină o mare putere, singura mare putere determinată de propriile ei interese să intervină împotriva turcilor. Petru I — spune Lenin — *„grăbea răspîndirea civilizaţiei"* în Rusia feudală. Industria şi negoţul se dezvoltau ajutate de reformele administrative introduse de Petru, reforme care au întărit statul centralizat al moşierilor şi negustorilor, bineînţeles pe socoteala ţăranilor iobagi, care erau crunt exploataţi. In comparaţie cu Turcia, care întruchipa despotismul feudal cel mai reacţionar, cel mai odios, Rusia reprezenta un factor progresist, care, urmărind realizarea propriilor sale ţeluri, putea sprijini lupta de eliberare a popoarelor balcanice de sub înăbuşitorul jug otoman. *„Rusia joacă într-adevăr un rol progresist în raporturile cu Orientul* — scrie Engels referindu-se la

acea epocă — *stăpînirea Rusiei joacă un rol civilizator în Marea Neagră și Marea Caspică.*"[1]

Cantemir a văzut că singura forță pe care se putea baza poporul în lupta sa împotriva jugului otoman era Rusia. Constantin Brîncoveanu își îndreptase și el privirile spre Rusia și trimisese la Moscova o solie, care s-a transformat într-o reprezentanță permanentă; dar el a rămas șovăielnic, și atunci cînd în 1711 a izbucnit războiul turco-rus, a adoptat o atitudine de așteptare, pentru ca, după victoria turcilor, să reia relațiile cu ei. Cantemir n-a fost șovăielnic, ci a urmat consecvent și a tradus în fapte convingerea sa despre necesitatea alianței cu Rusia. Deși Cantemir știa că turcii se pregătesc să dezlănțuie războiul împotriva rușilor — lui însuși îi ceruseră să se pregătească pentru acest război — el a rămas ferm pe poziția de prietenie cu Rusia, încheind, în aprilie 1711, tratatul secret cu Petru I. Fiind un diplomat iscusit, Cantemir a știut să evite bănuielile turcilor, înfățișînd apropierea sa de ruși drept iscoadă pusă în slujba Porții.

Tratatul secret încheiat între Petru I și Cantemir este un document deosebit de important în istoria relațiilor ruso-romîne. În tratat se subliniază că scopul pentru care a fost conceput este eliberarea Moldovei; în el se stipulează că Moldova nu va plăti nici un fel de bir, se stabilește deplinul neamestec al Rusiei în treburile interne ale Moldovei. Cantemir a obținut ca în tratat să fie recunoscut pentru Moldova principiul unei monarhii stabile, ceea ce în condițiile istorice de atunci însemna un pas înainte față de fărîmițarea feudală,

---

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. XXI, ed. rusă, pg. 211.

față de luptele dintre partidele boierești, care slăbeau țara și capacitatea ei de rezistență în fața cotropitorilor. Tratatul prevedea de asemenea ca, în cazul cînd Moldova va rămîne sub stăpînirea turcească, Cantemir să se poată statornici în Rusia, în cele mai onorabile condiții, sau să poată pleca oriunde va voi.

Tratatul secret a răspuns necesităților de dezvoltare ale Moldovei și, ca urmare, el și-a găsit ecoul firesc în asentimentul poporului și al unor boieri, care i-au și spus lui Cantemir că, dacă el n-ar fi mers cu rușii, aveau de gînd să-l părăsească. Acești boieri își dădeau seama că jugul otoman tindea să devină din ce în ce mai apăsător, amenințîndu-i în propriile lor privilegii.

Atunci cînd turcii, urmărind să reia Azovul și să-și recîștige supremația în Marea Neagră, au declarat război Rusiei, iar Petru I a acceptat războiul, proclamîndu-se *„apărător al popoarelor creștine care zac în robia musulmanilor"*, Dimitrie Cantemir a dat un manifest către țară, care a fost primit cu însuflețire de către popor. În manifest Cantemir arată că turcii n-au respectat tratatul anterior încheiat cu Moldova, ci au venit *„cu tot soiul de asupriri"*, au prădat și jefuit Moldova, în sfîrșit au sporit într-atît tributul *„că au devenit cu neputință de răspuns"*. Asentimentul poporului s-a văzut curînd și cu prilejul vizitei făcute la Iași de către Petru I. Simpatia puternică cu care a fost întîmpinat Petru I este minunat descrisă de către cronicarul Neculce, care a subliniat, în *Letopisețul Țării Moldovei*, dorința lui Petru I de a elibera Moldova fără pretenții, în chip dezinteresat: *„Marele împărat silește*

să scoată această țară din robie, de sub mîna turcilor și nu-i trebuie nimică de la dînsa să ieie...“

Istoricii din trecut care slujeau interesele moșierilor și capitaliștilor din Romînia l-au caracterizat pe Cantemir drept „utopist“ și „calculator nedibaci“ datorită orientării sale spre Rusia. Cantemir însă n-a fost cîtuși de puțin utopist. Atît el, cît și boierii care l-au sprijinit, își dădeau seama de avantajele reale pe care le reprezenta pentru țară și, firește, și pentru apărarea propriilor lor privilegii, orientarea spre Rusia. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor istorice — faptul că luptele purtate de ruși împotriva turcilor în tot cursul veacurilor XVIII și XIX au slăbit Poarta otomană și au creat condițiile obiective favorabile dezvoltării luptei maselor populare pentru independență, ajutorul primit din partea poporului rus la 1877 — a confirmat justețea poziției lui Cantemir, deși războiul din 1711, la care Cantemir a participat direct, s-a desfășurat defavorabil rușilor și moldovenilor.

După ce a părăsit Moldova, pentru Cantemir n-a început de loc o viață de „exilat“, cum afirmau cu ipocrizie istoricii burghezi, ci perioada cea mai plină de roade din activitatea sa științifică. Petru I a acordat atît lui Cantemir, cît și dregătorilor care l-au însoțit în Rusia, o largă ospitalitate și le-a asigurat excelente condiții de muncă și de viață. Pe Cantemir, Petru I l-a numit senator și consilier intim.

Mediul cultural din Rusia era mult superior atît mediului din Moldova, cît și celui din Constantinopol, unde crescuse și se formase Cantemir. Aceasta a avut o deosebită importanță pentru evoluția spirituală a ma-

relui cărturar. El nu numai că a înțeles importanța istorică a reformelor lui Petru I, dar a și contribuit la realizarea lor. Unele însărcinări pe care le-a primit din partea lui Petru I — ca sfetnic al său — precum și legăturile pe care le avea cu oamenii de cultură ruși, l-au stimulat pe Cantemir la cercetarea și rezolvarea unor probleme științifice. Cantemir a legat relații prietenești cu elementele înaintate ale culturii ruse din acea vreme și a fost la rîndul lui prețuit de învățații ruși contemporani și de mai tîrziu. Figuri culturale de seamă, ca iluministul Novicov și marele democrat-revoluționar Belinski, au apreciat meritele lui Cantemir. Petru I a notat despre Cantemir în agenda sa personală: *„un om foarte înțelept și un sfetnic capabil"*.

În Rusia a scris Cantemir cele mai importante lucrări: *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, *Istoria creșterii și descreșterii Porții otomane* și *Descrierea Moldovei*. Cantemir a murit în 1723, înainte de a fi împlinit 50 de ani, în plină activitate. Fiul său, Antioh Cantemir, a fost unul din cei mai de seamă scriitori ai Rusiei veacului al XVIII-lea; prin poezia sa satirică, prin ideile sale înaintate, el a rămas o figură luminoasă a culturii ruse din acea vreme.

*

La Dimitrie Cantemir dragostea de țară și setea de știință s-au împletit în chip armonios și au făcut ca opera lui să constituie un pas important înainte, atît în istoria culturală, cît și în cea politică a țării noastre.

Înzestrat cu excepționale însușiri pentru munca științifică, Dimitrie Cantemir căpătase încă din tinerețe cunoștințe vaste de literatură, istorie, filozofie; el cunoștea limbile latină, greacă veche și modernă, slavonă, rusă, franceză, italiană, turcă populară și literară, arabă și persană. După cum a arătat Belinski, Cantemir cunoștea de asemenea matematicile și avea multe cunoștințe în arhitectură. Se pricepea și în artele plastice, și în muzică; în timpul petrecut la Constantinopol, el a lăsat turcilor un sistem de notație muzicală.

Activitatea sa științifică se caracterizează prin îmbrățișarea multilaterală, enciclopedică a problemelor. Cantemir s-a ocupat de istorie, filozofie, geografie, etnografie, istoria religiilor, orientalistică, teologie, teorie muzicală etc. În unele din aceste ramuri ale științei el a lăsat lucrări care au jucat un anumit rol în dezvoltarea științei europene.

Pentru a ne da seama de meritele lui Cantemir în diferitele domenii ale științei și filozofiei, trebuie să judecăm opera sa prin prisma condițiilor istorice în care a trăit și a lucrat. Numai ținînd seama de aceste condiții istorice, de nivelul ideologic și de orientarea generală a epocii poate fi just apreciată opera sa de istoric și filozof. Astfel se explică limitele istorice ale concepției lui despre lume, dar reiese totodată și pasul însemnat pe care l-a realizat față de premergătorii săi.

În istoria culturii noastre, pînă la Cantemir n-au existat lucrări propriu-zise în domeniul istoriei și filozofiei. Cu toate meritele pe care le-au avut talentații cronicari Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce,

ei nu şi-au pus probleme atît de vaste şi nici nu au putut ajunge la mijloacele de cercetare ştiinţifică variate, şi uneori atît de înaintate pentru acea vreme. pe care le-a folosit Cantemir. Învăţatul şi-a pus în primul rînd problema înfăţişării istoriei poporului romîn, dar a abordat — prin *Istoria creşterii şi descreşterii Porţii otomane* — şi probleme de istorie universală. În rezolvarea acestor probleme el a pornit cu o pregătire la care puţini învăţaţi ai vremii puteau aspira. În opera lui Cantemir se împletesc armonios pasiunea pentru adevăr şi capacitatea de generalizare teoretică cu meticuloasa strîngere şi studiere a datelor şi faptelor. Aceasta rezultă în chip evident din felul cum a conceput prima sa lucrare istorică de mari proporţii : *Istoria creşterii şi descreşterii Porţii otomane.*

Pentru realizarea acestei opere, Cantemir a folosit un remarcabil material documentar original, pe care l-a cercetat la Constantinopol. El a înţeles, spre deosebire de majoritatea istoricilor premergători, că la baza studiului istoriei trebuie puse faptele. Înţelegînd să analizeze faptele în chip ştiinţific, Cantemir s-a abţinut de la exprimarea sentimentelor sale subiective faţă de turci. De aceea el scrie : *„Noi n-am vrut să alunecăm în greşala unor scriitori creştini care, vorbind de treburile turceşti, au încărcat operele lor cu povestiri absurde şi necoapte"*. Cu toate acestea el vedea cu bucurie că înseşi faptele istorice demonstrează inevitabilitatea pieirii puterii despotice care înăbuşea viaţa poporului Moldovei şi a celorlalte ţări cotropite de turci.

Lucrarea lui Cantemir despre imperiul otoman s-a bucurat de o faimă europeană, fiind una din primele

lucrări care au circulat în Europa în această problemă. Multă vreme ea a fost considerată lucrarea de bază în ce priveşte istoria imperiului otoman. Petru I, apreciind importanţa lucrării lui Cantemir, a dat dispoziţii să fie tradusă în limba rusă. In limba engleză ea a apărut în două ediţii; apoi a apărut în traducere franceză şi germană.

Pe lîngă valoarea documentară a lucrării, determinată de chipul sistematic în care Cantemir a înfăţişat evenimentele şi mai ales instituţiile şi obiceiurile, moravurile şi credinţele orientale, trebuie subliniată şi ideea de bază a cărţii — aceea de a înfăţişa faptele şi datele în lumina *ascensiunii* şi *decăderii* imperiului turcesc. Ideea aceasta era nouă pe atunci: ea marca depăşirea concepţiei empiriste, descriptive în tratarea faptelor istorice. Lucrarea lui Cantemir a premers lucrării istoricului francez Montesquieu, care a urmărit o idee analoagă în cunoscuta sa scriere *Consideraţii despre măreţia şi decadenţa romanilor*.

Şi mai importante pentru noi sînt lucrările pe care istoricul şi geograful Cantemir le-a închinat studierii istoriei şi geografiei patriei. Dragostea de ţară şi simpatia faţă de mase străbat în întregime aceste lucrări, pe care le-am subaprecia dacă ne-am mărgini să subliniem numai valoarea lor documentar-ştiinţifică.

Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor este una din cele mai însemnate lucrări ale lui Cantemir. In această lucrare Cantemir dezbate, între altele, problema vechimii şi originii poporului din Moldova şi Ţara Romînească, probleme pe care şi le-au pus şi unii cronicari moldoveni care l-au precedat. Deşi Cantemir n-a putut

realiza planul vast pe care l-a conceput, iar unele concluzii ale sale n-au rezistat cercetărilor ulterioare, lucrarea are o mare însemnătate prin materialul informativ, prin îndrăzneala planului de a trata ştiinţific întregul trecut al poporului şi mai ales prin patriotismul şi mîndria pentru trecutul glorios al poporului nostru.

Cei mai luminaţi dintre cronicari nu tindeau decît să stabilească originea romană, să desluşească „descălecarea" — formarea statelor feudale Moldova şi Ţara Romînească — şi să zugrăvească propria lor epocă. Munca de istoric a lui Cantemir izvorăşte din sentimentul de durere faţă de prezentul înjositor, de *„acest de acum nenorocit statul stăpînitor* (starea — n.n.) *acestor a noastre ţări"*. Dimitrie Cantemir nu scrie istoria numai de dragul erudiţiei, ci pentru a da glas setei de independenţă a poporului, pentru a-i justifica drepturile istorice la viaţă liberă şi independenţă faţă de cotropitorii turci. Aceeaşi idee l-a făcut pe Cantemir să arate că în ciuda tuturor greutăţilor întîmpinate poporul „moldo-vlah" are meritul de a se fi opus cotropitorilor turci. Cu deosebită mîndrie el apreciază această faptă a poporului său şi-l numeşte *„neînvinsul neam romano-moldo-vlah"*, pentru că a bătut oştile sultanilor de nenumărate ori. Cantemir a scos cu putere în evidenţă faptul că poporul a rămas neclintit în faţa cotropitorilor, că moldovenii şi valahii *„înfipţi şi nesmulţi"* au rămas şi că ei n-au renunţat la libertate — *„nici slobozenia gios n-au lăsat..."* El subliniază faptul că, chiar atunci cînd domnitorii s-au supus turcilor, ei au pus condiţii pe care turcii nu le accepta-

seră niciodată din partea unor învinşi. Mîndria lui Cantemir pentru poporul său se manifestă şi în mînia cu care respinge legendele calomnioase care circulau despre originea de *„tîlhari"* a romînilor. Dacă există romîni care descind din tîlhari, apoi aceia *„sînt chiar născocitorii şi răspînditorii acestor teorii"*, ripostează marele istoric. Cantemir, pe bună dreptate, nu putea concepe cum un cronicar romîn putea fi într-atît de lipsit de demnitate şi mîndrie patriotică, încît să se facă purtătorul unei calomnii odioase.

Împrejurările — sarcinile sale multiple şi sfîrşitul pretimpuriu — l-au împiedicat pe Cantemir să-şi încheie *Hronicul* aşa cum ar fi dorit; el visa să-şi revadă şi să-şi îmbunătăţească lucrarea cu noi date *„ce şi pînă astăzi alor noştri stau îngropate şi neştiute"*. Însă atît cît redactase din lucrare în limba latină — pentru a fi accesibilă învăţaţilor din toate ţările — nu l-a răbdat inima să nu traducă el însuşi în limba poporului. Eruditul şi poliglotul domnitor dorea în primul rînd ca poporul său să-şi cunoască istoria. De aceea el scria: *„socotit-am că cu strîmbătate, încă şi cu păcat va fi de lucrurile noastre... mai mult străinii decît ai noştri să ştie. De care lucru, acum de iznoavă*[1] *ostenință luînd, din limba latinească iarăşi pe cea a noastră romînească le prefacem"*. Sentimentul acesta de chin la gîndul că poporul nu le-ar putea citi opera nu l-au cunoscut, desigur, autorii cosmopoliţi din Romînia burghezo-moşierească; aceştia scriau în toate limbile din lume, numai în romîneşte nu!

---

[1] *de iznoavă* — din nou.

Aspectul cel mai puţin cunoscut, cel mai ignorat din moştenirea lui Cantemir îl constituie opera sa filozofică. Meritul lui Cantemir în această privinţă nu este numai de ordin istoric, cum s-a afirmat de către unii cercetători burghezi. Importanţa operei filozofice a lui Cantemir ar fi nepermis minimalizată dacă s-ar acorda numai meritul — deşi important — de a fi fost primul autor care a scris lucrări de filozofie în limba romînă, cel dintîi care s-a luptat cu greutăţile făuririi unui vocabular filozofic romînesc. Dimitrie Cantemir are acest merit, dar are şi altele mai însemnate: de a fi încercat exprimarea filozofică a unei concepţii despre societate în *Cercetarea fizică a monarhiilor*, de a fi schiţat o critică social-politică a exploatării feudale în *Istoria ieroglifică*, de a fi expus, în ciuda bazei teologice a concepţiei sale despre lume, unele teze materialiste importante.

Problemele filozofice au fost cele dintîi care l-au frămîntat pe tînărul învăţat. La 25 de ani Cantemir scrie *Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea*, o încercare cu caracter mai mult retoric, de pe poziţiile moralei stoice şi creştine, dar în care critica moralei „lumeşti" este o critică transparentă a egoismului şi lăcomiei boierimii.

In lucrarea scrisă ceva mai tîrziu şi intitulată convenţional *Metafizica*, Dimitrie Cantemir plăteşte tribut concepţiei teologice a vremii. Această lucrare, ca şi micul *Manual de logică*, dovedesc însă temeinicia cunoştinţelor filozofice ale autorului şi capacitatea lui de aprofundare a problemelor teoretice cele mai grele;

Cantemir polemizează, de pildă, cu Aristotel în problema spaţiului, timpului şi a mişcării.

Faţă de aceste scrieri, *Istoria ieroglifică* şi fragmentul *Cercetarea fizică a monarhiilor* prezintă un interes incomparabil mai mare. Ele tratează în primul rînd probleme social-politice, iar poziţia înaintată pe care o ia Cantemir în aceste probleme reflectă contactul său cu viaţa, propria sa practică de om politic, participarea sa nemijlocită la viaţa socială din Rusia. Aceasta înseamnă că se poate distinge şi urmări un real progres în gîndirea filozofică a lui Cantemir: de la probleme generale, abstracte, tratate scolastic şi rezolvate de pe poziţia idealist-teologică a filozofiei medievale, la o gîndire mai realistă, izvorîtă din practica vieţii, din experienţa politică, din dragostea faţă de patrie şi ura faţă de duşmanii ei.

În condiţiile istorice în care a trăit Cantemir, de pe poziţiile politico-ideologice ale boierimii, clasă pe care o reprezenta, era firesc ca el să nu se poată situa pe o poziţie filozofică materialistă. În orînduirea feudală filozofia era slujnica teologiei, iar întreaga suprastructură oglindea interesele clasei feudalilor şi ale înaltului cler. Ideologia mistică medievală n-a putut fi înlăturată decît treptat, pe măsura începutului luptei tîrgoveţimii, apoi a burgheziei, împotriva relaţiilor de producţie feudale, pe măsura dezvoltării cunoştinţelor ştiinţifice, care veneau tot mai mult în conflict cu dogmele scolasticii. Este explicabil de ce în Moldova şi Ţara Romînească, unde dominaţia turcească împiedica progresul economic şi social-politic, eliberarea gîndirii de sub tutela teologiei urma să se facă mai greu

și mai încet. Acest proces a început totuși și în țara noastră în veacul al XVII-lea, iar opera științifică și scrierile filozofice de maturitate ale lui Cantemir au contribuit remarcabil la aceasta.

Elementele de gîndire laică, realistă, pe care le-au introdus în cultura noastră cărturari ca Udriște Năsturel, stolnicul Constantin Cantacuzino, frații Greceanu, Grigore Ureche, Costineștii, Nicolae Milescu, prin punerea în circulație a ideilor despre obiectul și însemnătatea istoriei, prin interesul pentru călătorii, studiul moravurilor diferitelor popoare, studiul limbilor antice și moderne etc., au însemnat începutul desprinderii gîndirii de tutela religioasă. În gîndirea lui Cantemir se oglindește acest proces. Sub crusta teologică a concepției lui inițiale au germinat și s-au dezvoltat idei care contrazic misticismul și idealismul, idei cu caracter materialist.

În *Istoria ieroglifică* se manifestă cel mai puternic aceste idei noi, cu caracter înaintat, în gîndirea lui Cantemir. În primul rînd înseși problemele abordate nu mai sînt cele speculative, specifice scolasticii, din *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea* sau din *Metafizica* (raportul dintre dumnezeu și natură, dumnezeu și timp etc.), ci probleme izvorîte din cunoașterea vieții social-politice a țării. Cantemir înfățișează, sub vălul alegoric al luptei dintre împărăția Leului și împărăția Vulturului, un moment din istoria Țării Romînești și Moldovei. Cantemir pleacă de la lupta dintre Brîncoveanu — domnitorul Munteniei — și Cantemirești, pentru a zugrăvi un tablou realist, satiric al societății din Țara Romînească și Moldova în acea

vreme, pentru a întreprinde o virulentă critică abuzurilor și nedreptăților săvîrșite de boierii mari și de turci. Exprimarea urii și a disprețului față de cei care asupreau poporul este realizată nu direct, ci prin aluzii și simboluri, prin mijlocirea animalelor care întruchipează diferitele categorii sociale și personajele politice. Cantemir a dat el însuși la sfîrșitul cărții o cheie, pentru a ajuta pe cititor să recunoască personajele, pentru ca satira lui să-și atingă scopul.

În *Istoria ieroglifică* Dimitrie Cantemir numește poporul, pe țăranii iobagi, *„albine"*, pentru că — arată el — din munca lor se hrănesc boierii mici și mari. Pe marea boierime, pătura cea mai asupritoare, despre care Cantemir spune cu asprime că *„de vărsarea sîngelui nevinovat se bucură"*, el o compară cu animalele de pradă. Boierii mici sînt și ei animale *„vînătoare"*, dar care *„pre cît sînt vînătoare, pre atît se pot vîna..."* de către marii boieri. Pentru Cantemir, boierii mari, care storc vlaga țărănimii iobage, sînt animale primejdioase, lighioane *„aducătoare de rane netămăduite"*. Cantemir pornea de la ura sa contra unor boieri care erau împotriva Cantemireștilor, dar acuzațiile pe care le-a adus marii boierimi nu sînt prin aceasta mai puțin juste. Boierii mari — arată Cantemir — nu se deosebesc în fond de turci, care patronează exploatarea cruntă a iobagilor, pentru că le revine o bună parte din bunurile jefuite. Marele cărturar găsește accente puternice de revoltă împotriva asupritorilor interni și externi, care nu fac decît să împletească împreună, pentru popor, *„cunună de spini și brățări de lănțuge"*.

Istoria ieroglifică cuprinde însă şi o sumă de reflecţii generale, în care Cantemir exprimă idei filozofice înaintate pentru acea vreme, idei cu caracter materialist. Astfel el arată că la baza cunoaşterii se află simţurile, căci *„toată ştiinţa din povaţa simţurilor se află"*. Cantemir afirmă că experienţa este criteriul hotărîtor în cunoaşterea adevărului, iar nu speculaţiile arbitrare: *„Căci experienţa şi ispita*[1] *lucrurilor mai adevărate pot fi decît toată socoteala minţii..."* Cantemir credea în progresul cunoaşterii şi nu se temea de *„autorităţi"* (el polemizează cu Aristotel), considerînd că *„nu este în lume cuvînt atît de isteţ... ce aceasta vreodată să nu mai fi fost, sau a nu mai fi de acum înainte..."*

Deşi nu a reuşit să asimileze atomismul — concepţie materialistă care pune atomii la baza fenomenelor — el consideră că apariţia şi dispariţia corpurilor se datoresc agregării şi dezagregării atomilor. Ca şi deiştii din secolul al XVIII-lea, Cantemir, deşi vorbeşte despre dumnezeu, recunoaşte că universul îşi are legile sale proprii, că orice fenomen îşi are cauza sa proprie, în care nu se mai vede cum poate interveni divinitatea. Cantemir accentuează această teză în scrierea *Cercetarea fizică a monarhiilor,* unde afirmă textual că *„ştiinţa şi mintea pătrunzătoare stabilesc... ceea ce creează ordinea naturală neîntreruptă, corespunzător cu legile proprii"*. Ceva mai departe el adaugă că natura nu cunoaşte *„nimic întîmplător"*.

Apărînd cauzalitatea, determinismul, Cantemir a ajuns chiar la o valoroasă critică a finalismului, a

[1] *ispita* — cercetarea.

acelei interpretări idealiste antiştiinţifice a fenomenelor care vede în natură realizarea unui scop sau a unui plan conceput de o forţă dinafara naturii. Cantemir a accentuat că orice lucru îşi are o cauză, cauza sa proprie, firească (*„hirisia"*), că *„fiete-ce de a sa hirisie şi adevărata dentîi pricină nu se lipseşte"*... Lucrurile se petrec deci cu necesitate în baza unei ordini, care domneşte atît în natură, cît şi în societate.

În lucrarea *Cercetarea fizică a monarhiilor,* Cantemir a lăsat o încercare originală în care îşi exprimă în mod concis concepţia sa despre societate. Cantemir porneşte de la ideea remarcabilă că societatea are şi ea anumite legi, ca şi natura, *„în conformitate cu legile naturii"*, fără să reuşească bineînţeles să deducă aceste legi din însăşi dezvoltarea societăţii. Cantemir n-a putut depăşi concepţia metafizică a ciclurilor în ce priveşte înţelegerea dezvoltării societăţii. El consideră că istoria universală înfăţişează succesiunea a patru monarhii. Această *„aşezare firească a popoarelor şi monarhiilor"* îi apare ca o lege prin care poate *„să explice pe scurt modul natural de apariţie, înflorire, decădere, bătrîneţe şi, în fine, moartea acestor monarhii"*. A patra monarhie pe care Cantemir o consideră superioară, menită să reprezinte desăvîrşirea, este monarhia de nord, adică Rusia din timpul lui Petru I. Rusia îi apare lui Cantemir drept statul care reprezintă progresul, în timp ce imperiul otoman este caracterizat de el drept *„un avorton şi o progenitură monstruoasă a naturii..."* Aprecierea pe care a dat-o Cantemir monarhiei absolute era justă pentru acea vreme, pentru că reprezenta un progres faţă de fărî-

mițarea feudală și constituia una din condițiile dezvoltării capitalismului.

Cantemir înfierează despotismul, prin care *„poftele stăpînilor devin pravile de lege"* și vorbește de ridicarea poporului împotriva despoților. În *Istoria ieroglifică* poporul este reprezentat prin animale mici și păsări, care *„în sine vreo putere nu au... ci pururea supuse și totdeauna în cumpăna morții..."* se află. El arată că acolo unde masele sînt asuprite, unde *„cinste se face de frică"*, ele așteaptă momentul în care *„nici frică să-i mai fie"*, ci *„cinstea care de frică îi da... în ocară să i-o întoarcă"*. Această răsturnare de forță este posibilă, pentru că, scria Cantemir, *„robul drept, decît tiranul strîmb, mai tare este..."*

Dimitrie Cantemir ocupă un loc însemnat și în istoria literaturii romîne, pentru că scrierile sale cuprind aspecte literare de valoare. Acestea sînt elementele de satiră, fragmentele epice și descriptive, transcrierea unor producții folclorice, descrierea jocurilor etc. În ciuda stilului de multe ori greoi, datorită faptului că Dimitrie Cantemir, ca majoritatea învățaților din acea vreme, era influențat de structura frazei latine, se află în opera lui numeroase pasaje de mare frumusețe literară, imagini noi și îndrăznețe, tablouri pline de viață și culoare. La Cantemir este remarcabil simțul pentru umor; în opera lui găsim pilde de povestire glumeață, de vervă satirică, mușcătoare, care însuflețește textul științific. În *Istoria ieroglifică* Dimitrie Cantemir a introdus versuri de factură populară într-o limbă limpede și curgătoare. El a folosit o serie de termeni noi, politici, filozofici și știin-

ţifici, dorind să îmbogăţească limba cu unele cuvinte necesare, pe care le cerea dezvoltarea politică şi culturală a ţării.

Lucrarea *Descrierea Moldovei* ocupă un loc deosebit în opera marelui cărturar care a fost Dimitrie Cantemir. Această operă marchează în chip deosebit nu numai valoarea metodei ştiinţifice pe care se străduia Cantemir să o aplice în cercetarea fenomenelor, dar şi îndrăzneala şi siguranţa de inovator în cîmpul ştiinţei. *Descrierea Moldovei* a inaugurat disciplina ştiinţifică a geografiei în ţara noastră, fiind o lucrare într-un domeniu în care marele învăţat n-a avut predecesori. Numai celuilalt mare cărturar al vremii — Constantin Stolnicul în Ţara Romînească — îi venise în minte planul unei astfel de lucrări, care a rămas însă într-o schiţă ignorată pînă în veacul al XX-lea.

Pentru conceperea, şi mai ales realizarea unei astfel de lucrări, trebuia mintea chibzuită, experienţa ştiinţifică şi mai ales atitudinea ştiinţifică — dar toate aceste calităţi însufleţite de dragostea de ţară şi popor — a marelui cărturar. Imboldul alcătuirii unei lucrări de geografie nu putea veni decît unui om care întrunea toate aceste calităţi. Era necesară pasiunea pentru cercetare a lui Cantemir, pentru ca, în acea vreme, simpla descriere a reliefului, oraşelor, bogăţiilor naturale etc. să poată apare tot atît de vrednică de interes ca şi faptele şi evenimentele de larg răsunet ale istoriei. Trebuia însă ca învăţatul să fie şi un mare patriot, pentru ca să considere descrierea geografică a

Moldovei drept necesară şi importantă, atît pentru poporul său, cît şi pentru lumea învăţaţilor de pretutindeni.

Dimitrie Cantemir a conceput larg — şi aceasta era ceva nou — studiul geografiei. Pe lîngă partea de geografie fizică — în care se arată denumirile Moldovei, se descriu cu competenţă şi meticulozitate hotarele, munţii, apele, oraşele, ţinuturile, pădurile, animalele etc. — Cantemir a introdus geografia politică a Moldovei, căreia i-a dat o mare extindere. Pe Cantemir geograful îl însoţeşte în chip rodnic istoricul. El nu se mulţumeşte să descrie solul cu bogăţiile naturale, ci oprindu-se amănunţit asupra locuitorilor ţării, asupra condiţiilor lor de viaţă şi muncă, trage anumite concluzii.

Desigur că în condiţiile istorice în care a fost alcătuită — în al doilea deceniu al veacului al XVIII-lea — erau fireşti şi inevitabile unele erori sau naivităţi. Unele din ele — de ordin istoric — le-a corectat însuşi Cantemir în *Hronicul romano-moldo-vlahilor*. Nu trebuie uitat de asemeni că scrupulosul învăţat care a fost Cantemir avea intenţia de a-şi revedea lucrarea înainte de a o trimite la tipar.

Descrierea Moldovei este nu numai o lucrare cu un bogat conţinut şi scrisă la un înalt nivel ştiinţific, dar şi o operă politică, în care străbate patriotismul şi ura lui Cantemir faţă de cotropitorii turci. Sobrietatea expunerii, redactarea concentrată, substanţială, forma clară, luminoasă sînt expresia unei adînci experienţe ştiinţifice. Dar aceste calităţi sînt departe de a face din lucrarea lui Cantemir o scriere rece, de erudiţie

merituoasă, prezentînd numai un interes istoric. Părțile a II-a și a III-a ale lucrării — *Politica* și *Despre cele bisericești și ale învățăturii în Moldova* — ocupă cea mai mare parte din lucrare și fac ca *Descrierea Moldovei* să prezinte și azi un interes viu pentru cercuri largi de cititori. *Descrierea Moldovei* — care la origine a fost destinată Academiei din Berlin — se înfățișează, după două veacuri și jumătate, ca o carte accesibilă maselor. Care este explicația acestui fapt?

Cantemir a văzut în geografie o știință vie, un nou mijloc, alături de istorie, prin care se putea nu numai studia și descrie Moldova, ci și un mijloc de a înfățișa bogățiile țării și posibilitățile ei de dezvoltare, trecutul glorios al moldovenilor și perspectivele lor de ridicare. Ca și în lucrările sale istorice, Cantemir arată cum jugul turcesc împiedică dezvoltarea economică și politică a țării. Referindu-se, de pildă, la faptul că imensele bogății naturale ale țării nu erau exploatate, Cantemir scrie că exploatarea lor nu s-a făcut atît din cauza lipsei de interes a domnitorilor, cît și pentru că „...*în vremea noastră lucrul îl împiedică cunoscuta lăcomie a turcilor și teama ca nu cumva, săpînd după bogății, să-și piardă o dată cu țara și truda și roadele ei*[1]".

Cumplitei stoarceri de către turci a veniturilor țării i-a consacrat Cantemir un capitol special — *Despre tributul și peșcheșurile pe care Moldova le plătește Curții otomane* (Partea a II-a, cap. XIV). Dar el a urmărit — ca un fir roșu de-a lungul capitolelor din *Politica* — înfățișarea asupririi, jefuirii și umilirea pa-

[1] Vezi mai departe pg. 73.

triei de către turci cu concursul domnitorilor şi boierilor trădători. Cantemir a zugrăvit în toată hidoşenia lor scenele în care domnitorii nevrednici se tocmeau cu vizirul pentru a obţine scaunul Moldovei. *„Vanitatea şi lăcomia scot şapte piei de pe trupul sărmanei Moldove"*, scrie îndurerat Cantemir.

Cantemir a descris amănunţit ceremonialul alegerii, confirmării şi detronării domnitorilor, pentru ca cititorul să tragă concluzia evidentă că fastul acestor ceremonii patronate de slujbaşii turci nu putea ascunde, ci tocmai sublinia situaţia umilitoare a ţării, dureroasa lipsă a libertăţii şi independenţei.

Cantemir arată că după Ştefan cel Mare, o vreme, turcii s-au temut să-i trateze pe moldoveni ca pe nişte supuşi, dar mai apoi *„ambiţia celor mari, învrăjbiţi pentru stăpînire, a dat prilej turcilor să sporească tributul Moldovei ca s-o lipsească de slobozenia pe care o mai avea pînă atunci"* [1].

Cantemir, amintind vremurile de glorie şi independenţă a Moldovei, arată ce oaste puternică avusese ţara şi cît de gravă a fost greşeala unor domnitori care au acceptat împuţinarea ei. Marele patriot constată cu amărăciune că, în vremea sa, domnitorii *„...socotesc că este mai folositor să pui bani în vistierie, decît să-i risipeşti pentru oşteni care nu sînt de trebuinţă"...* [2]

Simpatia lui Cantemir pentru popor se manifestă şi în descrierea obiceiurilor, datinilor şi tradiţiilor populare, în notarea oraţiilor de nuntă care s-au păstrat în folclorul nostru, în descrierea horei şi a jocului că-

---

[1] Vezi mai departe pg. 94
[2] Vezi mai departe pg. 184.

luşarilor etc. Marele învăţat a descris cu măiestrie producţiile artistice ale poporului; el îşi amintea cu drag de versul popular auzit în copilărie. Dar şi mai importante sînt manifestările grijii faţă de popor, faţă de sănătatea lui şi de greutăţile vieţii (cap. al II-lea), faţă de posibilităţile lui pentru o viaţă mai bună, posibilităţi înăbuşite de incultură, superstiţii etc., toate determinate de jugul otoman, de lăcomia şi egoismul boierilor şi domnitorilor lipsiţi de patriotism. Descriind viaţa iobagilor moldoveni, Cantemir conchide cu durere: *„eu i-aş socoti desigur pe ţăranii moldoveni că sînt cei mai nenorociţi ţărani din lume..."*[1]

Concluzia patriotică ce se desprinde din lucrarea lui Cantemir este că numai izgonindu-i pe cotropitorii turci şi întărind statul va putea ajunge Moldova la înflorire. Din paginile *Descrierii Moldovei* se desprinde un îndemn la lupta pentru libertate şi independenţă, care şi azi este viu şi are ecou în conştiinţa poporului nostru.

Cantemir a scris lucrarea sa la invitaţia Academiei din Berlin, al cărei membru era. Valoarea ştiinţifică a lucrării a făcut ca ea să fie tradusă în limbile rusă, greacă şi germană. Şi azi ea a rămas nu numai o bogată sursă de material documentar pentru cercetători, dar şi un model de îmbinare a spiritului ştiinţific cu patriotismul, model a cărui valoare nu o va putea niciodată ştirbi trecerea vremurilor.

Opera vastă a lui Cantemir face parte din tradiţiile progresiste ale culturii noastre. Studierea ei temeinică

---

[1] Vezi mai departe pg. 235

și valorificarea ei critică constituie o sarcină de cinste pentru cercetătorii din domeniul istoriei, filozofiei, geografiei, istoriei limbii și literaturii romîne. Ea este totodată un model de muncă pentru toți oamenii de știință care se străduiesc să-și aducă aportul la sporirea tezaurului culturii naționale, o armă puternică împotriva cosmopolitismului.

Moștenirea lui Dimitrie Cantemir este prețioasă pentru poporul romîn, pentru că ea reprezintă străduințele politice și culturale ale unuia din cei mai de seamă oameni din trecutul țării. Și astăzi răsună ca o mărturie impresionantă crezul marelui patriot și cărturar: *„Sufletul odihnă nu poate avea pînă nu găsește adevărul, carile îl cearcă oricît de departe și oricît de cu trudă i-ar fi a-l nimeri".*

Acad. *C. I. GULIAN*

NOTA

Ca text de bază al ediției noastre s-a ales a doua ediție a tălmăcirii germane, apărută în 1771 sub îngrijirea lui Büsching: Demetrii Kantemirs ehemaligen Fürsten in der Moldau historisch-geographisch und politische Beschreibung der Moldau, *Frankfurt und Leipzig.*

După cum ne spune Cantemir însuși în Hronic, *el a scris* Descrierea Moldovei *în latinește, la îndemnul prietenilor săi străini, mai cu seamă de cînd devenise membru al Academiei din Berlin, dar n-a putut-o tipări, rămînînd doar în manuscris.*

Acest manuscris l-a luat cu sine Antioh, fiul lui Cantemir, cînd a fost trimis în misiuni diplomatice la Londra și apoi la Paris, unde a și murit. Manuscrisul Descrierii *l-a cumpărat contele Thomson, de la care a ajuns în mîinile lui Abraham Raas Boerhave, profesor la Academia din Petersburg. Boerhave l-a dat medicului imperial von Kruse, iar acesta consilierului G. F.*

Müller. De la Müller, manuscrisul a fost primit de Büsching, care l-a încredinţat spre tălmăcire profesorului J. H. Redslob.

Astfel, Descrierea Moldovei *a văzut pentru prima oară lumina tiparului, în transpunere germană, în* Magazin für die neue Historie und Geographie, *partea a III-a şi a IV-a, 1769—70. Această lucrare nu ne-a stat la îndemînă; s-a folosit de aceea cea de a doua ediţie, amintită mai sus, care reproduce textul din 1769—70, eliminînd greşelile strecurate. Büsching precizează în cuvîntul înainte că manuscrisul latinesc prezenta unele greşeli şi lipsuri în text, care s-au transmis şi tălmăcirii germane.*

Desigur s-au consultat şi alte ediţii apărute pînă acum în romîneşte, precum şi textul latinesc reprodus în ediţia Papiu Ilarian şi Hodosiu, 1875, după cele două manuscrise latineşti ale Descrierii, *aflate la Moscova, (dintre care unul este incomplet, iar celălalt prezintă lipsuri în text).*

Consultarea acestor ediţii (ed. Negruzzi, 1851; ed. Papiu Ilarian şi Hodosiu, 1875; ed. G. Pascu, 1923 şi ed. G. Adamescu, 1942) ne-a folosit mai cu seamă la limpezirea şi completarea textului german, precum şi la precizarea unor fapte, a toponimicelor, a numelor proprii şi a citatelor străine (greceşti şi turceşti).

Pentru a nu împovăra textul cu adnotări şi comentarii — ediţia noastră adresîndu-se maselor largi — s-au reprodus în subsol numai notele lui Cantemir, cîteva din notele lui Büsching, care ni s-au părut necesare, şi s-au dat corespondentele unor termeni arhaici.

EDITURA

I

PARTEA GEOGRAFICĂ

CAPITOLUL I

DESPRE NUMELE CEL VECHI ŞI CEL DE ACUM AL MOLDOVEI

Toată ţara pe care o numim astăzi Moldova, precum şi ţinuturile învecinate dinspre asfinţit, au fost stăpînite la început de sciţi, care cuceriseră aproape trei părţi ale lumii, cu toate că, după obiceiul lor strămoşesc, ei nu aveau aşezări statornice. Pe lîngă feluritele numiri date de hoardele care s-au perindat în cursul vremii, grecii i-au numit pe locuitorii acestor ţinuturi cînd *geţi*, cînd *daci*. Sub stăpînirea romanilor s-a statornicit numirea de *daci*.

După ce acest popor pierdu pe regele *Decebal*, biruit de viteazul *Nerva Traian*, şi a fost parte nimicit, parte risipit încoace şi încolo, întreaga ţară pe care o locuia a fost prefăcută în provincie romană, pămîntul fiind împărţit cetăţenilor romani, după care s-a deosebit în trei părţi : mărginaşă, de mijloc şi muntoasă.

În cea dintîi se cuprindea o parte din Ungaria de astăzi şi Valahia, în a doua Transilvania, iar în cea de pe urmă, cea mai mare parte a Moldovei noastre, aşezată între Dunăre şi Prut, împreună cu ţinuturile de la hotar ale Valahiei. În epoca următoare, cînd Imperiul Roman a început să decadă, barbarii — şi anume sarmaţii, hunii şi goţii — au pustiit Moldova de mai multe ori şi au silit pe coloniştii romani să fugă în munţi, ca să caute loc de adăpost împotriva cruzimii lor, în partea muntoasă a *Maramureşului.* După ce au vieţuit acolo cîteva sute de ani, apăraţi ca într-o cetate naturală, cu voievozii şi legile lor, deoarece populaţia s-a înmulţit peste măsură, *Dragoş*, un fiu al voievodului lor *Bogdan,* se hotărî în cele din urmă către anul (   ) să cuteze un marş peste munţi, spre răsărit, însoţit la început numai de trei sute de oameni, ca şi cum ar pleca la vînătoare. Pe drum dădu din întîmplare peste un bou sălbatic, numit de moldoveni zimbru, şi, tot gonindu-l, ajunse la poalele munţilor.

Cînd căţeaua lui de vînătoare, căreia-i zicea Molda şi pe care o iubea foarte mult, se repezi întărîtată asupra fiarei, bourul se azvîrli într-un rîu, unde săgeţile îl uciseră; dar şi căţeaua, care sărise în apă după fiara fugărită, fu luată de undele repezi.

Întru pomenirea acestei întîmplări, Dragoş fu cel dintîi care numi acest rîu *Moldova,* iar locului unde se petrecuseră acestea îi dădu nu-

mele *Roman,* după numele seminţiei sale şi luă ca stemă a noului său principat capul bourului. După aceea, cînd cercetă ţinuturile învecinate şi găsi cîmpuri roditoare cu ape îmbelşugate, tîrguri, cetăţi întărite, dar părăsite de locuitori, povesti alor săi despre ceea ce descoperise, îndemnîndu-i să pună stăpînire pe pămîntul acesta atît de roditor. Oamenii tineri din neamul lui Roman îşi urmară domnul de bunăvoie şi cu bucurie, trecură munţii împreună cu el, în cete mari, aşezîndu-se după aceea în ţinuturile aflate într-un chip atît de minunat, iar pe *Dragoş,* cel care le aflase, îl numiră cel dintîi domn al ţării noi. Întoarsă în acest chip stăpînitorilor ei de odinioară, ţara îşi pierdu, o dată cu legile trase din dreptul civil roman, şi numele dacic şi latinesc şi atît străinii, cît şi locuitorii ei înşişi îi ziseră Moldova, după apa *Moldei.*

Dar nici această numire n-a rămas peste tot, căci turcii, care pătrundeau adesea cu oaste prin Moldova, către ţările vecine ocupate de dînşii în Europa, au dat moldovenilor mai întîi numele de ak-vlach[1]. Apoi, cînd *Bogdan,* după voia cea din urmă a tatălui său *Ştefan cel Mare,* le-a închinat ţara, turcii, obişnuiţi să numească ţările supuse după numele domnitorilor, au început să-i zică *Bogdan;* totuşi vechiul nume s-a păstrat în limba tătărască, vecinii din

[1] Mai bine *ak-iflak,* adică valahi albi, spre deosebire de *kara-iflak* (vlach), valahi negri, care sînt locuitorii Valahiei. (n. a.).

partea cealaltă, leşii şi ruşii numindu-i pe moldoveni *valahi,* adică valşi sau italieni, iar valahilor care locuiesc în munţi zicîndu-le munteni, adică oameni de peste munte.

CAPITOLUL AL II-LEA

DESPRE AŞEZAREA MOLDOVEI. DESPRE HOTARELE EI CELE VECHI ŞI CELE NOI ŞI DESPRE CLIMĂ

Moldova se întinde în lăţime de la 44°54' pînă la 48° şi 51'. Lungimea ei este nehotărîtă, dar cei mai mulţi geografi aşază marginea ei apuseană, care atinge Transilvania, la 45°39'; capătul ei dinspre răsărit, care face un unghi ascuţit la *Akerman,* numită de locuitori *Cetatea Albă,* îl socotesc la 53°22'.

Fiindcă o parte a ţării este muntoasă şi anume cea dinspre Transilvania, iar cealaltă este şes, anume cea dinspre Ucraina leşească, Basarabia şi Dunăre, clima nu este la fel peste tot. Partea muntoasă are vînturi reci, dar cu atît mai sănătoase; cea de la şes, mai călduroase, dar mai puţin prielnice sănătăţii.

Cu toate acestea, faţă de alte ţări mai călduroase, nu se prea cunosc molime în *Moldova.* Din cînd în cînd, arareori însă izbucnesc ciuma şi frigurile rele. Experienţa a arătat că ciuma nu se stîrneşte din aer stricat; s-a băgat de seamă că ea pătrunde pe aceste meleaguri une-

ori din țara leșească, unde este mult mai iute, alteori din Egipt ori Țarigrad, adusă de corăbiile care aruncă ancora la Galați.

Frigurile rele sînt aici cu totul de alt fel decît în celelalte țări europene. Îndeobște sînt foarte aprige și aproape ca ciuma, încît cei care sînt loviți de ele mor, cea mai mare parte, pînă în a treia zi, puțini trăiesc pînă în a șaptea zi și foarte puțini își dobîndesc iarăși sănătatea.

Această boală este atît de molipsitoare, încît oamenii se tem de ea mai mult decît de ciumă și se feresc pînă și de cel mai bun prieten, dacă a fost doborît de boală.

Că locuitorii nu ajung la o vîrstă prea înaintată e de vină ori clima nesănătoasă, ori felul de trai, ori chiar vreo slăbiciune firească a puterii lor. Rareori găsești pe cineva de șaptezeci de ani și aproape de loc de optzeci de ani. În schimb sînt sănătoși cea mai mare parte a vieții și puținătatea acesteia le este răsplătită de lipsa bolilor (care ne răpesc în bună parte fericirea vieții), iar timpul pe care îl au de trăit, îl petrec în plină putere. S-a băgat de seamă că țăranii ajung la o vîrstă mai înaintată decît boierii sau decît cei ce trăiesc în desfătare și în viață ușoară.

Rareori se simt acele cutremure de pămînt, care tulbură bucuriile vieții în mai toate țările călduroase, și încă nu s-a pomenit ca vreun munte sau tîrg să fi fost pustiit de cutremur.

Moldova n-a avut aceleaşi hotare în toate vremurile, căci întinderea ei este cînd mai mare, cînd mai mică, după starea de înălţare sau decădere a ţării. Voievodul *Ştefan,* zis *cel Mare,* a pus-o în hotarele pe care le avem astăzi.

Spre miazăzi s-a întins în toate vremurile pînă la *Dunăre,* cea mai mare apă din Europa şi, mai departe, pînă la gura acesteia, prin care se varsă în Marea Neagră lingă *Chilia,* numită în vechime *Lycostom.* Spre răsărit se întindea din vremuri străvechi pînă la Marea Neagră; iar în vremile mai noi, cînd turcii au cucerit cu armele Basarabia şi Benderul, s-a strîmtat în această parte. Şi, după cum se vede limpede din hartă, astăzi hotarul Moldovei este pe Prut, de la gura lui pînă la satul Traian, iar de acolo pînă la valul lui Traian, peste rîul Botna şi, în linie dreaptă, pînă la gura rîului Bîcul, care se varsă în Nistru.

Spre miazănoapte Nistrul, numit de turci *Turla,* desparte Moldova de Lehia şi de tătarii din Ociacov. Malul acestuia se află sub stăpînirea Moldovei numai pînă la Hotin, de acolo o linie dreaptă, pe Prut şi Ceremuş, făcea hotarul acestui ţinut; apoi, prin vitejia lui *Ştefan cel Mare,* a fost luată şi provincia de lîngă Podolia pînă la gura rîului Serafineţ, trecînd în stăpînirea moldovenească; şi aşa apele Nistrului, Serafineţului, Colacinului şi Ceremuşului adunate laolaltă fac astăzi hotarul de miază-

noapte al Moldovei, unde se află Cîmpulungul Rusesc[1] *(Campus longus ruthenus)*.

Și spre apus Moldova este, în zilele noastre, cu mult mai întinsă decît odinioară. Căci înainte de *Ștefan cel Mare* munții care o înconjoară țineau de Transilvania și țara era mai îngustă în partea aceasta. Însă pentru că, prin vitejia acestui voievod, Matei, regele Ungariei, a fost biruit de mai multe ori, iar transilvănenii au fost alungați îndărăt, aceștia au fost nevoiți astfel să-și caute în învoieli scăparea de pagube și mai grele. După condițiile de pace scrise în învoieli, ungurii au dat toți munții prin care sînt despărțite cele două provincii și au poruncit acelor ținuturi, așezate între rîurile ce se varsă în apa Moldovei, să se supună stăpînirii moldovenești. De aceea s-a tras o linie de la izvoarele Ceremușului spre izvoarele Sucevei, Moldovei, Bistriței și Trotușului pînă la rîul Milcov și s-a pus ca hotar între cele două țări. Înainte de aceasta Siretul și Trotușul erau socotite drept hotar către Valahia, după aceea însă, tocmai prin vitejia acestui *Ștefan cel Mare*, ținutul Putnei a fost adăugat Moldovei, așa încît astăzi rîurile Milcov și Siret despart cele două țări, iar partea de la miazăzi este închisă de Dunăre.

Înlăuntrul acestor hotare Moldova are o întindere de 237 ceasuri de mers sau 711 mile ita-

---

[1] Care a fost numit astfel, fiindcă acolo s-au așezat rușii, care se aflau sub stăpînire leșească. (n. a.).

lienești. Înainte de ocuparea Basarabiei de către oastea turcească și tătărască, avea o întindere de 274 ceasuri de mers sau 822 mile italienești.

Vecinii Moldovei sînt: spre apus, transilvănenii și valahii, spre miazănoapte leșii, iar spre răsărit și miazăzi, turcii.

Cu toți aceștia moldovenii au avut mult de furcă, apărîndu-și libertatea, lucru despre care un scriitor leah, vrednic de crezare, scrie (*Orichovius*, Annal. 5 ad annum 1552):

„*Aceștia* (moldovenii) *nu sînt cu mult deosebiți de italieni, prin firea lor, prin limbă și obiceiuri; sînt oameni sălbatici și foarte viteji și, cu toate că stăpînesc o țară foarte mică, nu se află alt neam care să arate atîta vitejie și cinste în războaie, să înfrunte și să bată mai mulți vrăjmași dimprejur sau să se apere mai bine cînd este atacat*“ și el spune mai departe:

„*Sînt atît de viteji, încît s-au războit și au învins dușmani din toate părțile, care îi atacau în același timp. Căci Ștefan, care a domnit în Dacia în vremea strămoșilor noștri, a biruit, aproape în aceeași vară, într-un război greu, pe Baiazid al turcilor, pe Matei al ungurilor și pe Ioan Albert al leșilor*“.

În cele din urmă, cînd țara căzu sub puterea turcilor, n-a mai avut de purtat alte războaie, în afară de acelea începute dimpreună cu turcii, deoarece aveau acum aceiași prieteni și dușmani ca și aceștia.

Numai tătarii din Stepa Nogaică, pe care turcii îi așezaseră în Basarabia, au tulburat Moldova, chiar în vremuri de pace, cu desele lor năvăliri şi au adus-o la sărăcia în care o vedem şi astăzi.

CAPITOLUL AL III-LEA

DESPRE APELE MOLDOVEI

Nu se poate afla nicăieri în vreo altă ţară, cît Moldova de mică, atîtea ape și natura împodobită cu asemenea jocuri minunate ca aici. O străbat patru mari ape navigabile: *Dunărea, Nistrul, Prutul* şi *Siretul.*

Cu toate că Dunărea udă numai o fîșie a ţării, aflată astăzi sub stăpînirea voievodului moldovean, ea aduce ţării cele mai mari foloase. Căci pe de o parte îngăduie corăbiilor negutătorești ale feluritelor neamuri să arunce ancora la Galaţi, iar pe de altă parte dă putință moldovenilor să-și ducă mărfurile pe Prut spre Constantinopol şi spre alte cetăţi de la Marea Neagră, aducîndu-le un cîştig însemnat.

Despre apele şi bogăţiile ascunse în apa aceasta nu vom vorbi, deoarece alţii înaintea noastră, descriind Germania şi Ungaria, au spus tot ce era de spus.

În Dunăre se varsă *Prutul,* numit mai înainte *Hierasus,* de Ptolemeu *Gerasus,* de Ammianus

Parota, iar de vechii greci *Pyretus,* care izvorăște din munții Transilvaniei, numiți de cei vechi Carpați, ce sînt hotar între această țară și Lehia și străbate întreaga Moldovă. Are apa cea mai ușoară și mai sănătoasă, cu toate că este cam tulbure din pricina nisipului pe care îl duce cu ea ; numai cînd o lași să stea într-un pahar, nisipul cade la fund și atunci ai apa cea mai limpede. Pe cînd ședeam în Moldova, am făcut o încercare și am găsit că o cantitate de o sută de dramuri este mai ușoară cu treizeci de dramuri decît aceeași cantitate de apă luată din alte rîuri.

Și Siretul este un rîu al Moldovei ; venind dinspre hotarul ei de sus, dinspre Lehia, curge către miazăzi și se varsă în Dunăre prin două guri. E un rîu lat și adînc, însă, fiind înconjurat din toate părțile de păduri și munți, iar pe alocuri împiedicat de vaduri, pînă acum nu s-a putut încă deschide pretutindeni o cale pentru corăbii.

Nistrul, numit odinioară *Tyras,* de către scriitori greci mai noi *Dinastris,* iar de către turci *Turla,* udă o mare parte a Moldovei spre miazăzi și apus ; este prea cunoscut și nu socot de trebuință să spun mai mult despre el. Vreau să amintesc numai că turcii își duc toate proviziile de război de la Constantinopol pe Marea Neagră, pe același fluviu pînă la Bender, mai înainte vreme chiar pînă la Camenița, iar astăzi pînă la Hotin. De altfel, are o apă foarte lim-

pede, dar grea şi foarte vătămătoare sănătăţii omului. Se varsă în Marea Neagră la Bielgorod sau Cetatea Albă.

Alături de acestea, Moldova mai este udată şi de alte ape mai mici. În *Siret* se varsă *Bîrladul,* care curge prin ţinutul Tecuciului, de la răsărit spre apus şi se uneşte cu Siretul mai jos de satul Şerbăneşti ; *Suceava,* care a dat numele scaunului de odinioară al ţării ; *Moldova,* despre al cărei nume am vorbit în primul capitol ; *Bistriţa,* care izvorăşte din munţii transilvăneni şi are un curs atît de repede încît smulge şi tîrăşte cu ea bolovani grei din munţi ; *Trotuşul* este un rîu tot atît de repede ale cărui izvoare se află nu departe de ale Bistriţei.

În *Prut* se varsă *Ceremuşul,* care face hotarul dintre Lehia şi Moldova, iar mai jos *Jijia.*

În *Nistru* se varsă *Răutul,* care face o baltă la Orhei şi, în mijlocul acesteia, un ostrov foarte plăcut ; *Botna,* pe jumătate în stăpînirea tătarilor din Bugeac.

Moldova are nenumărate pîraie ; vrem să pomenim aici pe cele mai însemnate ale căror nume le-am putut afla.

În *Siret* se varsă *Bănila, Molniţa, Şomuzul mic* şi *mare, Valea Neagră, Faraon, Răcătău, Gerul Sohului, Milcov* şi *Putna,* care se unesc amîndouă şi li se zice *Sireţel,* adică Siretul cel mic.

Suceava își sporește apele cu *Sucevița, Solca* și *Soloneț*.

În Moldova se varsă *Humorul, Slatina, Neamțul, Rîșca, Topolița* și *Valea Albă*.

Cu *Bistrița* se unește *Cracăul*.

Trotușul primește *Tazlăul Sărat* și celălalt *Tazlău, Oituzul, Cașinul, Valea Seacă* și *Valea Rea*.

Bîrladul sporește cu pîraiele *Bîrlădețul, Socovăț, Vilna, Rebricea, Vaslui, Vasluieț, Racova, Crasna, Lohan, Docolina, Hobalna, Horiata, Smila, Tutova, Berhoci, Zeletin, Corad*.

Ceremușul se naște din *Ceremușul Alb, Ceremușul Negru* și *Putila*.

În *Jijia* se varsă *Șubana, Sitna, Miletin, Bahlui, Bahluieț, Sirca*.

Prutul duce cu el apele: *Colacin, Cosman, Cuciur, Ciuhur, Bașeu, Corovia, Caminca, Căldărușa, Jijia, Gîrla Mare, Delea, Valea Mare, Valea Brătuleni, Mojna, Nirnova, Călmățui, Lăpușna, Strîmba, Sărata de Apus* și *Sărata de Răsărit, Chigieci, Larga* și *Ilan*.

În *Nistru* se varsă rîurile moldovenești *Serafinețul*, a cărui gură formează colțul de miazănoapte al Moldovei, *Ciorna, Ichiel, Bîcovăț, Isnovăț, Bîcul*.

Răutul primește *Solonețul, Ciuliucul Mare, Ciuliucul Mic* și *Ciuliucul Mijlociu, Dobrușa, Cula* și *Cogîlnic. Cahulul, Salcia* și *Ialpuhul*, care se află în Moldova și Basarabia, sporesc *Dunărea*. Dintre cele trei din urmă, numai *Ialpuhul* curge fără contenire, celelalte sînt mai

mult stătătoare decît curgătoare. Cogîlnicul nu are nici măcar un izvor al lui şi nu poate fi socotit rîu decît abia după ce cad ploile de toamnă ; în vremea verii seacă şi arată ca o groapă, din care pricină vitele tătarilor din Bugeac pier foarte adesea de sete.

Moldova nu duce lipsă de *lacuri,* cum nu duce lipsă de rîuri.

Dintre numeroasele lacuri, pe care natura sau îndemînarea omului le-au scos la iveală, cinci se cuvine îndeosebi să fie pomenite :

I. *Brateşul,* aflat între Prut şi Siret, lîngă tîrgul Galaţi, are o milă italienească şi jumătate în lăţime şi două mile în lungime. Nu are izvoare, ci numai o gîrlă mică şi nu prea adîncă, numită Pruteţ şi căreia apa îi vine din Prut. dar numai cînd acesta creşte din ploile mai mari sau mai mici ; în vremea cealaltă, gîrla rămîne uscată şi uneori aduce lacului putreziciune. Dar, la începutul primăverii, cînd Dunărea creşte din pricina zăpezilor topite, nu numai că împinge Prutul îndărăt, ci umple peste măsură tot lacul cu apă proaspătă şi cu peşte, pe care locuitorii îl pescuiesc fără osteneală, atunci cînd apele se trag îndărăt[1].

II. *Lacul Orheiului,* care se formează din rîurile *Răut* şi *Cula* lîngă tîrgul cu acelaşi nume, este lung de şase mile şi lat de două mile. Lun-

[1] Se pare că lacul *Brateş* este însemnat cu numele cel vechi *Brytolagi,* care este pomenit de *Bonfinius.* (n. a.).

gimea și lățimea i le sporește o iezătură pe care voievodul Vasile Lupu Albanezul a poruncit să se facă acolo ca să oprească apele și să ridice mori folositoare. În mijlocul lui se află un ostrov nu prea mare, dar unde s-a sădit viță de vie, de soi foarte bun și pomi cu roadă de tot felul.

III. *Lacul Dorohoiului* și-a luat numele de la tîrgul de alături ; se află nu departe de izvorul rîului Jijia și trebuie să fie pomenit pentru belșugul de pește.

IV. *Lacul Colașin,* la granița Poloniei, trebuie pomenit mai cu seamă fiindcă din partea sa dinspre miazănoapte și apus izvorăsc două rîuri, Colașinul și Serafinețul, care fac hotarul dintre Moldova și țara leșească între Nistru și Prut.

V. Cel din urmă și cel mai vestit dintre toate este *Lacul lui Ovidiu,* numit de locuitori *Lacul Ovidiului,* așezat lîngă *Akerman — Alba-Iulia* — în Basarabia, cunoscut mai cu seamă din pricina numelui său, fiindcă se zice că acolo a fost surghiunit în sărăcie vestitul poet roman *Ovidius.* Se varsă în Nistru, nu departe de gura acestuia, printr-o albie destul de îngustă, dar care este împresurată de mlaștini atît de numeroase și întinse, încît nu poți ajunge la maluri cu piciorul cale de două mile italienești. Peste acestea duce un pod care, socotind după felul zidirii lui, trebuie să fie foarte vechi : căci însăși trăinicia lucrării, cît și mărimea pietre-

lor din care este alcătuit dovedesc aceasta cu prisosință.

Toate aceste ape curgătoare și stătătoare pe care le-am pomenit mai sus sînt pline de pești de soi: cu osebire pîraiele care coboară de la munte au peștii cei mai gustoși (cărora locuitorii le zic păstrăvi, lostrițe și lipani), pe care călăreții îi aduc vii pentru masa voievodului în zilele de post.

Izvoare minerale sărate, de leac, Moldova nu are de loc sau nu s-au aflat pînă acum, poate fiindcă se crede că în apele Prutului sînt destule leacuri împotriva tuturor bolilor[1].

---

[1] Nu numai moldovenii zic că *Lacul Ovidiului* a fost numit după poet, ci și vecinii lor, leșii, și mai cu seamă *Sarnicius*, în a sa *Descriere a Poloniei* pare să aibă aceeași părere ca și ei. El spune că gura Nistrului se află în apropierea Lacului Ovidiu, între Hypanis (la alții Axiacum) și Nistru. Se vede pe acolo un zid, încheiat cu scoabe de plumb, care merge în mare jumătate de milă. Vezi cap. IV.

Că Ovidiu a fost azvîrlit în sărăcie în Sarmația, în cetatea Tomoss, o spune el însuși:

Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum. *

Iar în satul Isaccea se află o piatră de mormînt ridicată cu siguranță de către un leah:

Hic situs est vates, quem diri Caesaris ira
Augusti patria cedere iussit humo.
Saepe miser voluit patriis occumbere terris
*Sed frusta; hunc illi fata dedere locum.***
Sarnicius, Annal. lib. 2.c.4 et vlt. (n. a.).

* *Pămîntul sarmatic să nu acopere oasele mele.*
** *Aici zace poetul căruia mînia lui*
Cezar August i-a poruncit să plece din patrie.
Sărmanul, adesea a voit să moară pe pămîntul strămoșuor,
Dar zadarnic; destinele i-au hărăzit poetului locul acesta

CAPITOLUL AL IV-LEA

DESPRE ŢINUTURILE ŞI TÎRGURILE DE ASTĂZI DIN MOLDOVA

În vremurile de demult *Moldova* era împărţită în trei părţi :*cea de jos, cea de sus* şi *Basarabia,* în care se numărau, luate la un loc, 23 de ţinuturi mai mici.

Dar în vremile care au urmat, cînd Basarabia căzu sub stăpînirea turcilor şi, prin trădarea voievodului *Hero* sau *Aron,* Benderul cu patru ţinuturi le fură date în mînă, voievozilor Moldovei nu le-au mai rămas decît 19 ţinuturi şi încă nici acestea întregi.

Moldova de Jos, numită de către locuitori *Ţara de Jos,* cuprinde 12 ţinuturi mai mici, care se numesc judeţe sau ţinuturi. La mijloc se află :

1. *Ţinutul Iaşilor ;* în el se află Iaşii, pe rîul Bahlui, la 4 mile mai sus de vărsarea lui în Prut. Acesta este scaunul ţării. Ştefan cel Mare l-a mutat de la Suceava la Iaşi, pentru ca astfel să-şi poată apăra ţara mai bine chiar din mijlocul ei împotriva atacurilor turcilor şi tătarilor, fiindcă vedea bine că nu-i era lesne s-o facă din Suceava, care se afla mult mai departe de hotarul dinspre turci. Mai înainte tîrgul fusese doar un sat de rînd, unde se aşezaseră abia trei sau patru familii, şi care avea o moară stăpînită de un morar bătrîn, *Ioan,* sau, cum i se zicea cu un *diminutiv, Iaşii.*

Voievodul a vroit să dea numele acestui om tîrgului pe care îl clădea şi mai întîi a poruncit să se zidească o biserică închinată sfîntului Nicolae şi care este astăzi biserica cea mare; după aceea a poruncit să se clădească şi palate pentru dînsul şi pentru boieri. Voievodul *Radu* a poruncit să fie împrejmuit cu ziduri; urmaşii săi l-au înfrumuseţat cu alte podoabe şi cu clădiri publice, aşa fel că astăzi numără mai mult de patruzeci de biserici, durate parte din piatră, parte din lemn, cele mai multe destul de frumoase.

Cu cincizeci de ani mai înainte, cînd s-a făcut o numărătoare, s-au aflat în el 12.000 de case, dar în vremile care urmară a fost atît de pustiit de pîrjoluri dese şi de năvăliri ale tătarilor şi leşilor, încît abia a treia parte a scăpat nevătămată. În afară de curtea domnească, care adună bogăţii din întreaga ţară, se mai află totdeauna aici şi mitropolitul Moldovei, cu toate că nu poartă numele de mitropolit al acestui oraş, ci al Sucevei, scaunul de odinioară. În Iaşi nu se află, ce e drept, decît un protopop, despre care vom vorbi pe larg mai jos.

2. Spre apus, acest ţinut se învecinează cu *Tîrgul Frumos al Cîrligăturii,* după cum spune numele, un tîrg frumos. Se află la opt ceasuri de drum de la Iaşi spre Suceava şi tot pe rîul Bahlui. Nu este nimic vrednic de luat în seamă decît că este un tîrguşor destul de frumos, cu

un palat domnesc de piatră, peste care este pus un pîrcălab, cum i se zice în limba ţării.

Mai departe, spre apus se întinde în lung

3. *Ţinutul Romanului,* cel dintîi pe care cetele din neamul lui Roman, întoarse din Transilvania, l-au luat în stăpînire după năvălirea lui Batie, dîndu-i iarăşi numele cel vechi.

În acest ţinut, acolo unde se întîlneşte Siretul cu Moldova, se află Romanul[1], peste care domnul a pus doi pîrcălabi.

Mulţi cred, dar nu toţi, că aici trebuie să fi descălecat la început pămîntenii noştri, după ce s-au întors. Căci nu departe de aici, pe malul de răsărit al Siretului, se arată un alt loc, numit şi astăzi de către locuitori *Smedorova* şi se zice că aici ar fi fost cea dintîi şi cea mai mare cetate. Este sigur că, multă vreme după aceea, *Ştefan cel Mare* a înnoit şi adus iarăşi această cetate la vechea ei faimă, dar după mulţi ani *Petru,* poreclit Rareş, nu ştiu din ce pricini, a nimicit-o şi a dat poruncă locuitorilor să se tragă în tîrgul Roman.

Cu acesta, în josul ţinutului Iaşilor şi al Cîrligăturii, se învecinează

4. *Ţinutul Vasluiului,* în care se află :

Vasluiul, la 12 ceasuri de drum de Iaşi, pe drumul spre Dunăre. Tîrgul se află la gura rîului Vaslui, unde acesta se varsă în Bîrlad şi a fost în răstimpuri scaunul voievozilor, ale că-

---

[1] La *Bonfinius, Forum romanorum,* un tîrguşor, scaun al unei *arhiepiscopii* (n. a.).

ror palate dăinuie pînă astăzi. Oblăduirea acestuia s-a dat unui pîrcălab de Vaslui, după ce Iașii a fost ales scaun.

5. *Ținutul Tutova,* numit așa după rîul *Tutova,* care pare să-l taie în două prin mijloc. Scaunul lui este *Bîrladul,* așezat pe rîul cu același nume. Odinioară Bîrladul era foarte mare; acum însă este pustiit și i s-au răpit toate frumusețile. El este scaunul vornicului de Țara de Jos, care poruncește în Moldova de Jos, dar slujba lui o împlinesc doi vornici mai mici, fiindcă el trebuie să urmeze necontenit curtea. La depărtare de o milă italienească în jos, pe malul rîului, se văd rămășițele unei cetăți foarte vechi, numită pînă astăzi *Cetatea de Pămînt,* adică oraș de pămînt. Nu s-au găsit nici temeliile vreunei case, nici vreun izvod din care să se poată afla cu siguranță de cine a fost zidită. N-au mai rămas în picioare decît ziduri din pămînt; bănuiesc că au fost ridicate odinioară de către locuitorii țării pentru a stăvili năvălirile tătărăști.

6. *Ținutul Tecuciului* se învecinează la apus cu Bîrladul. Este destul de întins, dar nu are nimic deosebit, în afară de tîrgușorul *Tecuci,* așezat pe apa Bîrladului, la opt ceasuri de drum de la Bîrlad spre Galați și care nu are ziduri. Este scaunul sărac a doi pîrcălabi, cărora le este dată în seamă oblăduirea acestui ținut.

Spre apus, pe malul Siretului, se află

7. *Ținutul Putnei,* care, pare-se, își trage nu-

mele de la rîul *Putna*[1]. În el se află tîrgușorul *Focșani*, așezat pe *Milcov*, la hotarul cu *Valahia*, al cărui staroste cîrmuiește ținutul. *Adjud*, un tîrgușor neînsemnat, se află mai sus, pe Siret.

La poalele munților *Vrancea*, în apropiere de *Mira*, o mănăstire care este o dovadă a evlaviei răposatului voievod *Constantin Cantemir*, se găsesc ruinele unei cetăți străvechi; totuși nu se mai poate afla nici o mărturie nici despre vremea cînd a fost zidită, nici despre cel ce a înălțat-o. Locului însuși locuitorii îi zic *Crăciuna*.

Pe celălalt mal al Siretului, între Siret, Dunăre și Prut, se află

8. *Ținutul Covurluiului*. Și-a luat numele de la Valea Covurluiului, care, deși se întinde cale de opt ceasuri de mers, e totuși mereu seacă și numai arareori se umple cu apă. Aici se cade să pomenim *Galații*, un tîrg care nu bate la ochi printr-o arhitectură frumoasă sau prin mărime, dar este tîrgul cel mai vestit al întregii Dunări. De două-trei ori pe an sosesc aci nu numai corăbii din porturile Mării Negre, din Crimeia, din Trapezunt, Sinope, Țarigrad, ci și din Egipet și chiar corăbii din Barbaria, care pleacă de aici încărcate cu lemn din Moldova, cu stejar, corn, brad, precum și cu miere, ceară, sare, unt,

---

[1] În vechime a mai fost o cetate cu același nume, din care s-au mai păstrat ruine, aflate acolo unde în vechea Dacie era cetatea *Poloda*. (n.a.).

silitră şi grîu, din care toţi locuitorii Moldovei trag mari foloase.

Nu departe de aici, la gura dinspre răsărit a Siretului, se văd ruinele unei cetăţi foarte vechi, numită astăzi de locuitori *Gherghina*. Că această cetate a fost zidită pe vremea lui Traian se poate dovedi cu monezile dezgropate din dărîmături, ca şi cu o lespede de marmură în care stă săpat:

IMP. CAESARI DIV. FILIO NERVAE. TRAIANO. AGVSTO. GERM. DACICO. PONT. MAX. FEL. B. DICT. XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CALPVRNIO PVBLIO. MARCO. C. AVRELIO. RVFO.

Mai sus de aceasta, pe Prut se află

9. *Ţinutul Fălciu,* în care

Fălciu este un tîrguşor destul de frumos, aşezat pe Prut. Că aici a fost cîndva scaunul taifalilor m-au încredinţat urmele unei cetăţi foarte vechi, care se află nu departe de acolo şi pe care le-am descoperit eu însumi. Am citit odată într-un manuscris al istoriei lui *Herodot* că pe Prut, cale de trei zile de la Dunăre, locuia neamul războinic al taifalilor, care îşi zidise o cetate foarte mare. Fiindcă n-am găsit nicăieri în acele locuri vreo ruină, am trimis cîţiva oameni, care cunoşteau bine locurile, în codrii de pe Prut, să caute de nu găsesc cumva semne din care s-ar putea cunoaşte ceva sigur despre aşezarea acestei cetăţi. Cînd s-au întors îndărăt, mi-au povestit că au văzut în codrii de nepătruns care se află spre apus, pe o întindere de cinci mile italieneşti, de-a lungul rîului, teme-

liile unor ziduri şi turnuri clădite din piatră arsă, care, deşi pe cîmpul din jur nu se află nici o ruină, au înfăţişarea unui cerc alungit. În afară de acestea, părerea mea este întărită şi de numirea de astăzi a acestui ţinut, fiindcă asemănarea numelui ne face să credem că *Fălciul* se trage din *Taifalia.*

Departe, înlăuntrul ţării, se află *Huşi,* un tîrguşor, dar scaun al unui episcop, altfel prin nimic deosebit, în afară de bătălia în care *Petru cel Mare,* stăpîn al întregii Rusii, cu oaste puţină, a ţinut piept vitejeşte, timp de patru zile, atacurilor des înnoite ale turcilor, în 1711.

În apropiere de acest loc se vede o movilă mare, ridicată de mînă omenească, numită de tătari *Han Tepesi,* adică movila hanului, iar de către locuitori *Movila Rîbîi.* Asupra ivirii ei sînt mai multe păreri. Unii zic că un han tătărăsc a fost nimicit cu întreaga lui oaste de către moldoveni şi întru pomenire s-ar fi ridicat această movilă ; alţii povestesc că o regină scită, numită *Rabie,* a fost ucisă în acest loc, pe cînd ieşise cu oastea împotriva sciţilor aşezaţi în Moldova şi a fost îngropată aici de oamenii ei. Ce e adevărat sau minciună în aceasta nu cutez să scot din întunericul atît de adînc al acestei legende.

Spre miazănoapte, cu ţinutul *Fălciului* se mărgineşte

10. *Ținutul Lăpușnei.* De acesta ținea pe vremuri *Tighina,* numită de către turci *Bender,* o cetate foarte întărită odinioară și pe care turcii au întărit-o și mai mult acum. Se află pe Nistru, iar în vremea noastră este locul de scăpare al regelui suedez, fugar după bătălia de la Poltava.

Turcii au împresurat adesea, zadarnic, cetatea înainte de a o supune; și ceea ce n-au putut atinge prin forță, au dobîndit numai prin viclenie și prin trădarea voievodului *Hero,* numit de către moldoveni Despotul. Căci, după ce acesta fu gonit din țara sa de către boieri din pricina tiraniei și a cruzimilor săvîrșite împotriva moldovenilor, a fugit la sultanul turcesc, căruia i-a făgăduit că, dacă îl va ajuta să se întoarcă în țară, va da în mîna oștirilor sale *Benderul* atît de mult năzuit, împreună cu douăsprezece sate, dăruindu-i-le spre stăpînire veșnică. Sultanul, căruia acest plocon îi fu pe plac, l-a așezat din nou în scaun, iar pentru osteneala sa și-a luat cetatea cea mai întărită a întregii țări și pavăza cea mai puternică împotriva leșilor și tătarilor. Din această pricină scaunul ținutului este astăzi tîrgușorul *Lăpușna,* așezat pe rîul cu același nume, unde se află doi *pîrcălabi,* puși acolo de voievod și care se îngrijesc de treburile ținutului.

În afară de acestea se mai află aici *Chișinăul,* un tîrgușor de mai mică însemnătate, așezat pe rîul Bîcul.

La mică depărtare se zărește un șir de pietre foarte mari, așezate în linie dreaptă în așa chip, de parcă ar fi fost puse înadins acolo de mîna omului; numai că atît mărimea însăși a pietrelor, cît și lungimea șirului lor nu ne îngăduie să credem așa ceva. Căci unele dintre ele sînt în patru colțuri, lungi de trei pînă la patru coți, iar șirul lor se întinde peste Nistru pînă în Crimeia. În graiul țării acestea poartă numele de Cheile Bîcului și norodul de jos le socoate ca o izvodire a duhurilor necurate, care s-au înțeles între ele să astupe drumul Bîcului. Sigur este că unii voievozi s-au ostenit să astupe albia acestui rîu, care curge în bună parte printre munți, pentru a preface într-un iaz locurile din jur, ce nu foloseau decît ca fîneață, dar lucrul n-a putut fi dus niciodată pînă la capăt.

Mai sus de acesta, pe Nistru, se află

11. *Ținutul Orheiului.* Numele îi vine de la cetatea *Orhei,* așezată pe rîul Răut, care nu e prea mare, dar cu toate acestea e frumoasă și are cu prisosință tot ceea ce este trebuitor vieții omului. *Lacul Orheiului,* care e așezat în apropiere de acesta spre răsărit, și ostrovul minunat din acest lac, despre care am mai vorbit în capitolul al III-lea, îi dă hrană din belșug. Pe malul dinspre apus al lacului, în mijlocul codrilor deși, se văd urmele unei cetăți vechi, numită de

locuitori *Orheiul vechi.* Judecînd după așezarea ei, pare să fie cetatea *Petrodava* din Dacia veche.

Cel din urmă ținut care se întinde ca o fîșie de-a lungul malului Nistrului este

12. *Ținutul Soroca.* Scaunul său este *Soroca*, numită mai înainte *Alchionia*, așezată în cîmp, lîngă coline, pe Nistru, destul de mică, dar foarte întărită, dacă ținem seama de vremea în care a fost clădită. Are un zid în patru colțuri, foarte tare, apărat de turnuri înalte și este clădit din piatră de cremene ce se găsește din belșug pe colinele dimprejur.

Fiindcă, după pierderea Benderului, *Soroca* a ajuns cetatea cea mai de seamă împotriva Lehiei, voievodul a așezat aici două căpetenii de oaste, ca s-o apere.

Lipsa de lemne și de apă nu îngăduie ca partea de sus a acestui ținut să fie lucrată; de aceea ea este singura parte din Moldova rămasă pustie, cu toate acestea nu e prea mare, așa cum se și înfățișază acest ținut — ca o pustie — în hărțile geografice cele mai bune.

Moldova de Sus, numită de locuitori Țara de Sus, cuprinde șapte ținuturi mai mici:

1. *Ținutul Hotinului,* care se întinde în sus de ținutul Sorocei, la miazănoapte, pe Nistru. Aici se află *Hotșin* sau *Hotin,* o cetate pe Nistru, față în față cu Camenița. Se numără

printre cele mai vechi cetăţi ale Moldovei. Înainte vreme era întărită spre apus cu ziduri foarte înalte şi cu şanţuri adînci, iar în partea dinspre răsărit era întărită de malul abrupt al Nistrului şi de stînci ascuţite, dar în războiul din urmă cu ruşii, turcii au luat cetatea în 1712, i-au dărîmat zidurile cele vechi dintr-o parte, iar în cealaltă parte au împrejmuit-o cu lucrări de întărire noi şi au lărgit-o mai mult de jumătate, încît azi i se poate spune pe bună dreptate cea mai frumoasă şi cea mai tare dintre cetăţile Moldovei.

Pe cînd se afla încă în stăpînirea voievodului Moldovei, cîrmuirea acesteia era în seama unui oblăduitor pus anume; acum, cînd se află sub puterea turcească, este cîrmuită de un paşă turcesc, lucru ce este potrivnic tractatelor şi învoielilor cu leşii, în care se arată lămurit că în cetăţile Moldovei nu va putea fi aşezată oaste turcească.

Spre apus urmează

2. *Ţinutul Dorohoiului,* în care se află Dorohoi, un tîrguşor puţin cunoscut, în apropiere de izvoarele rîului Jijia. Acesta este scaunul vornicului Ţării de Sus, cîrmuitorul Moldovei de Sus, dar în locul lui sînt puşi doi vornici mai mici, fiindcă el, din pricina treburilor la curte, n-ar putea să se îngrijească de cele ale ţinutului.

Ştefăneştii, un tîrguşor pe Prut, în care acum (1713) turcii, după ce au curăţat rîul, ar fi ri-

dicat un atelier de corăbii şi hambare cu hrană pentru oştile care se află la Hotin.

3. Mai departe, în jos, este aşezat *ţinutul Hîrlăului,* în care se află *Hîrlău,* un tîrg neînsemnat, peste care e pus un pîrcălab.

Cotnari, un tîrguşor vestit numai prin viile lui neîntrecute, ce stau în fruntea celorlalte. Cîrmuirea acestuia este dată în seamă *marelui paharnic,* cel care toarnă în pahar domnului.

În acest tîrguşor papistaşii au biserici de piatră lucrate foarte frumos.

Botoşanii, un tîrguşor din care, ca şi din împrejurimi, doamna voievodului îşi trage veniturile, adunate de un cămăraş rînduit anume pentru această slujbă.

Aceste ţinuturi sînt înconjurate ca o cunună de

4. *Ţinutul Cernăuţilor,* care se întinde de-a lungul hotarului dinspre Polonia. Cel mai de seamă tîrg din acest ţinut este *Cernăuţi,* aşezat pe malul de la miazănoapte al Prutului, iar cîrmuirea lui este dată marelui spătar.

În apropiere de satul *Cozmin,* pe rîul Cuciur, lîngă vărsarea acestuia în Prut, se văd ruinele unei cetăţi foarte vechi. N-am putut afla cine a zidit-o, cu toate cercetările pe care le-am făcut adeseori, cu băgare de seamă.

Pe malul dinspre miazăzi al Siretului, urmează

5. *Ţinutul Sucevei,* în care sînt vrednice de pomenit:

Suceava, odinioară scaunul întregii Moldove, unde se afla curtea domnească și scaunul mitropoliților ; acum este aproape pe de-a-ntregul pustie. E așezată pe apa Sucevei, care se vede că i-a dat numele, pe o colină netedă, fiind înconjurată cu ziduri foarte înalte și cu șanțuri. La poalele colinei marginile ei se întindeau destul de mult. În afară de palatele voievodului și ale boierilor, număra patruzeci de biserici de piatră și altele felurite de lemn și 16.000 de case ; toate însă s-au năruit după strămutarea curții domnești. Suceava este cîrmuită astăzi de hatman, adică de căpetenia cea mare a oastei.

Rădăuți, un tîrgușor și scaun al unui episcop, este și el așezat pe rîul Suceava și pe Siret, unde acesta cotește spre miazăzi.

6. *Ținutul Neamțului* se află mai jos și se întinde destul de mult între rîurile Moldova și Bistrița. Înlăuntrul său se află

Neamțul, cetate așezată pe rîul cu același nume, care este zidită pe un munte foarte înalt și e atît de întărit din fire, încît pare să înfrunte orice atac vrăjmaș. A fost de multe ori atacată, dar n-a fost cucerită decît de două ori : o dată de turci, sub domnia lui *Soliman,* și o dată în vremurile noastre de *Ioan Sobieski,* craiul Lehiei. Dar ea n-ar fi fost luată, dacă foamea nu i-ar fi silit pe cei cîțiva moldoveni aflați înlăuntru ca s-o apere, s-o dea în mîinile leșilor, după o împresurare de mai multe zile. Odini-

oară cetatea avea un zid îndoit și numai o poartă, după aceea însă, cînd turcii au stricat zidul dinafară, moldovenilor nu le-a mai rămas decît cel dinlăuntru. Înainte ca Moldova să fi fost închinată turcilor, la izbucnirea războaielor, voievozii își trimiteau copiii și averile în această cetate, aproape de nebiruit; și astăzi încă ea este locul de scăpare foarte sigur pentru locuitori, cînd sînt atacați de vecinii lor. Din această pricină și înainte vreme voievozii și-au clădit aici palate destul de mari, care se văd încă și acum; însă nu li se poartă de grijă așa cum s-ar cuveni. În față se află tîrgușorul *Piatra*.

7. *Ținutul Bacăului,* care își are vornicul său anume, al cărui scaun este

Bacăul, un tîrgușor așezat pe un ostrov din rîul Bistrița, vestită pentru belșugul în mere și alte poame. Are și un episcop al bisericii papistășești, numit episcop al *Bacăului*. În ținuturile de sub munți se găsesc mulți supuși moldoveni, numiți papistași atît după neamul, cît și după credința lor, pe care *Ștefan cel Mare* i-a așezat acolo, dîndu-i în seamă boierilor săi, după ce a bătut pe *Matei,* craiul Ungariei. Îndeosebi cel mai de seamă sat cantemiresc din părțile Romanului, numit *Faraoani*, are mai mult de o sută de familii, care toate mărturisesc legea papistășească și au o biserică de piatră foarte veche.

Ocna și *Trotușul,* pe rîul *Trotuș,* două tîrgușoare care nu sînt vrednice de pomenit decît pentru ocnele de sare bogate ce se află în apropierea lor. Pe aici trece drumul cel mai larg din Moldova spre Transilvania.

Basarabia, odinioară cea de a treia parte de frunte a Moldovei

Pămîntul ei este pe de-a-ntregul un cîmp deschis, nu are nici munți, nici păduri și numai un singur rîu, care curge toată vremea, numit *Ialpuh;* din această pricină, locuitorii, ca să scape de uscăciune, trebuie să sape fîntîni foarte adînci. În locul lemnului, ei folosesc bălegarul vitelor, pe care-l usucă la soare și-și încălzesc cu el colibele. Această parte de țară a fost luată de turci mai înainte ca țara întreagă să le fie închinată și, din această pricină, nu se mai află sub stăpînire moldovenească, cu toate că și astăzi tîrgușoarele și satele așezate pe malurile Dunării sînt pline de moldoveni, care țin legea creștinească și rabdă stăpînirea cea silnică a turcilor și tătarilor. Țara, împărțită în patru părți și anume : *Bugeac, Akerman, Chilia* și *Ismail,* este însă locuită o parte de tătari și altă parte de turci, peste care este pus un seraschier.

1. În cea dintîi, aşezată în mijlocul ţării, se află Bugeacul[1].

Bugeacul s-a dat ca loc de aşezare tătarilor nogaici, dintre care unii se numesc tătari din Bugeac, ceilalţi tătari din Bielgorod. Căci pe la anul 976 al Hegirei, iar de la naşterea lui Cristos 1568, la porunca lui *Selim al II-lea,* cînd hanul tătarilor încerca să lege Donul cu Volga, mai mult de treizeci de familii de tătari nogaici, pînă atunci supuşi ruşilor, s-au lepădat de aceştia şi s-au dus în Crimeia împreună cu toţi ai lor. Dar fiind aceasta prea mică pentru a-i cuprinde pe toţi, li s-au dat alte locuri de aşezare în cîmpia Bugeacului. De atunci încoace, neamul acesta, primind din cînd în cînd familii noi din Stepa Nogaică, s-a înmulţit în-

---

[1] *Bugeac* înseamnează în limba tătarilor „colţ" şi este numit aşa fiindcă pămîntul ce se întinde între Dunăre şi Nistru spre Marea Neagră face un colţ ascuţit ; se mai pare că acest nume vine de la numele vechi *bessi,* dat acestei ţări de geografii şi istoricii din vechime. Tot de aici se vede că se trage şi numele *Basarabia* după cum s-ar putea înţelege din *Ovidius,* care spune cu jale : „*vivere quam miserum est inter Bessosque Getasque* *. *Ptolemeu* scrie : „Mai sus de Dacia locuiesc *peucinii* şi *bastarnii*".

Că *bastarnii* ar fi tot una cu *bessii* o crede şi *Matheus Praetor* (L.II C.7).

„*Sînt cîţiva,* zice el, *care cred că* bastarnii *sînt aceiaşi popor care se numea odinioară* bessi, *iar astăzi se numesc* basarabeni, *adică aceia care vieţuiesc în* Basarabia" (n. a.).

* *Ce nenorocire este sa trăieşti între bessi şi geţi.*

tr-atîta, încît aproape că nu stă mai prejos ca număr faţă de nici o altă hoardă tătărască.

Se împart în două ramuri: *Orac Uglî* şi *Orumbet Uglî* şi fiecare păzeşte cu mare grijă seminţia. Îşi petrec viaţa, după pilda înaintaşilor, în cîmp deschis; nu au tîrguri în afară de *Căuşani,* pe rîul *Botna,* apă care abia atinge acest ţinut.

Că această regiune trebuie să fi avut pe vremuri tîrguri destul de frumoase, stau mărturie ruinele vechilor zidiri, care se mai găsesc ici şi colo; printre altele, zidurile părăginite ale unei cetăţi foarte vechi de pe malul Nistrului, numită azi *Tatar-Punar,* adică fîntîna tătarilor. Acestea se află pe o stîncă înaltă, de la poalele căreia ţîşneşte un izvor cu apă foarte limpede. Nu s-a putut găsi însă nimica săpat în piatră sau vreun semn din care să putem afla de cine a fost înălţată.

Pe rîul Ialpuh, în apropiere de gura lui, se mai găsesc urmele unei cetăţi şi mai vechi, numită îndeobşte *Tint. Ştefan cel Mare* a înălţat-o iar din ruine; dar turcii au făcut-o una cu pămîntul, încît acuma abia de i se mai cunoaşte locul. Din dărîmăturile ei s-a zidit deasupra cetăţii vechi un alt tîrguşor, care înfloreşte încă şi azi, numit îndeobşte *Tobac.* Este aşezat la Marea Neagră [1], poate chiar pe locul unde se ridica vechea *Aepolium.*

---

[1] Aici este probabil o greşeală de tipar, deoarece pe hartă locul se află pe Dunăre (n. ed. germ.).

2. Cîmpia *Cetății Albe,* înlăuntrul căreia se află *Akerman,* numită de locuitori *Cetatea Albă,* de romani, odinioară, *Alba Iulia,* de greci μοβ-ζαςφορ, de leși *Bielograd,* pe țărmul Mării Negre; e o cetate destul de mare și întărită. Cînd era încă a Moldovei, era cîrmuită de marele logofăt, acum ea are în frunte un agă de ieniceri. În vremurile mai noi Cetatea Albă a ajuns vestită prin sfîntul *Ioan de la Suceava,* care, cînd stăpînea sultanul, a suferit aici moarte de mucenic. Moaștele lui făcătoare de minuni, alături de odoarele dăruite cu smerenie de voievozii Moldovei, au fost răpite Moldovei de Ioan Sobieski, craiul Lehiei, în anul 1686; el se lăuda că se războiește pentru legea creștinească și pentru biserică și că papa i-ar fi dat bani pentru aceasta.

3. Mai în josul acesteia se întinde pe malul Dunării cîmpia *Chiliei;* scaunul acesteia este *Chilia* [1], numită odinioară Lycostomon, așezată la gura dinspre miazănoapte a Dunării, căreia corăbierii greci obișnuiau să-i dea chiar acest nume, fiindcă pare că-și aruncă valurile ca într-un gît de lup.

[1] *Chilia* se numea la moldoveni, la turci *Chili,* la grecii de astăzi *Lycostomon* (alții scriu rău, cred eu, *Lytrostomon* și *Lythostroton,* cum se află în *Leunclavii Pandect* 146). *Bonfinius,* cu încă vreo cîțiva, o socoate drept *Achillea; Stanislaus Sarnicius* prepune că ar fi *Tomos,* cetatea care ar fi ajuns vestită prin surghiunirea lui *Ovidius Naso.* Care dintre aceste păreri o fi cea adevărată, nu pot să spun (n.a.).

Cetatea nu este mare, dar e un tîrg de negoț, cu faimă, unde se opresc toate corăbiile sosite nu numai din porturile dimprejur ale Mării Negre, ci și din îndepărtatele porturi egiptene, venețiene și ragusane, care încarcă de aici ceară și piei de vite netăbăcite. În cetate locuiesc nu numai turci, ci și evrei, creștini, armeni și alții de felurite neamuri, peste care se află un nazir, adică un oblăduitor, cum i se zice îndeobște.

În vremea domniei lui Suleiman, ea a fost arsă de moldoveni și de atunci nu a mai ajuns la vechea faimă.

Pe malul dinlăuntru al Dunării se află

4. *Ținutul Ismailului,* din care e vrednică de pomenit *Ismail,* în vechime numită de moldoveni *Smil,* o cetate care nu trebuie lăsată de o parte, cu oaste turcească și cîrmuită de un *muteveli.*

Cartal, așezat pe Dunăre, la vărsarea Ialpuhului, față în față cu *Isaccea,* o cetate fără însemnătate. Aici turcii bătură pod peste Dunăre, cînd au purtat război cu rușii în 1711. Pentru apărarea cetății au pus o căpetenie, cu numele de *disdar.*

Reni, cum era numit de moldoveni, dar căruia turcii îi zic astăzi *Timarova,* este o cetate de același fel, în apropiere de vărsarea Prutului în Dunăre. În ea nu se află nici un turc, deși este în stăpînire turcească. Oștenii sînt cu toții creștini, moldoveni cu toții, a căror căpetenie este de aceeași lege; acesta este numit înde-

obşte *beşli-agasi* şi se află la porunca paşei din Silistra, care trebuie să fie totdeauna un seraschier.

Cam acestea ar fi toate cetăţile şi tîrgurile Modovei, pe care libertatea le-a dus la înflorire, dar pe care le-a apăsat iarăşi tirania nedreaptă, deosebit de păgubitoare a ţinuturilor înfloritoare. Nici istoricii cei vechi, nici cei mai noi nu ne arată numele întemeietorilor lor, care nu s-au putut afla pînă astăzi nici din inscripţii, nici din izvoade. Nici unul dintre acestea nu poartă vreun semn despre vremea cînd au fost ridicate sau despre neamul care le-a ridicat, pe ziduri nu se găseşte nimic săpat, afară numai dacă au fost înălţate din nou de vreun voievod.

Numai cetatea *Suceava* are în zidurile ei o piatră mare, pe care sînt săpate şapte turnuri, acoperite de o coroană domnească ţinută de doi lei. În afară de aceasta la temelia turnurilor se vede o piatră cu doi peşti solzoşi, ce stau cu capul în jos şi cozile în sus, iar sub aceştia capul unui zimbru, între coarnele căruia se află o stea cu şase raze. Cum însă capul de zimbru a devenit stema Moldovei abia după al doilea descălecat al celor din neamul lui Roman în Moldova, aşa cum am arătat în capitolul I, pare că această piatră mărturiseşte mai degrabă refacerea zidurilor Sucevei, decît întemeierea ei.

Pe lîngă aceasta, istoricii neamului nostru zic cu toţii că moldovenii, după ce s-au întors din

Maramureş în patria lor cea veche, au găsit cetăţi şi castele pustii şi astfel se poate spune fără şovăială că întemeierea lor trebuie aşezată în vremuri mult mai îndepărtate. Această părere este întărită, în afară de alte temeiuri, şi de felul clădirii zidurilor celor mai multe din cetăţi care, cu siguranţă, nu pot fi decît romane, în afară de cîteva, aşa cum am arătat mai sus, ce par a fi înălţate în vremuri mai noi împotriva năvălirilor tătarilor.

Toate acestea sînt întărite de mărturiile celor mai de seamă istorici latini, prin care se arată că împăratul roman *Traian* a adus în *Dacia* colonii puternice de cetăţeni romani, şi că urmaşul său, *Adrian*, după ce a lăsat barbarilor unele ţinuturi din răsărit, n-a părăsit Dacia, numai de teamă ca acestea să nu fie pustiite.

Se mai adaugă un monument veşnic al acestui lucru, anume *Valul împăratului Traian*. Acesta a păstrat pînă astăzi numele întemeietorului său şi-mă mir că nici unul dintre istoricii vechi sau mai noi n-a scris nimic despre el.

Valul lui Traian începe, cum am văzut cu ochii mei, cu două valuri la *Petrivaradin* în Ungaria, merge spre muntele *Demarcapu* (Poarta de fier), iar de aici, numai cu un val, prin Valahia şi Moldova, taie Prutul lîngă satul Traian, Botna lîngă tîrguşorul Căuşani şi, după ce străbate întreaga ţară a tătarilor, se sfîrşeşte la apa Donului. Are încă pînă astăzi peste doi-

sprezece coţi adîncime. De aici se vede neîndoios că, atunci cînd s-a făcut, valul trebuie să fi fost încă o dată pe atîta de lat şi de adînc, fiind astfel o foarte bună lucrare de apărare împotriva năvălirilor vrăjmaşe.

Dacă aşa stau lucrurile, nu se va mai putea spune niciodată ceea ce au vrut să zică unii [1] că cetăţile din Moldova ar fi fost ridicate de genovezi.

Căci oştenii romani aflaţi acolo, întotdeauna în număr foarte mare, nu puteau locui fără a avea cetăţi şi case; de asemenea nu este de crezut că genovezii, care încercau să pună piciorul la *Pont* numai pentru a face negoţ, ar fi pătruns înlăuntrul Moldovei şi, în locuri potrivite mai degrabă pentru plugărit decît pentru negoţ, ar fi ridicat cetăţi.

Mai curînd s-ar putea zice că aceste cetăţi au fost ridicate de dacii cei vechi pe cînd erau încă în înflorire, pe vremea domniei lui Decebal, iar după aceea, ocupate de către romani, ele au ajuns locuri de aşezare pentru coloniile acestora. Acestei păreri nu cutezăm să ne împotrivim.

---

[1] *Bielski,* p. 239, zice: *„că neamurile* pecinicilor *şi* polovţilor *erau lituanieni care, după ce ieşiră din părţile strîmtorii cimeriene, au legat mai întîi prietenie cu genovezii, care stăpîneau peninsula, şi că aceştia, împreună cu* moldovenii *şi* basarabenii, *au ridicat cetăţile* Mangop, Cherci, Crim, Azov, Caffa, Chilia sau Achillea, Moncastrum *şi* Tîrgovişte." (n. a.).

CAPITOLUL AL V-LEA

DESPRE MUNŢII ŞI MINERALELE MOLDOVEI

Spre apus, la hotarul dintre Ardeal şi Valahia, Moldova este împresurată aproape din toate părţile de munţi foarte înalţi ; de aceea a şi fost numită de către romani Dacia muntoasă ; cealaltă parte a ei, dinspre răsărit, are cîmpii foarte mănoase.

Înălţimile sînt aici acoperite cu copaci şi alţi pomi cu roade, care cresc peste tot de la sine şi care, în alte ţări, trebuie sădiţi de mîna omului ; printre înălţimi curg pîraiele cele mai limpezi, ce se rostogolesc ici şi colo din vîrful munţilor cu un murmur plăcut. Aceste locuri par nişte grădini dintre cele mai frumoase ; cîmpiile dau din belşug roade, pe care aerul răcoros de munte nu le lasă să crească în partea muntoasă.

Cel mai înalt dintre munţi este *Ceahlăul,* care, dacă ar fi intrat în basmele celor vechi, ar fi fost tot atît de vestit ca şi *Olimpul, Pindul* sau *Pelias.* Este aşezat în părţile *Neamţului,* nu departe de izvorul *Tazlăului,* iar mijlocul lui e acoperit de zăpezi veşnice ; pe vîrful lui însă nu se găseşte pic de nea, fiindcă pare să fie deasupra norilor de zăpadă. Din vîrful său, care se înalţă ca un turn, se prăvale un pîrău foarte limpede, ce se năpusteşte cu mare larmă peste stînci abrupte şi se varsă în *Tazlău.* Drept în vîrf se vede o statuie străve-

che, înaltă de cinci coţi, înfăţişînd, de nu mă înşel, o bătrînă cu douăzeci de mioare, din a cărei parte firească curge într-una un izvor.

Este anevoie de spus dacă natura a vrut să-şi arate aici jocul sau dacă statuia a fost lucrată astfel de mîna unui artist dibaci. Căci statuia nu stă pe nici o temelie, ci este crescută şi legată strîns de celelalte stînci, dar cu pîntecele şi spatele slobode; şi chiar dacă ai vrea să crezi că încheieturile au fost umplute cu un var făcut cu multă iscusinţă — şi noi bucuros am spune-o — asemenea descoperiri ale celor din vechime s-au pierdut cu vremea, totuşi nu-ţi poţi închipui lesne în ce fel a fost adusă apa prin picior în *partea firească,* fiindcă nicăieri împrejur nu se văd urmele vreunui izvor sau ale vreunei albii.

Pesemne că de aceasta s-au folosit păgînii pentru slujba lor religioasă, căci preoţii lor aveau obicei să se slujească de mijloace fireşti sau vicleşuguri vrăjitoreşti prin care să poată aduce mulţimea lesne crezătoare la uimire sau la înălţare religioasă.

Înălţimea cea mare a muntelui se poate vedea mai cu seamă atunci cînd, pe timp senin, la asfinţitul soarelui, el poate fi zărit de la Cetatea Albă, cetate ce se află la şaizeci de ceasuri de drum depărtare, în întregime şi atît de limpede, ca şi cînd s-ar afla în apropiere, lucru care cu greu s-ar putea spune, după cum cred eu, chiar despre piscurile cele mai vestite.

Pe măgurile învecinate se găsesc ici și colo, întipărite în piatră, urme de cai, cîini și păsări, ca și cum odinioară ar fi trecut pe acolo multă oaste călare.

Despre ele locuitorii povestesc multe basme; cercetătorii de azi ai naturii ar trebui să caute a afla care este părerea cea mai apropiată de adevăr.

Se mai găsesc spre miazănoapte, pe apa Ceremușului, în colțul unde se întîlnesc hotarele Moldovei, Lehiei și Transilvaniei, un alt șir de munți, numit de către locuitori *Ineul,* care nu se poate asemăna ca înălțime cu Ceahlăul, dar este tot așa de mirare printr-un joc ciudat al firii, care nu se mai vede nicăieri în altă parte. Locuitorii adună roua ce cade pe frunzele ierburilor înainte de răsăritul soarelui și, după ce-au strîns-o într-o oală, ei găsesc plutind deasupra apei un unt foarte bun, cu nimic deosebit de untul obișnuit, nici la miros, nici la culoare, nici la gust. Lucrul acesta nu se petrece însă tot anul, ci numai în trei luni — martie, aprilie și mai; în celelalte, ori prea umede, ori prea uscate, nu se mai întîmplă.

În untul acesta se află atîta putere de hrană, încît dacă turmele de oi sînt duse la păscut la munte în această vreme a anului, după puține zile se sufocă de prea multă grăsime; de aceea ciobanii, care știu aceasta din faptă, își lasă turmele în acele luni la poalele muntelui.

Munţilor noştri nu le lipseşte nici bogăţia obişnuită a munţilor, adică mineralele. Numai din pricina cumpătării domnilor şi a lipsei de săpători în munte nu s-au putut face săpături mai înainte. În vremea noastră lucrul îl împiedică cunoscuta lăcomie a turcilor şi teama ca nu cumva, săpînd după bogăţii, să-şi piardă o dată cu ţara şi truda şi roadele ei. Că munţii noştri nu sînt săraci în asemenea comori subpămîntene, o arată pîraiele ieşite din măruntaiele lor.

Căci aceste pîraie, avînd albia îngustă, deseori umplută peste măsură de apa zăpezilor topite sau a ploilor, se varsă peste maluri, iar după aceea, cînd se trag iarăşi în matca lor, lasă, pe locurile unde şi-au vărsat apele, nisip în care se găsesc numeroase grăunţe de aur din cel mai curat. Ţiganii îl adună, îl curăţă şi scot atîta aur, încît pot aduce doamnei, în loc de tribut, 1 600 drahme pe an.

Pe malul Nistrului, în ţinutul Hotinului, chiar lîngă cetate, se găsesc bulgări de fier, făcuţi de la natură şi care sînt aşa de rotunzi, că ar putea fi folosiţi, fără să mai fie lucraţi, la tunuri, dar fierul acesta este atît de prost că, dacă nu este topit în foc, nu poate fi folositor la nici o altă treabă.

Pe cînd Hotinul nu fusese încă luat, bulgării de fier se trimeteau la Cameniţa ; astăzi însă, cred că turcii cu greu ar mai îngădui ca leşii

să le folosească drept material de război în paguba lor.

În ţinutul Bacăului, lîngă tîrgul *Trotuş*, se găsesc saline foarte bogate, numite în ţară *ocne*. Nu e nevoie de vreun meşteşug deosebit ca să alegi sarea; dacă sapi în pămînt pînă la unul sau doi coţi adîncime, găseşti sarea cea mai curată şi limpede ca porfirul sau cristalul, fără să fie amestecată cu cea mai mică părticică de pămînt. Ocnele acestea sînt nesecate, cu toate că în ele lucrează zi de zi sute de oameni.

După ce scot bolovanii de sare, ei lasă în tot locul stîlpi din aceeaşi sare cum e cristalul, ca să sprijine pămîntul şi săpăturile şi pentru ca noile drumuri săpate să aibă loc de întindere, iar vreme de douăzeci de ani aceste drumuri să se umple într-atît cu sare, încît să nu mai recunoşti că au fost cîndva deşertate. Din cînd în cînd se găsesc peşti încremeniţi în sare, care nu se deosebesc de aceia care se pescuiesc prin apele din împrejurimi.

Şi în alte locuri se găsesc multe ocne de sare de acest fel; voievozii însă n-au îngăduit ca ele să fie deschise, ca nu cumva, din pricina belşugului, să scadă preţul sării şi fiindcă acelea în care se lucrează astăzi îndestulează nevoile şi chiar prisosesc.

În Moldova se află munţi întregi care, dacă dai la o parte scoarţa de pămînt de deasupra, se dovedesc a fi cu totul de sare. Voievodul şi întreaga ţară trag mari foloase de pe urma sării,

căci, în afară de locuitorii țării, locuitorii din Bugeac și Crimeia, ca și din alte țări îndepărtate, își iau sarea de aici cu corăbiile. Silitră este peste tot, fiindcă toate cîmpiile Moldovei au pămînt negru și plin de nitru.

În *Tazlăul Sărat,* aproape de satul Moinești, în ținutul Bacăului, țîșnește dintr-un izvor păcură amestecată cu apă, pe care țăranii noștri au obicei de o folosesc la unsul osiilor de la căruțe; ei zic că este mult mai bună pentru nevoile casei decît rășina pe care o scot din copaci, dar numai dacă este deosebită de apă.

CAPITOLUL AL VI-LEA

DESPRE CÎMPIILE ȘI PĂDURILE MOLDOVEI

Cîmpiile Moldovei, lăudate pentru rodnicia lor atît de scriitorii vechi, cît și de cei mai noi, întrec cu mult bogăția munților, despre care am vorbit pînă acum.

Cele așezate în mijlocul ținuturilor despărțite prin munții și rîurile Moldovei dau hrană tuturora, minunînd pe oricine.

Semințe care nu încolțesc în munți din pricina aerului rece, rodesc atît de frumos pe cîmpii, încît în anii bogați grîul dă locuitorilor de douăzeci și patru de ori sămînța semănată, secara de treizeci de ori, orzul de șaizeci de ori, meiul dă

de trei sute de ori, lucru de necrezut pentru cel ce nu vede cu ochii lui.

Pentru ovăz Moldova nu este un pîntec tot atît de roditor ca pentru alte seminţe ; el nici nu este prea răspîndit, fiindcă în locul lui se dă cailor să mănînce orz.

Meiul creşte în Moldova de Jos cum nu se poate mai frumos (de aceea oamenii din ţara mea au o zicală : meiul din Moldova de Jos şi merele din Moldova de Sus n-au coajă).

Ei îl cojesc şi îl macină, îl fac pită şi o mănîncă pînă nu se răceşte, adeseori cu unt.

Nu se găsesc grădini cu pomi roditori, ci păduri întregi de pomi cu roadă. În părţile muntoase pomii cresc de la sine ; pe cîmpie însă trebuie săditi şi din această pricină dau roade cu atît mai gustoase.

Prisosul de poame este atît de mare, încît leşii, cînd năvăleau pe vremuri în Moldova, socoteau că nu e nevoie să-şi aducă merinde, fiindcă poamele, de care ţara are din belşug, îndestulau toată oastea. Numai că în mai multe rînduri s-au îmbolnăvit mîncînd peste măsură şi au fost bătuţi greu, fără să mai fie nevoie de armele duşmanului ; au învăţat astfel să fie mai cu băgare de seamă.

Toate celelalte bogăţii ale pămîntului le întrec *viile* alese, înşiruite pe o lungă fîşie între Cotnari şi Dunăre ; sînt aşa de rodnice încît un singur pogon, care e o suprafaţă patrată de 24 de stînjeni, dă adesea patru pînă la cinci sute de măsuri de vin, socotită la patruzeci de litri.

Vinul cel mai ales este cel de Cotnari, un tîrgușor în părțile Hîrlăului. Dincolo de hotarele țării nu este cunoscut, fiindcă își pierde tăria cînd este dus dintr-un loc într-altul în butoaie — pe apă sau pe pămînt — fără osebite îngrijiri.

Cutez să susțin că este mai ales și mai bun decît alte vinuri evropenești și chiar decît vinul de Tokay.

Cînd este păstrat în pivnițe adînci și boltite, cum se obișnuiește la noi în țară, și este ținut trei ani, în cel de-al patrulea capătă o asemenea tărie, încît arde ca vinul fierbinte.

Cel mai vîrtos băutor abia este în stare să bea trei pahare fără să se îmbete ; cu toate acestea la urmă nici măcar nu-l doare capul.

Vinul de Cotnar are o culoare cu totul deosebită, pe care n-o găsești la alte vinuri și anume este verzui și, cu cît îmbătrînește, cu atît culoarea lui se face mai verde.

De la aceste locuri, mai încolo, spre miazănoapte, nu se mai găsesc vii în stare să dea vin bun, și chiar în partea dinspre miazănoapte a dealului de la Cotnari, nici măcar un strugure n-a ajuns să se coacă bine, cu toate că s-a încercat adeseori. Parcă firea, care nu îngăduie celorlalte ținuturi așezate spre miazănoapte rodirea viței de vie, a vrut să-și arate toate puterile în acest singur loc.

Indată după acesta, vinul de la Huși, în părțile Fălciului, e socotit cel mai bun ; în al treilea rînd vine vinul de Odobești, din ținutul Putnei,

pe rîul Milcov ; în al patrulea rînd, Nicoreştii, în ţinutul Tecuciului, pe Siret ; în al cincilea rînd Greceştii, în ţinutul Tutovei, pe rîul Berheci ; în al şaselea rînd, cel pe care îl dau viile Costeştilor din acelaşi ţinut. Multe alte locuri mai sărace le trec sub tăcere.

Aceste vii nu sînt de folos numai locuitorilor ţării, pentru nevoile lor, căci preţul scăzut al vinului trage aici neguţători ruşi, leşi, cazaci, ardeleni şi chiar unguri, care duc la ei în ţară, an de an, mult vin, chiar dacă acesta nu-l întrece pe al lor.

Şi Basarabia, înainte vreme cînd era a Moldovei, avea vii destul de bune, dar acestea s-au părăginit de cînd turcii, care se scîrbesc de vin, au început să se aşeze în ţară. Totuşi, creştinii care locuiesc în părţile Chiliei şi Ismailului au mai păstrat cîteva vii şi scot numai atît vin cît le trebuie ca să-şi stîmpere setea.

Cu *păduri* Moldova este dăruită din belşug, atît cu lemn de lucru, cît şi cu lemn de foc şi pomi cu roadă.

Lucrătorii de corăbii caută mai cu seamă stejarul moldovenesc şi-l laudă ca fiind cel mai bun pentru năvi şi cel mai tare împotriva carilor.

Între altele, au băgat de seamă că, dacă nu se dă la o parte toată scoarţa albă dinlăuntru şi dacă rămîne cît de puţină, în scurtă vreme lemnul este mîncat de cari ; dacă dimpotrivă este

bine curățat, lemnul nu va fi vătămat de vînt, aer și apă vreme de peste o sută de ani.

Doi codri de stejar mai ales sînt vestiți în Moldova: codrul Cotnarilor și al Tigheciului.

Pe al Cotnarilor, de lîngă tîrgul cu același nume, nu l-a înălțat firea, ci hărnicia locuitorilor țării.

Pe vremea lui Ștefan cel Mare acolo se afla un cîmp larg deschis. Cînd leșii au tăbărît aici cu multă oaste, au fost loviți și bătuți de *Ștefan cel Mare,* care le-a luat tabăra, i-a pus pe fugă, a ucis pe cei mai mulți dintre ei și a luat peste douăzeci de mii de ostatici, în cea mai mare parte nobili.

După aceea, cînd craiul Lehiei a vrut să-i dea bani mulți în schimbul slobozeniei lor, Ștefan n-a primit, fiindcă nu era lacom de bani, ci vroia să-și înalțe o astfel de mărturie a izbînzii care s-o vestească și în veacurile viitoare.

La sfîrșit, a înjugat la plug pe toți leșii și i-a pus să are tot cîmpul unde s-a dat bătălia, lung de două mile și lat de una, și a sădit stejari anume orînduiți, care acum au ajuns o pădure frumoasă și destul de întinsă. Moldovenii îi zic azi *Dumbrăvile Roșii,* adică codri de stejari roșii, fiindcă au fost udate cu sînge leșesc; leșii îi zic *Bucovìna* și nu pomenesc niciodată locul acesta fără să verse lacrimi.

Un alt codru de dincolo de Prut, care se află la hotarul Basarabiei și se numește Tigheci, se întinde pe aproape treizeci de mile

italienești în părțile sale dinlăuntru. Pentru moldoveni a fost cea mai puternică pavăză împotriva sciților, care au atacat deseori, dar n-au putut-o lua niciodată. Copacii sînt foarte înalți și atît de deși, încît un drumeț nu-l poate străbate cu piciorul decît pe poteci cunoscute numai de locuitorii țării.

Inainte vreme se numărau aici peste douăsprezece mii de locuitori, care erau cei mai viteji oșteni din toată Moldova; azi, după atîtea lupte și înfrîngeri și de o parte și de alta, n-au mai rămas decît vreo două mii.

Acești locuitori au cu tătarii din Bugeac, vecinii lor, o învoială prin care se obligă să le dea în fiecare an un număr de legături de lemne, fiindcă Basarabia suferă mai cu seamă de lipsa lemnului.

Această învoială o țin întru totul pînă azi; însă atunci cînd tătarii trec peste învoială și au de gînd să ceară mai mult, lucru care se întîmplă adesea, locuitorii Tigheciului se apără cu arma în mînă și cîștigă deseori izbînda.

CAPITOLUL AL VII-LEA

DESPRE ANIMALELE SĂLBATICE ȘI DOMESTICE

Nu e treaba noastră să facem o lungă descriere a animalelor care sînt aceleași în Moldova ca și în țările învecinate, fiindcă nu ne este aminte să vorbim despre turmele de cerbi, căprioare, capre negre, vulpi, urși și lupi, care

rătăcesc de colo pînă colo prin păduri, ci să vorbim numai despre ceea ce aflăm deosebit la aceste animale ale Moldovei.

Îmi aduc aminte, ce e drept, că la noi sînt trei feluri de oi: oile de munte, oile de Soroca și oile sălbatice de pădure.

E greu de spus cîte și cît de mari sînt turmele de oi de pe munte. Căci dacă părțile Moldovei ce se află spre apus nu prea sînt prielnice semănăturilor, creșterea oilor, cu care se îndeletnicesc cel mai mult locuitorii din părțile acestea, este singura care le dă hrana de fiecare zi.

Negutătorii de vite greci duc de aceea, an de an, peste șaizeci de mii din aceste oi (numite turcește *chîvirgic)* pentru cuhnia sultanului de la Țarigrad, carnea lor fiind pe placul turcilor mai mult decît oricare alta, atît pentru că are un gust bun, cît și pentru că se mistuie ușor.

În trei locuri însă se găsesc pășuni deosebit de bune: în Cîmpulungul Rusesc, pe rîul Putila, în Cîmpulungul Moldovenesc, pe rîul Moldova și în munții Vrancei, în ținutul Putnei.

La șes, oile sînt mult mai mari, dar nu atît de multe ca la munte și printre acestea sînt de luat în seamă cu deosebire cele ce cresc în ținutul Sorocei. Toate au o coastă mai mult decît celelalte și pe care nu o pierd cît trăiesc. Duse însă în alt ținut, abia în al treilea an oaia fată un miel cu coastele obișnuite. De

asemenea dacă o oaie din altă parte este adusă în ținutul Sorocei, mielul care se naște va avea o coastă mai mult decît mama lui.

De acestea se deosebesc foarte mult oile sălbatice de pădure, care cu greu se mai găsesc în alte părți. Buza de sus atîrnă în jos de două degete mari; de aceea, cînd pasc, sînt silite să-și caute hrana mergînd de-a-ndaratelea. Grumazul le este țeapăn și nu-și pot întoarce capul nici la dreapta, nici la stînga. Au picioarele destul de scurte, însă iuți, încît cîinii care le fugăresc abia sînt în stare să le prindă. Pe deasupra au mirosul foarte ascuțit, încît adulmecă de la depărtare de o milă nemțească vînătorul sau fiara care vin spre ele în bătaia vîntului și o și iau la goană. Dacă însă aceștia se apropie de ele împotriva vîntului, nu-i simt decît abia atunci cînd sînt înhățate.

Locuitorii munților au de asemenea boi mici, dar cei de la șes au cirezi mari cu boi frumoși și zdraveni, din care sînt trimiși în fiecare an peste patruzeci de mii prin țara leșească spre Dantzig, iar de acolo sînt vînduți iarăși în țările învecinate ca boi leșești.

În Moldova poți cumpăra o pereche de boi cu 5 sau, iarna, chiar cu 3 taleri nemțești, iar la Dantzig se vînd cu 40 pînă la 50 de taleri nemțești.

Boii cei mai grași și mai buni se găsesc la Pîrăul Sărat din Fălciu și pe pîrăul Bașeului

din ţinutul Cernăuţilor, fiindcă acolo păşunile sînt foarte sărate şi cu iarbă grasă.

Aici se găsesc atît de mulţi boi de soiul acesta, încît ei sînt îndestulători nu numai pentru hrana locuitorilor, dar şi pentru plata grelelor tributuri pe care turcii au obiceiul să le ceară de la aceştia.

Pe amîndouă malurile Nistrului se văd uneori bivoli sălbatici; se pare însă că nu sînt din partea locului, ci că vin din Podolia şi ţara tătărască peste Nistru, cînd acesta este acoperit de gheaţă din pricina vînturilor de la miazănoapte, care bîntuie iarna prin aceste ţinuturi.

În munţii dinspre apus trăieşte o altă fiară sălbatică, despre care aproape că aş zice că este numai a ţării noastre. Moldovenii îi zic *zimbru;* la mărime se aseamănă cu boul domestic, însă are capul mai mic, gîtul mai lung şi pîntecele mai supt, picioarele mai lungi, coarne subţiri şi crescute drept în sus, cu vîrfuri foarte ascuţite, numai o leacă întoarse în afară. E o fiară sălbatică şi iute de picior, şi poate să se caţere ca o capră pe stînci abrupte. De aceea aproape că nu poate fi prins decît dacă e rănit sau ucis cu puşca. Aceasta este fiara al cărei cap a fost ales ca stemă a ţării lui *Dragoş,* cel dintîi voievod moldovean.

În ţinutul Orheiului, în satul Tohatin, între apele rîurilor Răut şi Ichil, porcii nu au copita despicată, ci întreagă şi aproape la fel ca a cai-

lor. Scroafele aduse aici din alte părți fată după al treilea an godaci cu copite întregi. Lucrul acesta se întîmplă nu numai la porcii de pe lîngă casă, ci și la cei care trăiesc în pădure și din care se găsesc foarte mulți prin stufărișul de pe lîngă Nistru.

In partea muntoasă a Moldovei trăiește un cal destul de micuț, asemănător la trup cu cel rusesc, dar foarte puternic și răbduriu la muncă, cu o copită atît de tare, încît nu e nevoie să fie potcovită, chiar dacă merge pe drumurile cele mai aspre.

La șes caii cresc mai mari și mai arătoși la înfățișare, cu picioare bine legate, iuți și tari și sînt foarte căutați nu numai de leși și unguri, ci și de turci, care au o zicală răspîndită: *„Adzem dilberi, Bogdan barghiri, messhurdir"*, adică: *„Un tînăr persan și un cal moldovenesc sînt mai de laudă decît oricare alții"*.

Pe lîngă hotarele Moldovei se găsesc de asemenea mari herghelii de cai sălbatici, care nu se deosebesc cu nimic de cei domestici, doar că sînt ceva mai mici și au copitele late de o palmă și mai bine, altfel vîrtoase și rotunde. Pe aceștia îi cumpără de obicei sciții din Buceag și îi cresc pentru ospețe sau pentru trebuințele casei. Toamna, cînd toată partea aceasta este udată de ploi necontenite și se preface în mocirlă, ei hotărăsc ziua și locul unde să se adune; atunci umplu toate cîmpiile din jur cu chiote și răcnete. Caii, la auzul răc-

netelor ce răsună din toate părțile de pe cîmpii, aleargă zăbăuci încoace și încolo și, negăsind nicăieri vreun loc liniștit, sînt mînați în acest fel în mijlocul vreunei pășuni mlăștinoase, cărora ei le zic ghioluri. Cum din pricina copitelor late nu mai pot fugi de aici și rămîn înglodați, tătarii azvîrl în ei cu săgeți și sulițe. O parte dintre cai sînt prinși vii, altă parte sînt uciși; după aceea și-i împart între ei după cum socot.

Nu vreau să pomenesc acum alte fiare sălbatice de care sînt pline pădurile noastre, ca de pildă: rîșii, jderii (nu aceia numiți de obicei zibelină) și vulpile, ale căror blănuri slujesc mai cu seamă să apere de frig.

Voi spune ceva cît de cît despre albine, fiindcă eu am băgat de seamă că îndeletnicirea albinăritului nu este neplăcută și poate că nici nu o știe toată lumea.

Locuitorii țării trag foarte mari foloase de pe urma lor; toate cîmpurile sînt pline de flori dintre cele mai frumoase și cele mai plăcute, iar pădurile le dau necontenit hrană îndestulătoare ca să-și strîngă ceara și mierea. Aceștia ar avea foloase și mai mari de pe urma lor, dacă li s-ar îngădui să păstreze toate roiurile care roiesc în fiecare an. Dar pravila țării îi oprește să aibă stupi mai mulți decît îngăduie pămîntul fiecăruia, pentru ca înmulțirea albinelor la unul să nu-i păgubească pe vecini.

În afară de faguri de miere și ceară obișnuită, albinele din Moldova mai fac și o anume ceară, cu un miros foarte puternic și de o culoare negricioasă, nu pentru păstrarea mierii înlăuntru, ci împotriva luminii soarelui. De aceea prisăcarii, cînd prind un roi nou cu regina lui, îl așază într-un stup în care fac găuri și crestături în locuri felurite. Albinele, mai înainte de a se apuca de altceva, astupă găurile și crestăturile cu ceara neagră de care am pomenit mai sus, fiindcă ele nu pot lucra decît în întuneric, și abia după aceea se apucă de lucru.

Ceara aceasta, împreună cu mierea, o scot prisăcarii la vremea hotărîtă; fiindcă are un miros aproape ca de ambră și ține la razele soarelui, ei o vînd cu atît mai scump.

S-a băgat de seamă că roiurile de albine care se află prea aproape unele de altele, cînd se întîlnesc în văzduh, încep o bătălie aprigă, care nu încetează pînă cînd una sau alta din părți nu o ia la goană, înfrîntă. Partea biruitoare nu mai adună de aici înainte mierea florilor, ci se duce în fiecare zi la fagurii învinșilor și ia mierea adunată, pe care aceștia nu o pot apăra.

Cînd prisăcarii bagă de seamă că albinele lor lucrează fără spor, le stropesc pe toate cîte le găsesc în stupi cu var stins în apă. A doua zi se duc la vecinul pe albinele căruia au prepus, îi arată petele albe și-l pun să le împlinească paguba căşunată.

Se mai află în Moldova, şi la hotarul dinspre Pocuţia, o pasăre căreia locuitorii ţării îi zic ierunca, iar leşii *gluşca,* adică surda; seamănă cu un cocoş sălbatic, este însă mai mică, şi proastă şi surdă din firea ei. Dacă un vînător găseşte o sută într-un singur copac, poate să le împuşte pe toate rînd pe rînd, iar celelalte se uită cum se prăbuşesc una după alta.

Şi ierunca mai are o carne foarte gingaşă şi albă, şi la gust întrece potîrnichile şi chiar fazanii.

II

PARTEA POLITICĂ

Despre orînduirea de stat

CAPITOLUL I

DESPRE FELUL DE CÎRMUIRE A ŢĂRII MOLDOVEI

Cine vrea să dea o descriere politică a Moldovei trebuie, după socotinţa mea, să cerceteze înainte de toate chipul în care este cîrmuită, fiindcă noi socotim că în descrierea acestuia au dat greş chiar şi bărbaţii cei mai învăţaţi. Mărturiile cele mai limpezi ale istoricilor vechi şi vrednici de crezare nu ne îngăduie să avem îndoială că în vremile mai de demult, pe cînd era o provincie romană, toată Dacia era cîrmuită nu numai de stăpînitori romani, dar şi după legile Romei.

Numai după căderea imperiului, cînd n-au mai trimis nici oşti, nici cîrmuitori ai provinciei, iar coloniile italice n-au mai fost în stare să ţină piept deselor năvăliri barbare, nemaiavînd nici oşti, nici căpetenii, se vede că ro-

manii au dat cîrmuirea, după pilda vecinilor, unuia dintr-înşii.

Cu toate acestea nu se poate şti cu siguranţă în ce chip s-a ajuns la aceasta, fiindcă istoria tuturor neamurilor din această vreme este învăluită în întuneric. Atîta se știe bine însă că locuitorii Moldovei, care se trag din Italia și care au căutat să-şi scape viaţa trăgîndu-se în munţi din faţa năvălirii sciților și barbarilor, au avut regii și voievozii lor.

Din aceștia se trage *Ioan,* acel domn atît de vestit al valahilor, pomenit de *Nicetas Choniates,* din care s-a născut *Bogdan,* al cărui fiu, *Dragoş,* a fost întîiul care i-a sfătuit pe strămoşii noştri să se întoarcă în ţara lor cea veche și primind și domnia de la cei care îl urmaseră în Moldova.

Urmașii săi, care, în parte, au dobîndit domnia prin alegerea boierilor, au cîrmuit cu atîta chibzuinţă, încît, deşi au fost nevoiţi să se închine unor principi creştini mai puternici şi cu ţări mai întinse, totuşi nu au îngăduit nici unuia dintre aceștia să stăpînească asupra supușilor lor.

Din drepturile domneşti cu care se laudă principii cei mari nu le-a lipsit nici unul.

În ţara lor nu aveau pe nimeni asupră-le, numai pe Dumnezeu și legea.

Nu erau nici supuşi vreunui domn străin și nici închinaţi. Războiul, pacea, viaţa, moartea și averea tuturor supuşilor lor atîrnau numai

și numai de vrerea lor și ei porunceau tuturora fără să li se împotrivească cineva, după cum le plăcea, fie că aveau sau nu dreptate.

În vremea sinodului de la Florența, împăratul bizantin Ioan Paleologul a recunoscut lui Alexandru I cel Bun titlul de despot și coroana de rege.

Dacă vreo lovire a dușmanului îl mînia pe domnitor, tot norodul trebuia să ia arma în mînă la porunca sa.

Cu chipul acesta Moldova a fost străjuită și apărată nu numai împotriva lovirilor din partea vecinilor, ci și împotriva mîniei turcilor; sub domnia lui Ștefan al V-lea cel Mare[1] hotarele ei s-au întins mult chiar înlăuntru țărilor dușmane.

Însă domnia lui Ștefan cel Mare a fost o epocă hotărîtoare pentru Moldova, cînd a înce-

---

[1] Despre acest voievod istoricul leah *Dlugoș* a lăsat mărturia ce urmează:

„O, prea minunat voievod, tot pe atît de mare ca și vitezele căpetenii de oști pe care le slăvim atîta, care în vremile noastre este întîiul dintre voievozii lumii, care a dobîndit o biruință atît de strălucită asupra turcilor; socot că el este cel mai vrednic să i se dea domnia și cîrmuirea lumii întregi și mai cu seamă să fie pus în fruntea oștilor ce purced împotriva turcilor, cu tot sfatul, încuviințarea și hotărîrea creștinității, căci ceilalți crai sau voievozi papistași sînt dezbinați prin certuri, pofte de stăpînire sau războaie lăuntrice (vol. 13, pag. 513, la anul 1474). Și la pag. 531 el îl numește pe Ștefan un luptător și un domn treaz, prea bun și mare. Se mai găsesc la acest scriitor și alte multe cuvinte de laudă. (n.a.).

tat să se mai înalțe, iar după aceea, dimpotrivă a început să scadă încetul cu încetul, pînă cînd a căzut în starea jalnică în care o vedem acuma.

Sub fiul său *Bogdan*, după ce acest domnitor a jurat credință sultanului și a făgăduit să plătească în fiecare an un tribut de 4000 ducați, s-a stins dintr-o dată raza cea mai de frunte a strălucirii moldovenești, puterea fără margini a domnului și dreptul său, legat strîns de aceasta, de a face război și pace.

Cîtva timp a mai rămas totuși o umbră din vechea măreție și parcă Moldova mai degrabă se pusese sub paza turcilor decît li se închinase; pesemne fiindcă turcii n-au vrut să întărîte inimile noilor supuși, care nu li se supuseseră de tot și se temeau că, dacă i-ar fi socotit supuși, aceștia ar fi putut ajunge dușmanii lor pe față și s-ar fi răsculat.

Dar după ce neamul cel vechi al *Drăgoșeștilor* s-a stins cu *Ștefan al VIII-lea*, fiul lui *Petru Rareș*, ambiția celor mari, învrăjbiți pentru stăpînire a dat prilej turcilor să sporească tributul Moldovei, ca s-o lipsească de slobozenia pe care o mai avea pînă atunci.

În vremurile ce au urmat, ei au luat cu totul boierilor dreptul de a-și alege domn și au așezat în acest voievodat domni străini care le erau pe plac, pe care îi scoteau și-i puneau iar în scaun, încurcînd toate în așa chip, că pînă la urmă cele mai multe din drepturile dom-

nești, pe care le avea mai înainte domnul, căzură în mîna turcilor.

Nu putem tăgădui că pricina cea mai de seamă a acestei decăderi a fost ambiția cîtorva străini care, pentru a ajunge domni, nu se sfiau să făgăduiască și să dea tot turcilor și, fiindcă făgăduielile nu puteau fi împlinite numai din birurile obișnuite, ei trebuiau să găsească noi feluri de dări.

În acest chip Moldova, care la început își luase un singur jug și nu prea greu, a răbdat unul îndoit, pe care i-l puneau pe de o parte turcii, pe de alta domnitorii străini.

Ca să spun totul pe scurt: sultanii cei înțelepți și-au luat pentru dînșii ceea ce socoteau că le este folositor în aceste vremuri tulburi; dimpotrivă, ceea ce nu trăgeau nădejde să le fie de vreun folos au lăsat domnilor, ca să mulțumească cît de cît sufletele ambițioase ale pretendenților la domnie.

Domnilor Moldovei nu li s-a mai lăsat puterea să înceapă un război și să facă pace, să încheie tractate, să trimită soli cu treburi ale țării la voievozii vecini. Dimpotrivă, li s-a lăsat toată slobozenia și aproape toată puterea de odinioară de a face legi, de a-i pedepsi pe supuși, de a căftăni sau a lua boieria, de a pune biruri, de a pune episcopi, alături de alte drepturi asemănătoare.

Puterea lor se întinde însă nu numai asupra boierilor și norodului din Moldova, ci și asupra

neguțătorilor turci sau a altora, de orice rang ar fi, cît timp se află pe pămîntul țării. Viața și moartea lor stau în mîna domnului.

Cînd acesta osîndește pe cineva la moarte, la bătaie, la surghiun, la pierderea averii, chiar dacă o face pe nedrept și tiranic, aceia care vor să se roage pentru osîndit pot să facă asta prin viu grai sau prin scrisoare, dar nimeni nu se poate împotrivi judecății domnești ; dimpotrivă, cînd domnul vrea să slobozească pe oarecine osîndit la moarte de toată obștea, nimeni nu-i poate sta împotrivă și nici osînditul nu poate fi omorît cu sila, dacă el l-a luat sub oblăduirea sa.

Toate dregătoriile țării, politicești și în oaste, atîrnă de bunul plac al domnului, le dă celor ce îi sînt dragi și le ia celor pe care-i urăște. La împărțirea lor domnul nu ține nici o rînduială. Dacă vrea să facă pe un om din norod mare logofăt, care este rangul boieresc cel mai mare în Moldova, nimeni nu cutează să i se împotrivească pe față, cînd însă dimpotrivă vrea să ia rangul cuiva din neamurile cele mai de frunte, acesta trebuie să se supună pe dată voinței domnului.

Aceeași putere o are nu numai asupra călugărilor de rînd, ci și asupra mitropolitului, episcopilor, arhimandriților și egumenilor, ca și asupra tuturor celor ce țin de tagma bisericească. Dacă aceștia au săvîrșit vreo răutate, au nedreptățit un om din norod sau au uneltit împo-

triva domnului ori a țării, domnul poate să-i înlăture din slujba și rangul lor bisericesc fără să fie împiedicat de nimic și fără învoirea patriarhului de la Țarigrad, dar nu le poate lua darul preoției; îi poate însă osîndi la moarte, dacă e nevoie.

Călugării își aleg singuri cîrmuitori noi, dar numai atunci cînd domnul îi adună pentru aceasta; e nevoie și de învoirea lui, pe care o dă în acest chip: domnul dă alesului, cu mîna lui, toiagul păstoriei. Acest drept este luat după obiceiul investiturii împăraților romani de către papi și nici unul dintre principii creștini nu-l mai are în afară de țarul rusesc.

Acestea sînt drepturile domnilor moldoveni asupra supușilor lor, îngăduite nu numai de Poartă, ci și întărite prin hrisoavele unora dintre împărați.

Numai asupra averilor supușilor nu le e lăsată vreo asemenea putere. Atunci cînd domnul vrea să pună dăjdii prea grele în țara lui, nimeni nu poate cîrti fără a-și primejdui viața și nimeni nu se poate împotrivi poruncii sale; este ținut însă de Poartă să dea socoteală de apăsările lui.

Deși nu poate fi pîrît pe dată, el se poate aștepta la o pedeapsă cu atît mai grea, cînd este pîrît marelui vizir pentru vărsarea sîngelui nevinovat și cînd întreaga țară se jeluiește de biruri prea grele. Cînd se dovedește dreptatea plîngerii, de obicei este osîndit la surghiun în

sărăcie şi i se iau toate averile. Osînda la moarte şi-o atrage numai dacă se răzvrăteşte sau dacă se împotriveşte să plătească sultanului haraciul de fiecare an.

Dar nici această orînduială nu este destul de puternică, ca să nu fie călcată: dacă domnul ştie să-şi facă prieteni buni, prin plocoane, pe marele vizir, pe chehaia, pe tefterdar şi pe alţii ca ei cu trecere la sultan, nu are a se teme întru nimic nici de pîrile boierilor, nici de ale întregii ţări, căci un apărător la curtea otomană poate să ia asupra lui ca să-l apere de toate, dacă izbuteşte să dovedească iscusit dreptatea celui pe care îl sprijină.

In chipul acesta tirania turcească apasă foarte greu Moldova, totuşi domnul poate face fără teamă tot ce vrea, fiindcă nimeni nu se poate împotrivi voinţei lui fără să fie pedepsit.

Mai degrabă datina ţării, decît vreo lege îl împiedică să nu ţină seamă de poruncile celorlalţi voievozi de mai înainte sau să aducă iară înaintea divanului pricinile judecate de aceştia. De aceea, cu toate că au fost unii domni în Moldova care au luat iarăşi în stăpînire moşiile date altora de înaintaşii lor, cu osebire sub cuvînt că au fost date unor oameni nevrednici, lucrul acesta n-a fost însă nicicînd luat în seamă sau întărit de ţară, iar cei păgubiţi au dobîndit dreptatea şi totdeauna li s-au dat îndărăt moşiile de către urmaşii acestor domni.

CAPITOLUL AL II-LEA

DESPRE ALEGEREA DOMNILOR ÎN MOLDOVA

După ce am vorbit despre puterea domnilor moldoveni, rînduiala ne cere să descriem ceva mai pe larg chipul cel vechi şi cel nou de alegere a domnului.

Nepăsarea strămoşilor noştri, cărora le stătea la inimă mai mult să săvîrşească fapte de ispravă decît să descrie, este vinovată că noi nu putem spune nimic sigur despre cele dintîi vremuri ale neamului nostru ; iar dacă prepusurile sînt luate în seamă, atunci poate că nu fără adevăr se spune că în timpurile vechi domnia Moldovei se moştenea şi că nu se făcea vreo alegere mai înainte ca neamul domnesc să se fi stins. În sprijinul acestei păreri avem, în afară de temeiul că, pe acele vremuri, acest obicei îl aflăm la toate neamurile de frunte din Europa, încă o altă mărturie vrednică de luat în seamă, anume şirul celor dintîi domni, care ne arată limpede că arareori domnia Moldovei a fost dată vreunui străin, cîtă vreme se mai găsea un vlăstar din neamul celui dinainte.

Ca să se vadă şi mai limpede acest lucru, nu va fi lipsit de folos să trec aici întregul şir de voievozi ai Moldovei pînă în veacurile noastre.

Cel dintîi care, după năvălirea lui Batie, a dat iarăşi Moldovei strălucirea ei de odinioară a fost

1. *Dragoș*. Cu toate că letopisețele noastre nu-i arată spița neamului, dăinuie la noi o tradiție că el s-ar trage din vechea seminție domnească a Moldovei și că tatăl său a fost *Bogdan*, feciorul lui *Ioan*, de la care toți voievozii și-au luat obiceiul să pună *Ioan* în titlul lor. Această părere trebuie socotită cu atît mai vrednică de crezare, cu cît anevoie s-ar putea crede că un om de rînd ar fi putut pleca cu însoțitori așa de numeroși la vînătoare (care le-a dat prilej să descopere Moldova) și ar fi putut să îndemne pe ai săi să-l urmeze. Urmaș i-a fost fiul său

2. *Sas*. Acestuia i-a urmat fiul său

3. *Lațcu*. Acestuia

4. *Bogdan I*, cu porecla de *Mușat*, un fiu al lui *Lațcu*.

5. *Petru I*, un fiu al lui *Bogdan Mușat*, căruia i-a urmat fratele tatălui său, fiindcă el n-a avut copii.

6. *Roman I*, fiul lui *Lațcu* și fratele lui *Mușat*. După moartea lui, fie din pricina vîrstei fragede a fiului său *Alexandru*, fie printr-o răscoală, a fost ales

7. *Ștefan I*, căruia îi urmează

8. *Petru al II-lea*. După acesta a venit

9. *Ștefan al II-lea*, un frate al lui *Petru* și fiu al lui *Ștefan I*, care este alungat din domnie cu sila de

10. *Iuga.* Dar nici acesta nu și-a păstrat multă vreme domnia luată cu strîmbătate, căci încă înainte de a se scurge un an,

11. *Alexandru I, zis cel Bun,* un fiu al lui *Roman I,* l-a izgonit din scaunul pe care îl luase pe nedrept și a pus iarăși vechea spiță a Drăgoșeștilor în drepturile ei dinainte.

Acesta este cel care a făcut cunoscut străinătății numele pînă atunci aproape neștiut al Moldovei, trimițînd pe mitropolitul moldovean și soli la sinodul din Florența și prin apărarea dîrză a dreptei credințe a meritat ca Ioan Paleologul împăratul bizantin, să-l cinstească nu numai cu titlul de despot, dar și cu o coroană crăiască. I-a urmat

12. *Ilie I,* fiul său, iar acestuia fratele său

13. *Ștefan al III-lea,* un fecior al lui Alexandru I. El a fost cel dintîi care a urmat la tron după moartea fratelui său, în paguba fiului domnului, lucru care se va petrece adesea și în vremurile următoare.

Cred că pricina nu a putut fi alta decît că *Alexandru I,* după ce a fost izgonit din scaun prin alegerea lui *Ștefan I,* nu și-a mai dobîndit domnia decît prin alegerea boierilor iar de atunci boierimea din Moldova căpătă o slobozenie și mai mare decît înainte în alegerea domnului, dar cu îngrădirea că nu poate să-și aleagă alt domn decît de viță domnească, dacă se mai află vreunul de acesta. În același chip se făcea odinioară alegerea crailor leșești și

acelaşi lucru se vede şi în zilele noastre la alegerea sultanului şi a hanilor din Crimeia. După acesta a urmat la domnie

14. *Roman al II-lea,* un fiu al lui *Ilie I,* după a cărui moarte a luat iarăşi domnia

15. *Petru al III-lea,* un fiu al lui *Ştefan al III-lea,* care a avut ca urmaş pe fiul său

16. *Ştefan al IV-lea.* Acestuia i-a urmat

17. *Alexandru al II-lea,* un fiu al lui *Ilie I* şi frate cu *Roman al II-lea.* După moartea acestuia a urcat pe tron

18. *Bogdan al II-lea,* fiul său. Acestuia ia urmat fratele său

19. *Petru al IV-lea,* zis *Aron,* un fiu al lui *Alexandru al II-lea.* După moartea acestuia a ajuns domn

20. *Ştefan al V-lea,* zis *cel Mare,* un fiu al lui *Bogdan al II-lea.* A fost un voievod vrednic de toată lauda şi un viteaz apărător al ţării sale împotriva tuturor lovirilor duşmanilor ei, de oriunde ar fi venit. Lui i-a urmat

21. *Bogdan al III-lea,* poreclit din pricina unui beteşug la ochi, *Chiorul,* care a închinat Moldova turcilor şi a dat cel dintîi prilej pentru starea jalnică în care se află astăzi Moldova. La moartea lui, domnia a luat-o fiul său

22. *Ştefan al VI-lea,* zis cel *Tînăr,* care, murind fără copii, l-a avut ca urmaş pe

23. *Petru al V-lea,* zis îndeobşte *Rareş* sau *Maja,* un copil din flori al lui Ştefan al V-lea, din a cărui alegere se vede limpede cu cîtă sfin-

ţenie ţineau seamă odinioară boierii Moldovei ca să urce în scaun numai cei din os domnesc.

Căci nimeni nu ştia de unde se trăgea acest *Petru*, fie din pricină că tatăl se ruşina de fiul său din flori, fie că nu vroia să dea prilej ca, după moartea sa, să izbucnească certuri şi zîzanie; iar *Petru* însuşi, care nu ştia din ce neam ales se trage, fusese atît de sărac încît căuta să-şi ducă viaţa cu umila îndeletnicire a negoţului de peşte, numit de moldoveni *măjerie*, din care pricină i s-a dat porecla de *Maja*.

Dar atunci cînd, cu moartea lui *Ştefan al VI-lea*, s-a crezut că vestitul neam al Drăgoşeştilor s-a stins şi toţi boierii s-au adunat ca să aleagă un domn nou, s-a înfăţişat mama acestui *Petru* şi a arătat un hrisov al lui *Ştefan cel Mare*, prin care o slobozea pe ea de plata birurilor, iar pe fiul ei *Petru* îl arăta ca fecior al lui. Printr-aceasta, fără să se sfătuiască prea mult, toţi s-au înduplecat să-l facă domn pe acest *Petru*, ca fiu al domnului lor şi să-l cheme în scaun de la pescăria lui.

Dar după aceea şi lui *Petru* i s-a luat domnia de către sultanul *Suleiman*, fiind învinovăţit că ar fi dat foc Chiliei. El a avut ca urmaş pe

24. *Ştefan al VII-lea*, care se dădea drept strănepot al lui *Alexandru al II-lea*, şi sub acest nume a izbîndit ca pretenţiile la scaunul Moldovei să-i fie luate în seamă de sultan şi de boieri. El a fost omorît, după o domnie scurtă, de către boieri, care au uneltit împotriva lui şi

au chemat iarăşi în scaun pe *Petru Rareş al V-lea*, care a lăsat domnia fiului său

25. *Ilie al III-lea* şi fiindcă acesta n-a avut urmaşi, i-a urmat în scaun fratele său

26. *Ştefan al VIII-lea* şi el fiu al lui *Petru al V-lea*. A avut şi acesta soarta să moară fără urmaşi, punînd astfel capăt seminţiei drepte şi nedrepte a *Drăgoşeştilor*.

Stingerea acestei seminţii este pricina de căpetenie a tuturor năpăştilor abătute asupra Moldovei în cursul vremurilor. Căci nemaiaflîndu-se nimeni care să-i întreacă pe ceilalţi prin neamul său ales şi să-i ţină în frîu pe uneltitori, ţara s-a ruinat şi s-a umplut de partide răzvrătite.

Turcii vedeau cu ochi buni aceste tulburări dinlăuntru, fiindcă îşi dădeau seama că, dacă moldovenii vor fi sleiţi de puteri, le vor putea porunci orice, mai lesne decît dacă ar fi uniţi şi puternici.

Astfel, în răstimp de cîteva luni, au fost aleşi feluriţi domni şi tot atîţia au fost iarăşi izgoniţi pînă cînd, după sfatul celor înţelepţi, au fost înălţaţi domni din neamuri felurite.

27. *Petru*, fost stolnic al răposatului domn *Ştefan*, sau Truşcă, cînd a fost uns domn i s-a dat numele de *Alexandru al III-lea* Lăpuşneanu; partida potrivnică aduse asupra lui la domnie pe

28. *Despot*, numit îndeobşte *Ereticul* de către istoricii noştri; om viclean şi clevetitor,

care l-a dat jos din scaun pe Alexandru cu ajutorul turcilor. Fiindcă știa că are mulți dușmani și că de cîteva ori voiseră să-l înlăture otrăvindu-l, s-a prefăcut că moare și a pus să se ducă la groapă un chip asemenea lui, iar el însuși a fugit în taină la Ieși, ca să afle și mai bine gîndurile supușilor săi. După fuga lui moldovenii l-au chemat iar la domnie pe *Alexandru al III-lea* Lăpușneanu. Numai că bucuria lui n-a ținut prea mult. Căci *Despot,* care s-a întors din Țara Leșească, l-a izgonit fără greutate, cu ajutorul oastei care-i era cu priință, întărită cu leși. După moartea lui Despot, domnia o smulse cu sila

29. *Ștefan al IX-lea,* poreclit Tomșa, care mai înainte fusese hatmanul lui, adică căpetenia oastei. Dar moldovenii, scîrbiți curînd de domnia lui nedreaptă, au chemat iarăși din Lehia, pentru a treia oară, pe domnul lor cel vechi și drept

Alexandru al III-lea, care stătea ascuns acolo și care l-a biruit în luptă pe *Ștefan,* l-a luat ostatec și l-a osîndit la moarte. După atîtea schimbări ale soartei, el s-a bucurat la urmă de o viață mai tihnită și a murit în scaun. Averile și domnia le-a lăsat moștenitorului și fiului său

30. *Bogdan al IV-lea.* Fiindcă acesta a murit fără copii, a venit la domnie, prin alegerea boierilor,

31. *Ioan,* poreclit *Armeanul,* fiindcă, după obiceiul armenesc, se ospăta cu carne în postul

sfinţilor apostoli. Era un bărbat foarte învăţat în limbile grecească şi latinească şi fusese pe vremuri tovarăş de învăţătură al vestitului dascăl de greceşte *Ioan Lascăr,* ale cărui scrisori trimise lui se găsesc pînă astăzi în cartea *Turco-Graecia* a lui *Crusius.* Voia să scape de stăpînirea turcească şi ţintea spre libertate ; a fost însă prins cu vicleşug de turci, care au pus să fie rupt în două de cămile. Turcii au numit ca urmaş pe

32. *Petru al VI-lea,* poreclit *Şchiopul,* un fiu al voievodului valah Mircea al II-lea. Dar boierii cei mari ai Moldovei n-au suferit să fie cîrmuiţi de un străin şi în curînd au izbutit ca turcii să-l scoată din scaun şi să pună domn în locul lui pe

33. *Iancu, sas* din naştere. Nu ştiu cu ce meşteşug a dovedit acesta să-i încredinţeze pe cei mai mulţi că s-ar trage din neamul Drăgoşeştilor. S-a făcut însă urît tuturora prin curvia şi cruzimea lui ; a fost ucis de boierii care uneltiseră în taină împotrivă-i. În locul lui turcii au pus a doua oară pe

Petru al VI-lea Şchiopul, care văzîndu-se vîrît în tulburări neîncetate şi iubind mai mult tihna decît fala, s-a lepădat de bunăvoie de domnie şi s-a aşezat la Sibiu, ca om de rînd. Scaunul lăsat de el a fost luat, prin alegerea boierilor, de

34. *Aron,* bărbat crud şi sălbatec. A fost izgonit de moldoveni din pricina tiraniei sale, dar turcii l-au pus iarăşi în scaun, cînd le-a dat

Benderul. După moartea lui, a domnit puţină vreme

35. *Ştefan al X-lea,* căruia i se zicea *Răzvan.* După el boierii au ales domn pe

36. *Ieremia Movilă* şi, la moartea acestuia, pe fratele lui

37. *Simeon Movilă;* după moartea lui Moldova a avut trei domni din acelaşi neam, anume:

38. *Mihai I,* un fecior al lui *Simeon Movilă,*

39. *Constantin I* şi

40. *Bogdan al V-lea,* care erau fraţi şi feciori ai lui *Ieremia Movilă.* Dar cînd au început să facă înnoiri şi au vrut să dea ţara pe mîna leşilor, au fost izgoniţi de boierii care nu aşteptau vreun sprijin prea mare din partea stăpînirii leşeşti. Pentru asemenea credinţă, ei au dobîndit de la turci, fără osteneală, ca alesul lor

41. *Ştefan al XI-lea Tomşevici,* despre care se credea că se trage din neamul lui Ştefan al IX-lea, să fie întărit şi învestit cu puterea domnească. Acestuia i-a urmat

42. *Gaspar,* italian din naştere, care mai înainte fusese dragoman la Poarta otomană şi pe care turcii l-au pus domn cu sila în Moldova. Dar fiindcă voia să aducă în Moldova religia papistăşească, a fost izgonit de boieri, iar turcii au pus în locul lui pe

43. *Radu,* care fusese domn în Valahia şi i se zicea *cel Lung.* După moartea lui a urmat

44. *Miron Barnovschi, leah,* care însă, pentru slujba ce făcuse ani de-a rîndul, fusese primit în rîndurile boierimii moldovene și a ajuns la domnie prin alegerea boierilor celor mari.

În vremea acestuia dreptul de alegere al domnului, pe care-l avuseseră pînă atunci boierii, a fost lăsat, chiar cu învoirea acestora, cu totul în seama turcilor. Căci atunci cînd izbucni un război între leși și turci, în care *Miron* trecu de partea leșilor, pricinuind astfel o groaznică năvălire a tătarilor în Moldova, boierii, ca să nu mai îndure și altă dată o astfel de soartă, au lăsat de bunăvoie turcilor tot dreptul lor de a alege pe domn, numai să fie din os domnesc și de lege creștinească. După această învoială turcii, după ce tăiară capul lui *Barnovschi,* precum vom istorisi mai pe larg în altă parte, au trimis domn în Moldova pe

45. *Alexandru al IV-lea,* zis *Iliaș,* despre care se credea că ar fi din neamul lui Ștefan al V-lea, iar după moartea lui

46. *Moisă,* un fiu al lui *Simeon Movilă,* fu pus domn în Moldova, și, împotriva obiceiului, fu cinstit cu trei tuiuri. Dar după moartea acestuia rupîndu-se toate legăturile tractatelor și legilor, domnia s-a dat arareori fiilor de domn și încă mai rar cuiva din țară, dar de cele mai multe ori străinilor. În acest chip, împotriva vrerii boierilor, dar pentru bănetul lui, a dobîndit domnia de la turci

47. *Vasile,* născut în Epir sau Albania, unde i se zicea *Lupu,* care şi-a luat numele cel nou cînd a fost uns domn. Supuşii lui i-au purtat jugul cu destulă răbdare mulţi ani de-a rîndul, dar pînă la urmă l-au izgonit şi au pus în locul lui pe

48. *Ştefan al XII-lea Burduja,* adică *Grasul,* dobîndind de la turci şi întărirea acestei alegeri. Cînd acesta trecu însă de partea leşilor, turcii au pus domn în Moldova pe

49. *Gheorghe Ghica,* un *albanez,* care era capuchehaie[1] a lui Ştefan la Poartă. După aceea însă, cînd a fost făcut domn al Valahiei, turcii au dat domnia Moldovei lui

50. *Ştefan al XIII-lea,* fiul lui *Vasile* Albanezul, după moartea căruia

51. *Istrate Dabija* a fost ales domn de boieri şi întărit de turci. După acesta a urmat

52. *Ilie al III-lea,* un fiu al lui *Alexandru al IV-lea,* numit şi *Iliaş,* care a dobîndit domnia prin bunăvoinţa turcilor, dar tot aceştia l-au dat jos din scaun. I-a urmat

53. *Duca-Vodă,* un grec ridicat de jos, care, pentru meritele sale, a dobîndit nu numai cele mai mari ranguri în Moldova, ci şi o domniţă de soţie, pe fiica lui *Istrate Dabija.* Cînd însă, după şase luni de domnie, a fost scos din scaun, turcii au numit domn în Moldova încă o dată pe

Ilie al III-lea. Acesta a fost cel dintîi pe care turcii l-au făcut domn a doua oară, după ce-l

---

[1] *capuchehaie* — reprezentant al domnului pe lîngă Poartă.

dăduseră jos din scaun, lucru pe care l-au făcut după aceea adeseori. Căci după un scurt răstimp acestui *Ilie* i-a urmat

Duca, numit a doua oară domn de turci şi pe urmă scos iarăşi din scaun din pricina pîrilor moldovenilor, pe cînd pornise asupra Cameniţei.

54. *Ştefan al XIV-lea* Petriceicu fu ales de boieri şi întărit de turci. La Hotin, trecînd în toiul bătăliei de partea leşilor, domnia Moldovei o dobîndi

55. *Dumitraşcu Cantacuzino,* care era surghiunit în acea vreme din Valahia, făcea negoţ cu pietre scumpe la Ţarigrad şi dăduse în dar sultanului o fîntînă arteziană de argint, lucrată meşteşugit. *Dumitraşcu* a fost scos din scaun şi

56. *Anton Russet,* nobil din Ţarigrad, care era capuchehaie al Moldovei, dobîndi domnia de la turci. După el a urmat

Duca, grecul, pe care turcii l-au pus domn pentru a treia oară. Cînd acesta a fost luat ostatec de leşi, domnia i s-a dat încă o dată lui

Dumitraşcu Cantacuzino; dar acesta s-a făcut urît boierilor din pricina tiraniei sale, iar aceştia au dobîndit de la Poartă îngăduinţa să-şi aleagă singuri domnul. Şi astfel l-au ales pe părintele nostru

57. *Constantin al II-lea Cantemir,* numit cel bătrîn, iar după moartea lui, care urmă la 23 martie 1693, fiul său mai tînăr,

58. *Dimitrie Cantemir,* fu aşezat în scaun la anul 1693, ales de boierii cei mari şi fu uns la

Iaşi de doi patriarhi; dar, fiindcă n-a izbîndit să fie întărit de Poartă, a fost nevoit să dea locul lui

59. *Constantin al III-lea,* un fiu al lui *Duca,* pus cu sila în Moldova de către turci. La rugămințile boierilor a fost scos din scaun şi la 1700 i-a urmat

60. *Antioh Cantemir,* fiul cel mai mare al lui *Constantin al II-lea,* dinaintea căruia fratele său (căruia sultanul îi hotărîse domnia), se dădu de bunăvoie la o parte. Dar *Constantin Brîncoveanu,* care ştiu să cîştige cu bani mulţi pe marele vizir, cel lacom, l-a izgonit, după ce domnise cinci ani şi a adus în locu-i pe ginerele lui,

Constantin al III-lea, un fiu al lui Duca, ajuns, în chipul acesta, pentru a doua oară domn al Moldovei. Dar şi acesta, după ce a cîrmuit abia doi ani şi jumătate, a fost mazilit în urma plîngerilor boierilor. În locul lui, turcii l-au rînduit domn pentru a doua oară, la 1707, pe

Antioh Cantemir, a cărui scoatere din scaun a dobîndit-o iarăşi, după cîţiva ani, duşmanul de moarte al neamului cantemiresc, *Constantin Brîncoveanu,* folosindu-se de bogăţiile sale, după cum avea obiceiul. Ca urmaş al lui a fost trimis

61. *Mihail al II-lea Racoviţă,* care a avut de soţie pe Elisabeta, fiica lui Constantin Cantemir. Dar fiind învinovăţiţi de răzvrătire de către serascherul din Silistra, turcii l-au scos curînd din scaun şi au pus în locul lui pe

62. *Nicolae Mavrocordat,* în acea vreme mare

dragoman la curtea sultanului, urmaş în această dregătorie al vestitului său tată, *Alexandru Mavrocordat.* Dar cînd a izbucnit războiul între Rusia şi Poartă, cum el era socotit mai bun scriitor decît oştean, i s-a luat domnia şi i s-a dat ca urmaş pentru a doua oară

Dimitrie Cantemir, care, pentru unele pricini folositoare, a lăsat toată cinstea şi viaţa înlesnită, trecînd cu oastea sa de partea creştinătăţii. A avut urmaş pe înaintaşul său, anume pe

Nicolae Mavrocordat, care era foarte iubit de turci pentru credinţa sa şi a tatălui său. După aceea, cînd tot datorită acestei credinţe a dobîndit domnia în Valahia, domn în Moldova a fost făcut pentru a doua oară

Mihail al II-lea Racoviţă, care şi astăzi (adică în anul 1713) încearcă să ţină cît de cît în ascultare Moldova, zdruncinată şi lovită din toate părţile.

Ne-am văzut siliţi să scriem cam pe larg despre aceste lucruri, fiindcă ni s-a părut că nu s-ar putea pune lesne în faţa ochilor bunului cititor, mai pe scurt, feluritele şi numeroasele schimbări ale stării moldovenilor. Dacă acesta va voi să-şi arunce ochii peste istorisirea făcută de noi despre domnii ţării noastre, va băga de seamă, fără osteneală :

1. că de la *Dragoş,* descălecătorul Moldovei, pînă la *Ştefan cel Mare,* atîta vreme cît Moldova a fost slobodă, domnia s-a dat pe temeiul dreptului de moştenire ;

2. că această datină a fost păstrată de asemeni şi sub turci, cu sfinţenie şi nestrămutat, atîta vreme cît a dăinuit neamul Drăgoşeştilor ;

3. că după stingerea neamului Drăgoşeştilor şi pînă în vremea *Movileştilor* turcii au lăsat boierilor slobodă alegerea domnilor ;

4. că moldovenii au ales întotdeauna domn pe unul din copiii sau rubedeniile domnului răposat ;

5. că după căderea lui *Ioan* Armeanul şi după trădarea lui *Aron,* turcii au luat asupra lor mai întîi întărirea, iar pe urmă şi alegerea domnului, totuşi în aşa chip, încît calea la scaunul Moldovei nu era deschisă lesne decît celor din os domnesc ;

6. că după răzvrătirea lui *Miron Barnovschi* legea aceasta nu numai că n-a mai rămas un obicei, dar şi domnia a fost pusă la mezat de turci pentru tot felul de străini.

Dar despre toate acestea vom vorbi mai pe larg cînd vom avea prilej să descriem istoriceşte soarta ţării noastre de la început şi pînă în vremile de astăzi.

CAPITOLUL AL III-LEA

DESPRE OBICEIURILE VECHI ŞI NOI LA ÎNSCĂUNAREA UNUI DOMN AL MOLDOVEI

După ce am arătat cine s-a învrednicit să domnească în Moldova în vechime şi în zilele noastre, socotim că merită osteneala să spunem cîte ceva

despre obiceiurile și ceremoniile cu care se făcea înscăunarea domnilor odinioară.

În vremea celor dintîi șase voievozi, pînă la alegerea lui *Ștefan I*, care a rupt firul ereditar al stăpînitorilor Moldovei, obișnuit pînă atunci, datinile țării se împlineau puțin sau de loc. Cel care moștenea domnia se știa încă de pe cînd trăia tatăl sau fratele său și, ca să se urce în scaun, nu era nevoie de altceva decît să-l vrea norodul.

Numai în vremile următoare, cînd pentru dobîndirea dreaptă a domniei boierii aveau cuvînt, a fost nevoie de mai multe solemnități la numirea și ungerea ca domn.

Îndată după moartea lui *Roman I*, al șaselea voievod socotit de la descălecare, cînd vîrsta necoaptă a fiului său *Alexandru cel Bun* îl făcea să pară prea slab ca să-i poată izgoni pe dușmanii care loviseră Moldova din toate părțile, boierii au chibzuit că e mai bine să se aleagă un domn destoinic și un oștean priceput, decît să aducă la cîrma țării un copil și să se arunce în cele mai mari primejdii din pricina nepriceperii lui.

Acest drept, pe care-l aveau pe atunci toți boierii, mai apoi din pricina tulburărilor iscate adesea de mulțimea celor care alegeau, a fost lăsat numai în seama celor *șapte boieri mari*, și anume a marelui logofăt, celor doi vornici, căpeteniei oștilor sau hatmanului, postelnicului, marelui spătar și marelui paharnic, despre ale căror dregătorii vom vorbi mai jos, în capitolul al VI-lea.

Aceştia, îndată după moartea domnului lor, aveau obiceiul să se adune în divan, să deschidă diata domnului răposat şi dacă în aceasta nu era numit vreun urmaş, să aleagă un alt domn prin glasul celor mai mulţi dintre ei, dar fără să-l arate norodului.

Cînd însă unul dintre feciorii domnului era numit domn prin diata părintelui său, atunci cei ce făceau alegerea trebuiau să i se supună ca unei legi şi nu mai aveau slobozenie să aleagă altul. După aceasta se îngrijeau de îngropăciunea răposatului şi rămăşiţele lui, dacă în viaţă ctitorise vreo biserică, erau aşezate în aceasta, iar dacă nu, într-o biserică din cele mari.

După slujba de îngropăciune, toată boierimea şi curtenii, împreună cu toate căpeteniile de oaste, se întorceau de la biserică la curte, într-o adîncă tăcere, în haine cernite şi cu obrazele întristate. Boierii se adunau îndată în Divanul cel mare, luîndu-şi locurile şi scaunele pe care le avuseseră în timpul vieţii domnului răposat. Cetele de oşteni, cu steagurile şi armele întoarse în jos, aşteptau — răspîndite în curtea domnească — înscăunarea noului domn.

În vremea aceasta, după datină, domnul cel nou stătea în picioare lîngă tronul părintesc, în haine cernite dacă era unul din feciorii răposatului; dacă însă era ales dintre boieri, stătea neclintit la locul său cel dinainte.

După ce se rînduiau toate în felul acesta, mitropolitul rupea cel dintîi tăcerea, ţinea o cuvîn-

tare de laudă despre domnul răposat și-i plîngea moartea în numele țării întregi.

După ce sfîrșea mitropolitul, marele logofăt citea cu glas tare în adunare diata domnului, pentru ca, atunci cînd era numit ca urmaș fratele mai mic, cel mai mare fiind lăsat la o parte, lucru care se petrecea adesea, tot omul să știe că aceasta se făcea după voia răposatului, iar nu după bunul plac al boierilor.

Marele logofăt era cel dintîi care, după citire, se apropia de noul domn și, dacă acesta se trăgea din neamul răposatului, îi arăta mai întîi mîhnirea pricinuită de moartea tatălui sau fratelui său, după care îi spunea că a fost hotărît domn prin diată și îl ruga în numele tuturor boierilor Moldovei să purceadă de îndată la domnie și să-i ocîrmuiască pe toți ca pe niște supuși și robi credincioși, cu dreptate și după lege.

După datină, stînd în picioare și cu capul gol, noul domn răspundea în puține vorbe, plîngînd soarta țării care a pierdut un domn atît de bun și arătînd că, deși nu se socoate destul de vrednic să poarte povara țării, se supune poruncii tatălui sau fratelui său și vrerii întregii țări și din această pricină primește domnia și-și va cîrmui supușii cu toată dreptatea, dragostea și îndurarea.

După aceasta toți cei de față se ridicau în picioare și-l petreceau pe domn pînă la mitropolie cu mare alai, avînd în frunte pe mitropolit și slujitorii bisericii.

La ușa bisericii mitropolitul îl întîmpina cu două lumînări mari, îl tămîia cu o cățuie și-i dădea să sărute sfînta cruce și sfînta Evanghelie, față de care acesta își arăta evlavia, iar apoi era lăsat să intre înlăuntru.

După aceea domnul pășea pînă la altar, în fața ușilor numite împărătești, cădea în genunchi și-și pleca fruntea pe marginea sfîntului altar, iar mitropolitul îi punea patrafirul pe cap și citea cu glas tare rugăciunea cea de obște la înscăunarea domnilor drept credincioși, ungîndu-i fruntea cu sfîntul mir.

După această ceremonie premergătoare, domnul se ridica în picioare și săruta cu evlavie sfînta masă din altar și sfintele icoane.

Cînd se trăgea îndărăt, mitropolitul, în mijlocul bisericii, îi punea pe cap o coroană de aur împodobită cu pietre scumpe și, în timp ce psalții cîntau ἄξιον ἐςιν, [1] îl apuca de brațul drept, iar postelnicul de cel stîng și-l urcau pe un tron cu trei trepte, așezat în partea dreaptă a bisericii.

În vremea aceasta se slobozeau tunurile ce se aflau împrejurul cetății, iar muzicanții începeau să cînte din instrumente.

După terminarea slujbei bisericești, domnul era învestmîntat în pridvorul bisericii cu straie domnești, iar boierii se îmbrăcau îndată cu veșminte strălucitoare și mai vesele, lepădînd pe cele cernite purtate pînă atunci.

---

[1] *axion* — cîntare bisericească de laudă.

După ce se împlineau acestea, domnul încăleca din nou pe cal şi se întorcea la curte, însoţit de mitropolit şi de întregul sfat al ţării şi, intrînd în sala cea mare, se urca pe tronul domnesc, la care solemnitate, după datină, hatmanul îi ţinea poala din dreapta a straiului domnesc, iar postelnicul cel mare poala din stînga.

După domn veneau mitropolitul şi întregul sfat, care se aşezau pe scaunele lor după rînduială. După aceea mitropolitul păşea cel dintîi spre domn, care şedea pe tron, îi săruta mîna şi-i ura, în puţine vorbe domnie norocită, îl încredinţa de sprijinul său şi-i cerea ocrotire pentru dînsul şi pentru oamenii bisericii. După aceea se întorcea către norod, îl binecuvînta şi-l îndemna să fie cu credinţă domnului.

După mitropolit urmau episcopii şi celelalte feţe bisericeşti ale Moldovei.

După ce aceştia îşi arătau supunerea faţă de noul stăpîn, veneau să-i sărute mîna şi marele logofăt şi ceilalţi boieri.

După ce se isprăvea aceasta, domnul se ridica de pe tronul său şi mulţumea tuturor, cu capul gol, pentru cugetul lor curat faţă de el, făgăduind ţării milă, dreptate şi apărare.

După asemenea cuvinte marele spătar îi lua coroana din cap şi domnul se ducea în odaia lui de taină, după ce plecau cu toţii.

Soaţei domnului, dacă o are, mărturiile de cinstire îi sînt arătate de jupînesele boierilor în

odaia ei de primire, dar la încoronare, fiind un lucru sfînt, ea nu este părtaşă.

În pridvorul bisericii avea însă şi ea o strană, mai scundă decît a soţului, iar în odaia ei de primire, în care erau hotărîte tuturor jupîneselor de boieri locuri după rangul bărbaţilor lor, purta o coroană la fel cu aceea a domnului, aşa cum se poate vedea din picturile vechi.

Aşa se petreceau lucrurile odinioară la înscăunarea unui domn în Moldova.

După ce au căzut toate în neorînduială prin cîrmuirea silnică a turcilor şi li s-a luat boierilor dreptul de a-şi alege domnul, acuma domnul se alege în alt chip, cu totul altul.

Pentru că, îndată ce marele vizir află că domnul din Moldova a murit sau cînd a hotărît să-l dea jos din scaun, fie că-l urăşte, fie că acesta s-a făcut vinovat de ceva, atunci el caută printre feciorii domnului sau printre boierii de la Ţarigrad un nou domn, şi anume făgăduieşte domnia aceluia care îi dă mai mulţi bani — dacă vremurile sînt liniştite — dar dacă e primejdie de război, aceluia care e mai vestit pentru credinţa şi vitejia lui.

După ce se învoieşte cu acesta în privinţa plocoanelor şi a celorlalte îndatoriri şi după ce dobîndeşte de la dînsul o scrisoare despre plata banilor, îşi arată socotinţa sultanului printr-o scrisoare numită *talhîş*, cam cu vorbele acestea :

„Domnul care cîrmuieşte acuma în Moldova, cutare, *apasă pe supuşii înălţimii tale, încît boie-*

rii țării, ca să scape de tirania lui, sînt nevoiți să fugă în țările megieșe, iar unii au trebuit să vină chiar aici ca să cerșească împărăteasca ta îndurare împotriva unui domn atît de înfricoșat". Dacă domnul nu poate fi învinovățit de ceva asemenea, atunci născocește, fie că este adevărat sau nu, că domnul se împotrivește să plătească haraciul, ori că este lăsător în împlinirea poruncilor împărătești, ori vreo altă fărădelege pentru care acesta merită să fie dat jos din scaun. *„De vreme ce aceste fapte sînt potrivnice înălțimii tale și împărăției, socotesc că e trebuitor (dacă este pe placul înălțimii tale) să scoatem din scaun pe domnul pomenit și să punem în locul lui pe cutare, pe care eu îl știu bărbat drept, cu credință, viteaz și vrednic de milostenia aceasta."*

Dacă sultanul se învoiește și dacă nu se împotrivesc urzelilor vizirului nici cîslar agasi[1] și nici vreun alt dregător al curții, atunci sultanul scrie cu mîna lui dedesubt: *„Mugebinge amel aluna"* adică *„să fie făcut întocmai"*. După ce dobîndește învoirea, vizirul, dacă vrea să facă lucrurile în taină și dacă are a se teme că domnul care trebuie scos din scaun ar putea să fugă în țările creștine, dacă află de nenorocirea care îl paște, atunci îl cheamă pe pretendentul la domnie noaptea, iar dacă dimpotrivă nu are a se teme de nimic, îl cheamă ziua la curte, unde este întîmpinat cu toată cinstea de

[1] *cîslar agasi* — sfetnic de vază la curtea sultanului.

către chehaia-beg[1] al marelui vizir, care îl duce în odaia lui de taină, ce se află la curtea marelui vizir și-i spune să stea jos.

După temenelele dintr-o parte și alta, chehaia îi arată pricina pentru care a poruncit să-l cheme și care trebuie spusă din nou, după obiceiul curții, cu toate că pretendentul o cunoaște prea bine. Și anume îi spune că stăpînul lui, marele vizir, a istorisit sultanului despre slujba credincioasă și despre meritele părintelui său, ori ale lui însuși față de Poartă și prin aceasta l-a înduplecat să poruncească să fie pus domn în Moldova. Îl îndeamnă să se poarte cu vrednicie în această slujbă și slujind cu credință să-și arate bărbăția și să se păzească să nu-l dea de rușine pe marele vizir în fața sultanului fie prin nepăsarea, fie prin necredința lui.

După asemenea vorbe, chehaia trece din odaia lui în aceea a marelui vizir și îl vestește că pretendentul la domnia Moldovei, pe care l-a chemat, s-a înfățișat și așteaptă poruncile luminăției sale. Marele vizir, îndată ce nu mai are alte treburi, poruncește lui capugilar chehaia agasi, sau ușierul cel mare, să-l aducă înlăuntru pe domnul cel nou. Acesta așteaptă o leacă în tindă pînă să intre în arzogazi sau odaia de primire, pînă cînd slujitorii marelui vizir și cămărașii săi se rînduiesc după rang de amîndouă părțile odăii. După aceea i se dă drumul

---

[1] *chehaia-beg* — locțiitor al marelui vizir în anumite împrejurări.

înlăuntru și după ce sărută mîna marelui vizir, care e așezat turcește între perini și are de-a dreapta sa, în picioare, pe chehaia, se dă o leacă înapoi și rămîne în picioare. După aceea vizirul își ridică obrazul și, grav, îl salută ceremonios zicînd: *„Hosi gheldin beg"*, adică: *„Bun venit, doamne!"*

„Preaînălțatul, preadreptul și preamilostivul nostru sultan, aflînd că domnul ce a cîrmuit pînă acum Moldova s-a arătat lăsător în împlinirea poruncilor sale și a asuprit pe supușii săi, a poruncit să i se ia domnia. L-am rugat să te pună în locul aceluia pe tine, pe care te știu bărbat drept, cinstit și cu credință împărăției otomănicești.

Preamilostivul sultan a dat ascultare rugăminții mele, s-a milostivit de tine și ți-a dat domnia Moldovei. Datoria ta va fi deci să fii cu credință, ca să te arăți recunoscător față de asemenea mare milostenie împărătească; prietenii și dușmanii noștri să fie și ai tăi, să-ți cîrmuiești supușii cu îndurare, să aperi pe cei drepți, pe cei ticăloși să nu-i ierți; să te mulțumești cu veniturile pe care legea și obiceiurile țării le recunosc domnului, să nu storci nimic cu sila de la supușii tăi, sultanului însă să-i trimiți la curte haraciul ce se cuvine și peșcheșurile la vremea hotărîtă. Dacă vei face astfel, te vei bucura în veci de mila împărătească. Dacă vei face altminteri, trebuie să știi că sfîrșitul tău nu va putea fi într-altfel decît nenorocit."

La vorbele vizirului domnul răspunde el însuşi, dacă ştie turceşte, iar dacă nu ştie limba aceasta, răspunde prin dragomanul cel mare al curţii; el mulţumeşte pentru milosîrdia sultanului, care i s-a arătat fără să fie vrednic de ea şi făgăduieşte să împlinească poruncile ce i se dau; să-şi jertfească de bunăvoie toate puterile, ba chiar şi viaţa în slujba înălţimii sale şi se roagă numai ca sultanul să nu-şi întoarcă mila de la el.

După aceea, la porunca vizirului, capugilar chehaiasi aduce un veşmînt de îmbrăcat pe deasupra, hileat, numit îndeobşte caftan, pe care îl dă mai întîi domnului ca să-l sărute şi apoi îl îmbracă cu el peste celelalte straie. Astfel înveşmîntat, se îndreaptă iarăşi spre vizir, îi sărută mîna şi poala hainei, îi înfăţişează pe capuchehaiasi sau solul său la Poartă, care-l însoţeşte, şi se roagă de vizir să se milostivească să-l ia şi pe acesta sub oblăduirea lui.

Dacă marele vizir se învoieşte, atunci răspunde: *„Ne hoş!"* adică *„Prea bine"*, iar după aceea şi capuchehaiasi este înveşmîntat cu un caftan, dar de al doilea rang.

După ce se împlinesc aceste ceremonii, domnul sărută a treia oară mîna vizirului, iese din sală, fără să mai scoată vreo vorbă, şi se duce în cămara chehaiei. Îl urmează de îndată chehaia, îl firitiseşte pentru domnia cea nouă şi-i dă cafea şi şerbet (care este făcut din zahăr şi apă) şi stă de vorbă cu el despre treburile dom-

niei sau despre alte lucruri. În vremea aceasta imbrohorul, adică mai marele grajdurilor vizirului, gătește un cal frumos împodobit, iar căpetenia ceaușilor, cu 24 de ceauși, patru ceatîri ai vizirului, încă vreo cîțiva agalari (slujitori de rang mai înalt de la curtea vizirului) și ici-agalarî, adică slujitori de casă, îl așteaptă pe domn să iasă afară.

De îndată ce chehaia e vestit că toate sînt rînduite după obicei, poruncește să se aducă mirodenii ca să-l afume pe domn, ceea ce la turci este semn că trebuie să-ți iei rămas bun. Domnul sărută mîna chehaiei și, încălecînd pe cal, iese din curtea marelui vizir, cu patru ceauși de alai înainte, cu rînduiala ce urmează: în frunte pășesc atîția ceauși cîți poftește domnul, cu ceaușlar-emini sau căpetenia lor: după aceea urmează agalarii vizirului și ici-agalarî; după ei vine domnul înconjurat de patru ceatîri, dintre care doi merg înaintea calului și doi pe de laturi, ca să-i sprijine picioarele. Îndată după domn vine capuchehaia, adică solul său; alaiul îl încheie boierii Moldovei, dacă se întîmplă să fie de față, sau cîțiva boieri greci din Țarigrad, rude sau prieteni ai domnului. Cu asemenea alai pornește călare de la curtea vizirului, trece pe sub poarta Bahce-Capu, numită mai înainte Hrysopyle, iese din cetate și se îndreaptă spre biserica cea mare a patriarhiei din Țarigrad.

Oricine îl vede pe domn călare, fie turc, fie drept-credincios, chiar dacă șade jos în dugheana lui, trebuie să se scoale în picioare, să-și pună mîinile cruce pe piept și să-și plece capul ; ba mai mult, după ce a trecut de poartă, toate străjile ienicerilor sînt așezate în rînduială de căpeteniile lor și se închină domnului care trece, ca și marelui vizir, plecîndu-și capul, punîndu-și mîna dreaptă pe piept și lăsîndu-și în jos poala dinainte a hainei, care lucru este la ei semn de cea mai mare cinstire și prin care se înțelege că îl cinstesc într-atîta pe domn, încît stau cu picioarele acoperite în fața lui și nu s-ar clinti din loc decît la porunca sa.

Cînd domnul ajunge cu alaiul la biserica cea mare a patriarhiei, turcii au poruncă să rămînă în drum, iar el însuși intră călare în curtea bisericii, descalecă la scară cum este hotărît pentru această ceremonie, în vreme ce ceaușii rostesc urarea obișnuită :

— „*Hac teala Padișahumute Febeg effendimuze cioc ilar umurler virsun devlet ile cioc iașa*", adică „*Dumnezeu cel mare și drept să dea sultanului nostru și domnului, stăpînul nostru, viață lungă și să trăiască mulți ani norociți*".

La poarta dinspre drum domnului îi ies înainte preoții cei de mir ai patriarhiei ; la scara pomenită mai sus îl întîmpină mitropoliții, episcopii și alte fețe bisericești care sînt de față ;

la urmă, în uşa bisericii, îi iese înainte patriarhul şi-l binecuvintează cu semnul crucii.

Apoi, cu psalţii patriarhului înainte, în timp ce se cîntă τὸ ἄξιον ἐςιν ,voievodul păşeşte în casa Domnului şi, în mijlocul ei, îşi face semnul crucii către altar, iar după ce sărută icoanele sfinţilor, se îndreaptă spre strana hotărîtă pentru domnii Moldovei.

În vreme ce urcă cea dintîi treaptă a acesteia, protodiaconul rosteşte ἐκτενάς[1] în care îl pomeneşte şi pe noul domn în chipul acesta: *„Încă ne rugăm pentru bine-credinciosul, prealuminatul şi preaînălţatul nostru domn cutare, să-i dea lui biruinţă, tărie, sănătate şi noroc, şi Domnul Dumnezeul nostru să-l ajute şi să-l călăuzească şi să-i pună la picioare pe toţi vrăjmaşii săi".*

După ἐκτενάς patriarhul, în odăjdii, înconjurat de patru sau de mai mulţi mitropoliţi, intră în altar; domnul îl urmează şi îngenunchind îşi reazemă fruntea de pristol. Patriarhul îi pune patrafirul pe cap şi, după ce îi citeşte rugăciunea orînduită odinioară la încoronarea împăraţilor, îl unge cu sfîntul mir.

După aceea domnul se scoală în picioare şi se întoarce la strana sa, în vreme ce psalţii cîntă polihronul:

„Doamne, Dumnezeul nostru, dă-i viaţă lungă bine-credinciosului, preaînălţatului şi prealumi-

---

[1] *ectenie* — rugăciune ortodoxă.

natului voievod și domn al întregii Moldove, domnul nostru cutare. Dă-i, Doamne, ani mulți!"

După aceasta patriarhul se așază și el în strana lui, poruncește să se facă tăcere, rostește cîteva vorbe de laudă pentru domn și-l îndeamnă să fie cu frica lui Dumnezeu și să apere biserica. După aceea urmează polihronul pentru patriarh, care e alcătuit aproape din aceleași vorbe ca și cel pentru domn.

La urmă domnul și patriarhul vin împreună în mijlocul bisericii, unde patriarhul îl întărește pe domn blagoslovindu-l, iar domnul îi sărută patriarhului mîna dreaptă.

La ieșirea din biserică, patriarhul îl petrece pînă la scara pomenită mai sus, unde își dau unul altuia sărutare, apoi domnul încalecă pe cal ; în fața curții patriarhiei îl primesc însoțitorii săi, turcii și, cu aceeași rînduială cu care a venit, se întoarce, în strigările ceaușilor, la palatul său.

Cînd ajunge acolo, poftește înlăuntru numai pe căpeteniile însoțitorilor săi, poruncește să le pună dinainte cafea ori dulcețuri și le împarte bacșișuri, după cum e obiceiul, iar ei, împreună cu oamenii lor, îl firitisesc și se întorc îndărăt la curtea vizirului.

A doua zi patriarhul și mitropoliții vin la noul domn și după ei vin toți boierii greci din Țarigrad să-l firitisească.

După cum e obiceiul, mai vin să-l firitisească și solii crailor sau ai țărilor creștine, mai cu sea-

mă dacă au avut mai dinainte legături cu domnul, fie ei înşişi, fie prin dragomanii lor.

În zilele ce urmează domnul se îndeletniceşte cu plata banilor ce datorează pentru dobîndirea domniei şi cu plocoanele pe care osmanlîii le şi numesc peşcheşuri, adică daruri de bunăvoie, dar care, în faptă, sînt stoarse domnului cu sila de lăcomia lor fără saţ.

Cum a dat jumătate din acestea, i se trimit semnele domniei, adică două cozi de cal, cărora ei le zic *tuiuri*, şi un steag, care în limba lor se cheamă *sangeac*, şi anume cu o pompă mai mare decît la aşezarea unui vizir de cei cinstiţi cu trei tuiuri.

Căci aceştia îşi capătă semnele puterii lor fără nici o pompă ; le sînt trimise de către miralem-aga, care este păstrătorul lor.

Dimpotrivă, cînd acestea sînt trimise unui domn moldovean sau valah, ele sînt purtate cu mare alai prin toată cetatea pînă la casa domnului.

Dis-de-dimineaţă, în ziua hotărîtă, ceauşii şi slujitorii vizirului, care l-au petrecut pe domn la biserica patriarhiei, se strîng la miralem-aga, adică păstrătorul steagurilor împărăteşti, care este o dregătorie însemnată la curte.

Cînd domnul e vestit că s-au adunat cu toţii, trimite pe capuchehaie şi pe boierii moldoveni ce se află acolo, înveşmîntaţi în haine scumpe şi, mai cu seamă, cu caii împodobiţi foarte frumos, la Babihumaiun, adică la poarta cea mare (aşa

se numeşte poarta dinafară a palatului sultanilor).

Ajungînd acolo, aceştia sînt primiţi cu mare cinste de miralem-aga, care cheamă îndată tubulhanaua, adică muzica împărătească orînduită pentru domn. În vremea aceasta, după ce tubulhanaua începe să bată tobele şi să cînte din fluiere şi din alte instrumente obişnuite la turci, tot alaiul iese în rînduială din curtea sultanului. În frunte sînt ceauşii, doi cîte doi ; le urmează agalarii vizirului îmbrăcaţi în aceleaşi straie cu care se înfăţişează în divanul sultanului ; după ei păşesc capuchehaia domnului şi boierii moldoveni, iar la urmă miralem-aga, care poartă un steag desfăşurat şi cele două tuiuri ; tubulhanaua îl împresoară dindărăt.

Cînd trec în chipul acesta prin cetate, toate străjile, oriunde s-ar afla, chiar acelea de la curtea vizirului, trebuie să se rînduiască în drum, să-şi coboare poala hainei, să-şi pună mîinile cruciş pe piept şi să cinstească în acest chip semnele împărăteşti. Ajunşi în cele din urmă la casa domnului, acesta, împreună cu curtenii săi, întîmpină la intrarea în palat pe purtătorul steagului, iar miralem-aga, cu capul plecat, îi dă sangeacul şi tuiurile, adăugînd firitisirea : *„Alah teala mubarec eileie"*, adică *„Dumnezeu preaînaltul să vă binecuvinteze"* .

Domnul ia sangeacul în mînă, îl sărută cu

smerenie şi-l dă în seamă sangeacdarului său, adică stegarului.

După aceea pofteşte pe miralem-aga în cămara sa de sfat şi, după ce porunceşte să-i pună dinainte cafea şi dulceţuri, după obiceiul turcesc, pune să-l îmbrace cu un caftan îmblănit cu samur şi-l lasă să plece, după ce i-a dat peşcheşul după obicei.

Miralem-aga se întoarce cu slujitorii curţii la palatul împărătesc, dar tubulhanaua rămîne la domn, cîntînd în fiecare zi cîte trei ceasuri înainte de asfinţitul soarelui (care vreme se cheamă în turceşte *ikindi)* *neubet* sau semn de straja. Cinstea aceasta nu o au decît domnii din Moldova sau Valahia, fiindcă nici un paşă nu poate să se slujească de muzică ostăşească atîta vreme cît se află în Ţarigrad.

După ce isprăveşte aşa toate trebile pe care le are la curte şi după ce plăteşte toţi banii ce este dator, dă de ştire vizirului, prin chehaie, că nimic nu-l mai împiedică să purceadă la domnie şi se roagă să-l ajute să se înfăţişeze înaintea sultanului şi să-i îngăduie să plece.

O dată hotărîtă ziua aceasta, care nu poate fi alta, după obicei, decît duminica sau marţia — acestea fiind zilele statornicite de Suleiman pentru divanul sultanului — se adună, încă înainte de răsăritul soarelui, marele vizir, muftiul[1] şi cadileşirii, ceilalţi viziri, agalele ienicerilor, silah-

---

[1] *muftiu* — interpretul suveran al legii, reprezentantul religios al Profetului.

dar-agasi[1] şi alţii care, datorită slujbei lor, au intrarea slobodă la palat şi judecă pricinile, pe care sultanul le ascultă stînd îndărătul unor zăbrele aurite. Cîteodată judecata ţine patru ceasuri, pînă cînd se isprăvesc plîngerile.

După ce se sfîrşeşte divanul, se porunceşte domnului să stea drept, în rînd cu boierii săi, de la uşa bolţii dinafară a sălii divanului şi pînă la uşa cu care se închide bolta dinlăuntru, numită *cube*.

Vizirul cel mare se ridică de la locul său şi se duce la sultan împreună cu ceilalţi viziri şi cadileşiri, în vreme ce domnul îşi pleacă adînc capul în faţa vizirului cel mare şi a celorlalţi viziri.

Cînd ajunge în faţa sultanului, vizirul cel mare îl veseşte mai întîi despre pricinile ce s-au judecat în divan sau despre alte treburi ale împărăţiei, apoi îl mai vesteşte că robul său, domnul Moldovei, se roagă să-i fie îngăduit să se ducă la domnia lui. Dacă sultanul îi îngăduie, vrerea sa i-o spune domnului capugilar chehaiasi, adică portarul cel mare, iar muhur-agasi[2] porunceşte să i se pună în cap domnului o cucă frumos lucrată din pene de struţ.

Această cucă este o podoabă a ienicerilor şi li se pune în cap domnilor, fiindcă şi ei slujesc în rîndul ienicerilor. De aceea nimeni altul nu

---

[1] *silahdar-agası* — comandantul trupei de călăreţi.

[2] *muhur-agasi* — mai-marele uşierilor. Avea îndatoriri judecătoreşti la Înalta Poartă.

poate să pună această podoabă pe capul domnilor decît muhuraga, căpetenia străjilor la curtea palatului vizirului şi care se socoteşte mai marele tuturor ienicerilor de la vizir.

După ce domnul a fost împodobit în acest chip, tefterdarul[1] cel mare îl îmbracă cu un caftan și mai împarte alte 27 de caftane mai sărace boierilor săi care se află de față.

După aceasta pe domn îl duc înlăuntru, ţinîndu-l de subsuori, doi capugibași, asemenea și pe alți patru boieri de frunte ai săi ce se află acolo. Cînd ajung în pragul divanului, aceştia îl silesc să-și plece capul pînă la pămînt, lucru pe care îl face și la pasul al treilea și la al șaselea. În cele din urmă rămîne stînd în picioare în mijlocul divanului, care nici nu este prea mare.

Sultanul, şezînd pe tron, face semn vizirului, care stă la dreapta sa cu mîinile puse cruce una peste alta, să spuie domnului ce are de spus. Vizirul, închinîndu-se în fața sultanului, aproape pînă la pămînt, spune domnului aceste cuvinte:

„Sultanul, stăpînul nostru, care este mîntuirea lumii întregi, cunoscîndu-ţi credința și cinstea, s-a milostivit asupra ta și ți-a dat domnia Moldovei. Deci și de acum încolo să fii credincios și să slujești cu dreptate, să dai ascultare

---

[1] *tefterdar* — ministru de finanțe al sultanului sau al hanului.

poruncilor sale sfinte, cărora toată lumea trebuie să se supună, şi să-i fii plecat pururea. Pe supuşii împăratului, care să fie sănătoşi şi fericiţi, să-i aperi şi să-i cîrmuieşti cu blîndeţe. Să fii sîrguincios şi să bagi de seamă la tot ce fac duşmanii, să trimiţi veşti sigure despre ei în orice ceas, avînd grijă de aceasta din răsputeri. Altminterea ştii ce te aşteaptă. Iar dacă vei fi lăsător, nici o dezvinovăţire deşartă nu-ţi va folosi!"

Dacă domnul ştie turceşte, răspunde cam aşa : *„Făgăduiesc cu capul meu că-mi voi jertfi toată puterea slujind preaslăvitului şi preamilostivului sultan, numai să nu-şi întoarcă luminata lui faţă de la mine, nevrednicul său rob".*

După ce rosteşte vorbele acestea, capugibaşii îl scot afară din divan, cu aceeaşi ceremonie ca la intrare, mergînd de-a-ndaratelea (fiindcă nu e îngăduit să arate sultanului spatele).

În vremea aceasta buiuc-imbrohorul sau comisul cel mare al sultanului găteşte la poarta palatului un cal arăbesc cu frîu de aur bătut cu pietre scumpe şi acoperit cu o harşa cusută cu aur şi argint.

De partea stîngă a şelei atîrnă o spadă, iar la dreapta un buzdugan.

Doi iediclii sau slugi de la grajdul împărătesc ţin calul ; alăturea se află doi achiulahli[1] sau trabanţi cu fesuri albe în cap şi tot atîţia

---

[1] *achiulahli* — soldaţi care însoţesc pe domn în timpul drumului.

paici îmbrăcaţi în straie cusute cu fir de aur şi cu chivăre de argint poleite cu aur, care seamănă cu nişte pocale.

Domnul încalecă pe cal şi, aşteptînd sosirea vizirului cel mare, porunceşte boierilor săi să se rînduiască la stînga sa. Pe urmă se închină cu capul plecat şi cu mîinile pe piept către vizirul cel mare şi ceilalţi viziri, care, de obicei, îi răspund în acelaşi chip. Cînd aceştia pleacă spre palatele lor, domnul, călare, cu acelaşi alai cu care a venit, cu tubulhanaua, însoţit de paicii şi achiulahlii sultanului, iese din curtea palatului şi merge drept spre biserica cea mare, unde este întîmpinat de către patriarh şi alte feţe bisericeşti, cu aceleaşi ceremonii şi cu aceeaşi pompă pe care le-am descris mai sus.

Cînd intră în biserică, îşi scoate cuca din cap şi n-o mai pune pînă cînd iese. Atunci încalecă şi pleacă spre palatul său, unde îl duc în divan tot agalarii care l-au însoţit pe drum. După ce agalarii îşi iau bacşişurile obişnuite, se întorc îndărăt la curte. Iar paicii şi achiulahlii rămîn cu el şi-l petrec pînă la Iaşi, cetatea cea mai de frunte a ţării şi scaunul domnesc.

A doua zi, rais-effendi sau logofătul cel mare al sultanului îi trimite firmanul de domnie scris meşteşugit cu litere de aur şi-l vesteşte că trebuie să plece cît mai degrabă la domnie. Pentru că nici un domn nu poate să rămînă în Ţarigrad mai mult de o săptămînă, după ce s-a înfăţişat înaintea sultanului.

Pe drum, sultanul îi dă ca însoţitor un iskimneagasi, care, aşa cum spune cuvîntul, însemnează acela care trebuie să-l aşeze pe domn în scaun. Această dregătorie se dă numai slujitorilor de credinţă ai curţii, lui capugilar chehaiagasi, adică portarul cel mare al curţii, imbrohorului cel mare sau celui de-al doilea, adică comisul cel mare împărătesc, adesea şi silahdarului şi ciohodarului, care sînt cei mai mari dintre slujitorii de credinţă ai curţii. Aceştia doi din urmă însă, din pricina multor treburi însemnate ce au de împlinit, niciodată nu-l însoţesc ei înşişi pe domn, ci trimit pe alţii în locul lor.

Pe domn îl mai însoţesc un capugibaşa cu patru capugii de rînd şi tot atîţia ceauşi, doi achiulahli, doi ceatîri şi doi paici împărăteşti precum şi o ceată de muzicanţi, de care se slujeşte de obicei şi vizirul.

După ce se împlinesc toate acestea, în ajunul plecării din Ţarigrad domnul cere îngăduinţa să-şi ia rămas bun de la vizir şi, cînd o dobîndeşte, se duce la curtea lui întovărăşit de capuchehaie şi de boierii săi.

Sosind acolo, chehaia îl duce la vizir, care îl îndeamnă iarăşi să fie cu credinţă, îi aduce iar aminte de sfaturile ce i-a dat mai înainte şi-i mai arată şi altele de care e trebuinţă.

Domnul îi dă răspuns după cum e nevoie, se roagă să aibă grijă de capuchehaiele sale şi de el însuşi şi, isprăvind vorba, îi sărută mîna.

La urmă vizirul îl lasă slobod şi-l firitiseşte cu aceste cuvinte:

„Te-oi vedea! Poartă-te cu bărbăţie şi vrednicie. Să fii şi de aci înainte cu noroc şi sănătos. Domnul să te aibă mereu în sfînta lui pază“.

Apoi porunceşte să-l îmbrace cu un caftan, numit iciun-caftan sau caftanul de bun rămas.

Sfîrşindu-se şi acestea, domnul se duce la chehaie şi-şi ia rămas bun de la el.

La urmă încalecă pe cal şi se duce ori la palatul lui, ori pe la ceilalţi viziri, ca să se roage şi de aceştia să aibă grijă de dînsul; îndeobşte acestea se petrec mai cu seamă noaptea, ca nu cumva domnul să trezească bănuiala vizirului că ar căuta sau ar avea alţi sprijinitori.

A doua zi pleacă fără grabă din cetate, cu mare pompă şi alai, în strigările ceauşilor ori de cîte ori încalecă sau descalecă, după cum am arătat mai sus.

În fruntea alaiului merg călăreţii moldoveni, dacă domnul îi are cu dînsul, iar înainte duc steagul.

După călăreţi urmează o muzică creştinească cu pauce şi trîmbiţe; deasupra ei flutură un steag alb (semn de pace şi supunere), între două tuiuri sau cozi de cal, date domnului de către Poartă. Urmează capuchehaia domnului şi boierii aflaţi la Ţarigrad, împresuraţi de amîndouă părţile de cîte un rînd de ceauşi. După aceştia vin cei şapte armăsari domneşti pe care domnul, ca şi vizirii, poate să-i ia cu dînsul. Armăsarii

sînt împodobiţi cu harşale de mare preţ. De amîndouă părţile sînt împresuraţi de şase ceatîri domneşti, după care urmează doi ceatîri împărăteşti.

După aceştia călăreşte domnul însuşi, înveşmîntat în caftan domnesc şi avînd în cap o cealma. Capul calului său este acoperit de către doi paici împărăteşti, iar scările sînt ţinute de doi iedeclii sau grăjdari. Puţin mai înapoia domnului, de-a stînga (care se socoteşte partea cea mai de cinste la turci) călăreşte ischimne-agasi, iar de-a dreapta, sangeac-agasi, adică cel ce poartă grija steagului. După domn vin slujitorii săi de casă. După aceştia, fluturînd în vînt, vin trei steaguri roşii, pe care le poartă cei ce ţin locul lui sangeac-agasi ; steagul din mijloc are sus, în vîrf, jumătate de lună, ce i se zice *alem,* iar celelalte numai nişte bumbi, poleiţi cu aur. Urmează o ceată de muzicanţi turci, care fac o larmă asurzitoare cu pauce mari şi cu trîmbiţe.

În coada alaiului vin slujitorii lui ischimne-agasi şi ai lui sangeac-agasi şi alţi oameni de rînd care trebuie să-l însoţească pe drum.

Cu această rînduială alaiul merge încet pînă la cea dintîi oprire, care nu este departe de zidurile cetăţii celei mari.

De aci înainte, pe drum, nu se mai ţine atîta seama de toate acestea ; dar ori de cîte ori domnul intră într-o cetate sau într-un tîrg, muzica şi strigările ceauşilor, ca şi celelalte ceremonii, trebuie să se facă din nou.

Toată vremea cît sînt pe drum, doi ceauşi şi un slujitor al domnului pornesc înainte pînă la cealaltă oprire, care se numeşte conac, şi se îngrijesc de sălaş şi de bucate, după vrerea şi pofta domnului.

Căci în toată vremea aceasta, după porunca împărătească, toţi trebuie să dea ascultare fără şovăire domnului, ca şi cum ar fi marele vizir însuşi ; iar dacă unul din turci se arată fără cuviinţă sau nu vrea să dea ascultare poruncii domnului, acesta poate să dea poruncă lui beşliagasi să-l pedepsească după cum i se cade. Iar dacă vrea să fie mai blînd cu el, îl dă pe seama mai marilor lui, ca să-l pedepsească.

Ajungînd domnul în acest chip la Galaţi, cel dintîi tîrg moldovenesc ce le iese în cale acelora ce vin de la Ţarigrad, îl întîmpină aici toţi boierii din Ţara de Jos şi unii din Ţara de Sus, care se întîmplă să fie pe aproape.

Însoţit de aceştia, se îndreaptă către Iaşi şi în vremea aceasta cercetează starea supuşilor săi, le ascultă jalbele şi le judecă pricinile.

La o milă de Iaşi îl întîmpină caimacamii puşi de el prin scrisoare de la Ţarigrad, împreună cu ceilalţi boieri, oşteni şi tîrgoveţi, pe care domnul, călare pe cal, îi lasă să-i sărute mîna sau poala hainei.

Apoi, cu aceeaşi pompă cu care a ieşit din Ţarigrad, intră în cetatea de scaun şi descalecă la biserica sfîntului Nicolae. În curtea bisericii

îl întîmpină cu multă cinste mitropolitul și alte fețe bisericești, care îl duc în biserică, unde se împlinesc aceleași ceremonii cum am arătat mai înainte.

După ce se sfîrşeşte slujba, ieșind afară din biserică, îl întîmpină strigările și muzica obișnuită a alaiului turcesc, care rămîne toată vremea aceasta în drum. Însoțit de turci, se îndreaptă spre curtea domnească.

Îndată ce ajunge acolo, ischimne-agasi îl duce în divanul cel mare, unde rămîne în picioare lîngă scaunul domnesc, care are trei trepte.

După ce boierii se așază la locurile lor, sînt lăsați să intre în divan și căpitanii de oaste, ca și neguțătorii cei mai bogaţi din Iași.

Se poruncește să fie tăcere, iar ischimne-agasi dă secretarului (care se numeşte divan-effendisi, este turc și se află în slujba domnului cu bună leafă) să citească porunca împărătească, numită hiucm-firman, adică porunca stăpînului.

Acest firman este alcătuit din cuvintele acestea :

„Aleși și măriți boieri, episcopi și boieri, pedestrime și călăreți și voi, toți supușii și robii mei ! Sfîrșitul vieții voastre fie fericit ! Ajungînd la voi atotputernica poruncă a înălțimii noastre, de care ascultă lumea toată, să știți că în anul... luna... mila noastră cea fără de margini a luat în

seamă credința și slujba cinstită a acestui voievod prea ales și de frunte, din neamul care crede în Isus Nazarineanul, și l-a socotit vrednic de mila, îndurarea și ajutorul nostru. De aceea ne-am îndurat a-l orîndui domn în Moldova. Dar i-am arătat cu osebire să poarte grijă părintească de boierii de orice rang ar fi ei, de aceia care sînt puși peste ținuturi și de toți supușii săi, să-i apere și să le ia partea, asemenea să împlinească fără zăbavă poruncile noastre și să ne slujească în toate chipurile cu credință și cuget curat. Vouă iară vă poruncim să-i fiți ascultători și supuși în toate, să împliniți cu hărnicie și de îndată tot ce vă cere la porunca noastră. Cine se va arăta îndărătnic și fără cuviință și se va împotrivi să dea ascultare poruncilor sale, oricare i-ar fi rangul, răutatea și îndărătnicia aceluia slobod este s-o pedepsească cu spada sau să-i dea orice altă osîndă îi va plăcea.

Deci pe acesta pomenit aici să-l cunoașteți de stăpîn și domn al vostru, orînduit și pus de noi în fruntea voastră, și păziți-vă să cugetați altminteri sau să lucrați împotrivă și să aveți credință în prea sfînta noastră pecete (anume *tura,* adică semnul sultanului). *Aceasta s-o știți.*

Dat în Țarigrad, în anul... luna...“

După ce îl citește divan-effendisi și dragomanul îl tălmăcește vorbă cu vorbă, toți boierii răspund într-un singur glas :

„Facă-se voia sultanului!"

Atunci ischimne-agasi îl înveşmîntează pe domn cu un caftan pe care îl aduce cu el şi-l ridică în scaun cu mîna dreaptă, iar în aceeaşi clipă sînt slobozite tunurile şi ceauşii fac strigările lor obişnuite.

Întărit în scaunul său în acest chip, domnul porunceşte ca ischimne-agasi să fie îmbrăcat cu o blană de samur, iar divan-effendisi şi postelnicul cel mare cu caftane de rînd.

După ce se împlineşte această ceremonie, întîi mitropolitul îl firitiseşte pentru domnie în puţine vorbe şi îi sărută mîna; după ce îl blagosloveşte pe domn, şi acesta sărută mîna mitropolitului.

După mitropolit vin să-i sărute mîna şi poala hainei episcopii şi boierii cei mari al căror nume îl rosteşte postelnicul cel mare, adăugînd vorbele:

„Robul măriei-tale cutare sărută cinstita poală a hainei măriei-tale."

Postelnicul al doilea face acelaşi lucru cu boierii de al doilea rang şi postelnicul al treilea cu boierii de al treilea rang. După boieri urmează căpitanii de oaste de felurite ranguri, ca şi neguţătorii şi alţi tîrgoveţi de vază din Iaşi.

Apoi domnul se trage în cămara sa de taină, iar pe ischimne-agasi îl duc cu alai mare, în frunte cu portarul cel mare, pînă la casa ce i s-a gătit.

A doua zi boierii se adună iarăşi la divan,

unde, după ce se așază fiecare la locul lui, se arată domnul, în urma postelnicilor, și trece din sala cea mare în cea mică (numită spătăria mică[1]).

Așezîndu-se domnul în scaun, sînt chemate pe rînd cele trei ranguri de boieri moldoveni, fiecare de către postelnicul său. Aceștia se apropie după rînduială de domn, care îi întărește sau îi scoate din dregătorii, ori îi saltă dintr-un rang mai de jos într-altul mai înalt. Dar ca să treacă pe un boier dintr-un rang mai înalt într-altul mai de jos nu îngăduie datina țării, afară numai dacă cineva nu primește de bunăvoia sa. Încolo, domnul poate face cu boierii ce poftește, ca și cum n-ar mai avea deasupra sa pe nimeni în această lume.

După ce pune la cale toate după cum îi este vrerea și face rînduială în țara ce i s-a încredințat, îi trimite îndărăt la Țarigrad pe ischimneagasi și pe ceilalți slujitori împărătești.

Aceștia sînt scoși din cetate cu mare pompă și cinstiți cu multe peșcheșuri; îi petrece domnul însuși, împreună cu toți boierii, cale de o mie de pași afară din cetate; iar de acolo le dă pe unul dintre boieri să-i petreacă pînă la Galați, și el se întoarce îndărăt la Iași.

---

[1] I se zice așa, fiindcă în toată vremea spada domnului stă pe masa din odaia aceasta. Și nu intră nimeni înlăuntru decît cei șapte boieri de frunte ai țării. (n.a.)

CAPITOLUL AL IV-LEA

DESPRE ÎNTĂRIREA DOMNILOR

Aşa cum am arătat pînă acum, domnia le este dată domnilor moldoveni de către Poartă. E drept că această domnie este atît de nestatornică, încît dacă n-ar fi întărită cu legăturile cele mai tari, le-ar putea scăpa din mînă turcilor, mai înainte ca ei să-şi fi dat seama.

În chipul în care lucrează asupra moldovenilor, osmanlîii au arătat limpede temeinicia zicalei care spune despre ei înşişi că nu pleacă la vînătoare de iepuri cu ogarul, ci cu carul şi că nu caută să prindă calul amăgindu-l cu sacul deşert.

Ei au socotit dimpotrivă că este mult mai bine să îmblînzească cu linguşiri zimbrul moldovenesc nedomolit — a cărui sălbăticie au cunoscut-o spre paguba lor nu o singură dată — decît să-i înfrîneze mînia cu sila, fiindcă nădăjduiau că acesta îşi va lepăda cu vremea firea sălbatică, iar atunci cînd va fi sleit de puteri îi vor putea pune lesne laţul de gît.

Cu asemenea gînduri, atunci cînd *Bogdan al III-lea* feciorul lui *Ştefan cel Mare,* a închinat pentru întîia oară ţara Porţii, nu l-au lipsit de nici una din cinstiri şi au păstrat toate legile ţării, atît cele politiceşti, cît şi cele bisericeşti; i-au lăsat toate semnele domneşti şi s-au mulţumit să se plătească curţii patru mii de galbeni în tot anul ca semn de închinare a ţării.

După moartea lui *Bogdan*, o cinstire încă mai mare s-a arătat fiului său *Ştefan al VI-lea*, pe care boierii l-au ales domn, ca moştenitor drept al domniei ; printr-un sol al său, comisul cel mare împărătesc, sultanul l-a firitisit la urcarea în scaun şi i-a trimis semnele de cinstire : tuiuri, un sangeac, turban, caftan domnesc şi un armăsar împărătesc. Urmaşilor săi li s-a îngreunat dajdia, dar turcii n-au cutezat să-i lipsească nici de cel mai mic semn de cinstire sau să se amestece în alegerea domnului, pînă cînd, în vremea lui *Ioan*, poreclit *Armeanul*, au găsit prilej să micşoreze vechile slobozenii şi să împovăreze ţara cu dajdii noi nepomenite[1] pînă atunci.

Atunci cînd acest *Ioan*, care încerca să facă înnoiri, le-a căzut în mîini prin vicleşug şi, călcîndu-şi cuvîntul dat, l-au ucis, turcii au început să pună Moldovei lanţuri tot mai grele. Ei au hotărît că domnul trebuie să fie întărit în domnie de Poartă, iar dacă nu, să fie socotit vrăjmaş.

Cum Moldova era acum sleită de puteri şi turcii vedeau că nu e în stare să se împotrivească acestor lucruri, îndată după aceea, pe vremea domniei lui *Miron Barnovschi*, au statornicit obiceiul ca domnul să meargă să-şi ia el

---

[1] In textul german: *unbenannte* (nenumite), evident o greşeală de tipar, în loc de *unbekannte* (necunoscute, nepomenite).

însuşi semnele domniei de la Poartă, iar la fiecare trei ani să se înfăţişeze la Înalta Poartă, ca să se închine împăratului.

Şi pentru ca acestea să se petreacă după placul lor, ei au schimbat adesea domnii sau i-au scos din scaun. Cu chipul acesta, domnii atîta s-au spăimîntat, încît nu numai că și-au luat obiceiul ca după întîiul sau al doilea an de domnie să se ducă de bunăvoie la curtea turcească, să ceară întărirea domniei, ca o milă din partea sultanului, dar și de frica lăcomiei vizirului ei cer de bunăvoie firmanul de înnoire a domniei. Firmanul se dă lesne domnului, dacă vizirul nu are vreun prepus asupra credinţei lui şi dacă vreun altul nu făgăduieşte bani mai mulţi; atunci vizirul înfăţişează sultanului un talhîş cu cuvintele acestea:

„Fiindcă cutare, domnul de acum din Moldova, s-a arătat cu credință în atîția ani ai ocîrmuirii sale și nu s-a ferit să-și pună viața și averea în primejdie slujind sultanului, asemenea plătind în fiece an dajdia obişnuită către prea norocita Poartă; osebit boierii și ceilalți locuitori din Moldova, ocîrmuiți cu blîndețe și dreptate, și-au arătat mulțumirea pentru stăpînirea lui prin scrisori multe în care se roagă măriei-tale ca să-l întăreşti în domnie, drept care și eu îl socot vrednic de mila măriei-tale. Altminteri, aștept porunca prea înaltă a măriei-tale."

Această scrisoare o duce sultanului, după obiceiul turcesc, un talhîșci (sau referendar, cum i

se mai zice), iar după ce sultanul pune pecetea cu cuvintele obişnuite *amel aluna* („facă-se întocmai"), tot acela o aduce îndărăt vizirului, care deşi a dobîndit învoirea sultanului ca să-l întărească iarăşi pe domn în scaun, se face că nu a vorbit încă cu sultanul despre treaba aceasta şi însuşi chehaia, care vine cu viclenie în ajutorul lăcomiei vizirului, cheamă pe capuchehaiele domnului şi-i minte că din pricina unor intrigi ale altora şi a împotrivirii tainice a unor slujitori ai curţii, sultanul s-a arătat mai puţin plecat să-i asculte decît aveau ei nădejde, că stăpînul său, vizirul, a încercat în cîteva rînduri să aducă aminte sultanului despre acest lucru, dar încă nu a dobîndit răspuns mulţumitor.

Văzînd primejdia închipuită care îl paşte pe domnul lor, capuchehaiele se aruncă la picioarele chehaiei şi se roagă să-l ajute pe stăpînul lor în toate chipurile, făgăduind la urmă să sporească şi mai mult peşcheşurile hotărîte pentru el şi pentru vizir. Aşa joacă ambiţia şi lăcomia pe pielea sărmanilor moldoveni. Şi în acest chip se tîrguiesc îndelung, pînă cînd se îndestulează îngîmfarea ce stăpîneşte la curţi alături de lăcomia de aur.

Cînd cele două părţi au căzut la învoială întru toate şi chehaia înţelege că nu mai are ce stoarce, îi sloboade de la sine cu nădejdea că ruga lor va merge spre bine.

A doua zi trimete pe unul din slujitorii vizirului (care nu se poate întoarce cu mîna goală) și îi vestește capuchehaiele că vizirul a dobîndit în cele din urmă de la sultan îngăduința ca domnul lor să fie întărit iarăși în domnie și le poruncește să se înfățișeze la curte. Ajunși acolo, se duc mai întîi la chehaie și după aceea la vizir și, cînd află din gura acestuia că sultanul s-a milostivit asupra domnului lor, sînt îmbrăcați, după obicei, cu cîte un caftan.

După vreo cîteva zile, vizirul trimite la domn pe capugilar chehaia agasi sau pe alt slujitor de la curte, pe care-l vrea el, ca să ducă domnului firmanul cel nou de domnie, împreună cu porunca sultanului, numită hiucm-firman.

Acest firman este de obicei la fel cu acela care se dă domnilor la întîia așezare a lor în scaun, cu deosebirea că în locul cuvintelor *„ai fost dăruit cu domnia din mila și îndurarea împărătească"* se scrie: *„ți s-a înnoit și întărit domnia din mila împărătească"*.

Iar porunca are cuprinsul acesta:

„Prea slăvite dintre domnii neamului care crede în Isus, prea ales domn dintre cei mai de frunte din neamul Nazarineanului, tu, domn stăpînitor acum în Moldova, (cutare) ajungînd la tine porunca noastră, să știi că noi am auzit și despre slujba ta credincioasă, după cum am aflat și de credința ta cea nestrămutată față de

noi, și drept aceea te socotim vrednic de mila și îndurarea noastră și am poruncit să ți se înnoiască și să ți se întărească domnia Moldovei. Îți dăm deci domnia și putere deplină asupra moldovenilor, supușii înălțimii noastre. Poartă-te cu dreptate față de ei, ca și pînă acum. Să păzești și să aperi pe boieri și pe fiecare locuitor, de orice rang ar fi, și să nu lipsești de a arăta prea înaltei noastre Porți, fără zăbavă, nevoile lor, jalbele și orice împilări. Și să fii gata să împlinești poruncile înălțimii noastre, cîte îți vom trimite și să-ți pui toate puterile pentru noi, cu poala suflecată[1]*; haraciul din fiece an al Moldovei să-l trimiți întreg și la vremea hotărîtă la visteria noastră. Păzește-te să cugeți sau să făptuiești altminteri și dă crezămînt sfintei noastre semnături. Dat la Țarigrad în anul... luna...".*

La această poruncă se adaugă o scrisoare a vizirului prin care îl înștiințează pe domn că prin rugămințile și mijlocirea lui a dobîndit pînă la urmă înnoirea domniei din mila împărătească.

Luînd scrisorile, capugibașa pleacă la Iași călare pe cai de poștă și, cum ajunge la Galați, trimite om înainte, ca să dea de știre domnului despre sosirea lui și despre ziua cînd intră în Iași. În acea zi domnul îi iese întru în-

---

[1] Aceasta este în chipul cum vorbesc turcii și înseamnă că ești gata să slujești pe cineva (n.a.).

tîmpinare la o mie de pași în afara cetății, împreună cu toată curtea sa. Cînd se întîlnesc, se închină unul la altul stînd călare. După aceea domnul îl lasă pe capugibașa să călărească de-a dreapta sa (care la turci este locul de mai puțină cinstire) și se întoarce în cetate. Înaintea lui călărește un slujitor al lui capugibașa, care duce în mîinile sale, înfășurat într-o pînză albă, firmanul împărătesc, iar pe brațe caftanul domnesc; urmează muzica împărătească, iar ceaușii fac din cînd în cînd strigarea lor obișnuită.

Cu această rînduială merg pînă la curtea domnească și, după ce domnul a intrat în divanul cel mare, împreună cu toți boierii, și s-a așezat în scaun, capugibașa dă firmanul în mîna domnului, iar el îl dă lui divan-effendisi ca să-l citească. Toate acestea se petrec după rînduiala obișnuită la înscăunarea unui domn, despre care am scris mai sus.

Osebit de această înnoire a domniei, care se face de obicei o dată la trei ani și se numește mucarerul mare, se mai face alta și în fiecare an, care se numește mucarerul mic, și care pricinuiește cheltuieli cu mult mai mici, așa cum vom arăta mai departe.

La mucarerul mic nu se mai înnoiește firmanul de domnie, ci se trimite numai un hiucm-firman sau porunca stăpînului, cu un slujitor de rang de mijloc, care și dobîndește bacșiș mai puțin.

CAPITOLUL AL V-LEA

DESPRE SCOATEREA DIN SCAUN A DOMNULUI

După ce am vorbit despre înscăunarea și întărirea domnilor moldoveni, cititorul dornic să afle poate să ne ceară pe bună dreptate să vorbim și despre scoaterea lor din scaun. Vom păstra aceeași rînduială de care am ținut seamă mai sus și vom cerceta mai cu de-amănuntul — din izvoarele care ne stau la îndemînă — toate obiceiurile de care se ținea seamă, în timpurile vechi și mai noi, la scoaterea din scaun a domnilor din Moldova. În cele dintîi veacuri, cînd Moldova a început să aibă domnie osebită, domnii nu se scoteau de loc din scaun și nici nu puteau să se scoată, căci ei aveau asupra supușilor lor, ca și craii, stăpînire neîngrădită, fiindcă dobîndeau puterea ca moștenire de la înaintașii lor și nu erau aleși. Cronicarii arată, ce e drept, că unii din domnii neamului moldovenesc au fost izgoniți, dar aceasta s-a întîmplat din pricina tulburărilor dinlăuntru și nu din pricina amestecului vreunei puteri străine.

În Moldova nu se cunoștea dreptul celui dintîi născut, prin care în țările europenești se ocoleau tulburările dinlăuntru. Ba, legile țării nu lăsau nici să se împartă domnia la mai mulți, iar părintele putea să lase prin diată moștenitor pe acela dintre feciorii săi pe care îl vroia el. Iar cînd, uneori, moartea grabnică a domnului împiedica aceasta sau cînd ambiția

nemăsurată a fiilor stîrnea tulburări din această pricină, atunci era cu neputință să nu se deschidă drum larg gîlcevilor dinlăuntru. În vremea acestora, lua domnia țării acela care avea noroc; cel biruit fugea, dacă putea, în Transilvania sau în Țara Leșească, (țări în care domnii aveau, de obicei, moșii), și aștepta acolo prilej să-și adune puterile și să-și întărească partida. De aici a urmat că atît cronicarii leși, cît și cei ungurești — luîndu-se unul după altul — spun că domnii moldoveni le-au fost lor supuși și socot că trebuie să numească supușenie ceea ce, la drept vorbind, nu era alt decît legături de prietenie. În afară de aceasta, s-a întîmplat de cîteva ori că un domn a fost scos din scaun sau cîteodată a fost omorît de boierii înțeleși între ei, fie din pricina tiraniei sale, fie din pricina unei alte răutăți. Dar afară de aceasta, alt chip de a-i lipsi pe domni de scaun nu se știe; ba dacă vreunul dobîndea o dată sceptrul, apoi îl păstra, fără să se pună careva împotrivă, pînă la sfîrșitul vieții sale. Această rînduială a fost întîia dată călcată la *Petru al V-lea,* poreclit Rareș, un fiu dinafară de cununie al lui *Ștefan cel Mare,* cînd sultanul Soliman l-a izgonit pe acesta din scaun, învinuindu-l că ar fi dat foc Chiliei, și i-a dat ca urmaș, el fiind încă în viață, pe *Ștefan al VII-lea,* care zicea că dînsul este strănepot al lui *Alexandru I.*

Același lucru s-a întîmplat altă dată cu *Petru al VI-lea,* căruia îi zicea *cel Șchiop,* care a fost

ales domn de către boieri după moartea năprasnică a lui *Ioan* Armeanul și pe care turcii, îndată după aceea, l-au scos iarăși din scaun. Ei s-au căit însă curînd și i-au dat din nou domnia pe care o avusese mai înainte. Totuși numai arareori, și numai la o răscoală pe față, turcii obișnuiau să taie capetele domnilor; pînă ce la urmă, căzînd *Miron Barnovschi,* a căzut și dreptul boierilor de a-și alege domnul, iar domnia Moldovei au dat-o, după placul lor, lui *Ilie al III-lea,* un fiu al lui *Alexandru al IV-lea.* Căci de atunci încoace pe nici unul nu l-a mai lovit soarta nenorocită să fie omorît în scaun, afară de *Istratie Dabija* și de tatăl meu, *Constantin Cantemir.* Cine dorește să cerceteze mai cu de-amănuntul faptele, să caute, dacă poftește, la capitolul al doilea de mai sus, despre urmarea la domnie a domnilor în Moldova.

Scoaterea din scaun a domnilor Moldovei se face cam în acest chip: Cînd vizirul hotărăște să scoată pe domn din scaun și dobîndește încuviințarea sultanului pentru aceasta printr-un talhîș, el tăinuiește urzeala sa cît poate mai bine și nu o destăinuiește decît domnului cel nou pe care l-a hotărît, ca să nu prindă de veste capuchehaiele domnului din scaun și să dea de știre stăpînului lor. După aceea chehaia vizirului cheamă la dînsul pe domnul cel nou noaptea, cu haine schimbate, și-i poruncește să-și aleagă caimacami (sau împuterniciți) și să-i puie să împlinească ce este să se facă după

porunca sultanului. După ce s-a făcut aceasta, vizirul rînduieşte un capugibaşa care să ducă domnului firmanul şi să-l aducă la Ţarigrad. Domnul cel nou îi dă însoţitor lui capugibaşa pe unul din slujitorii care duce scrisorile şi poruncile către caimacami, precum şi o scrisoare osebită către toţi boierii ţării. Lui capugibaşa i se mai dau două firmane împărăteşti, dintre care unul este către domnul ce se mazileşte, iar celălalt către caimacamii aleşi de domnul cel nou. Cel dintîi firman, care este către domn, are de obicei cuprinsul acesta :

„Prea înălţate, între domnii cei care cred în Mesia, prea ales între mai marii neamului lui Isus“ (căci domnilor maziliţi li se dă acelaşi titlu ca şi celor care sînt în scaun) *„care ai fost domn al Moldovei, sfîrşitul să-ţi fie fericit. Ajungînd la tine porunca preaînălţatului nostru sultan, căruia i se închină toată lumea, să ştii că din pricina lipsei tale de osîrdie în slujba noastră şi a nepăsării tale în împlinirea poruncilor stăpînului nostru împărătesc te-ai făcut vinovat de tot felul de pedepse şi ispăşiri.“* (Uneori se adaugă aici şi osîndirea la moarte.) *„Dar fiindcă mila şi îndurarea măriei noastre este nemărginită faţă de tine, am poruncit numai să ţi se ia domnia şi să ţi se dea urmaş pe cutare. De aceea tu, cu toată casa ta, cu slugi şi avuţii, trebuie să vii, fără să zăboveşti un ceas sau o clipită, la pragul Înaltei Porţi a preaînălţatului nostru sultan. Şi să te fereşti să*

cugeți sau să faci altminteri și să ai credință în sfînta noastră pecete. Dat la Țarigrad în anul... luna...“

Celălalt firman, către caimacami, este alcătuit de obicei cu aceste cuvinte :

„Aleșilor între mai marii neamului lui Mesia cutare (căci se obișnuiește cîteodată să fie numiți doi sau trei caimacami al căror nume este trecut aci) *sfîrșitul vieții voastre să fie fericit. Ajungînd la voi porunca prea înaltului nostru sultan, să știți că am fost vestiți că domnul vostru cel de acum, cutare, s-a arătat cu zăbavă în împlinirea poruncilor noastre, n-a luat în seamă slujba ce i-am dat, n-a purtat de grijă norodului și boierilor, nu apără pe supușii noștri așa cum se cade ori nu le face dreptate ; ba, mai mult, îi asuprește și îi stoarce în toate chipurile. Din această pricină, mila noastră cea nemărginită s-a milostivit către voi și am poruncit să-l scoată din scaun și să-l aducă la Înalta Poartă. De aceea să dați ascultare poruncii noastre și să-l dați pe domnul mazilit, cu toată casa lui, cu toate slugile și averile, în mîinile lui capugibașa, pe care l-am trimis acolo pentru aceasta ; dar să vă feriți să vă arătați fără cuviință față de el sau să luați un lucru cît de mic din averile lui. Pe lîngă aceasta, să împliniți cu toții fără zăbavă tot ce vă va cere domnul cel nou cutare, din porunca noastră. Feriți-vă să cugetați sau să faceți altfel și dați crezămînt sfintei noastre peceți. Dat în...“*

Dacă turcii se temeau cumva că domnul scos din scaun ar putea să facă vreo răscoală, aflînd că este mazilit, sau să fugă la domnii creștini din preajmă, atunci se trimiteau porunci seraschierului de la Babadag sau pașei din Bender ca să dea lui capugibașa cîțiva oșteni, cu care acesta să poată prinde pe domn și să-l trimită, cu strajă tare, la Țarigrad. Dar cînd toate sînt liniștite în toate părțile și nu se ivește vreo pricină pentru care domnul să-și părăsească moșiile, atunci capugibașa vine singur la Iași, cît poate mai în grabă cu cele două firmane, așa cum am spus mai sus, cu cai de poștă, cărora le zic cai de menzil. În drum, mai cu osebire cînd ajunge la Galați, întîiul tîrg al Moldovei dinspre Turcia, el tăinuiește pricina pentru care a fost trimis și, ca să-l prindă pe domn fără veste, zice că e trimis cu altă treabă. El își urmează în așa chip drumul, ca să ajungă la Iași înainte de amiază, cînd toți boierii sînt adunați la curte. Ajuns acolo, se duce drept la curtea domnească, intră în divan, se închină la boierii adunați și dă firmanul în mîinile caimacamilor orînduiți de către domnul cel nou — pe care i-i arată un slujitor al domnului cel nou, îmbrăcat în straie turcești și care se află în alaiul lui capugibașa — cu aceste cuvinte: *„Domnul vostru este mazilit, iară voi să dați ascultare poruncilor domnului cel nou"*. Atunci slujitorul domnului cel nou, care se află în alaiul capugibașei, îi firitisește în numele stăpînului

său și le dă în mînă scrisorile lui. La urmă, cînd se adună toţi boierii în spătărie, atunci intră și capugibașa; domnul trebuie să-l întîmpine la ușă. După ce se închină unul altuia, capugibașa poruncește domnului să se urce în scaunul său, pentru că are să-i vestească o poruncă împărătească. Iar domnul, cu toate că el poate să înţeleagă lesne din acestea că o să fie mazilit, îi dă totuși ascultare. El se așază în scaun și nu zice alt nimic decît: *„Să se împlinească porunca preaînălţatului și preamilostivului sultan"*. După aceea capugibașa dă în mîna domnului firmanul împăratului. Acesta — după ce îl duce, după obicei, la buze și la frunte — îl dă lui divan-effendi al său ca să-l citească. În vreme ce se citește firmanul, domnul, capugibașa și toţi boierii se scoală în picioare. După ce se citește firmanul, capugibașa îl ia pe domn de subsuoară, îl dă jos din scaun și îl așază alături pe o laviţă scundă. După aceea domnul obișnuiește să se întoarcă spre capugibașa și să-i spună: că el este dator faţă de împărat cu mulţumire nemărginită, fiindcă acesta nu a vroit să piardă pe robul său netrebnic, ci a vroit numai să-l îndrepte printr-o pedeapsă blîndă; că el așteaptă plecat tot ce s-a hotărît pentru dînsul; că își cunoaște vinovăţia, dar că nu a lepădat de la el orice nădejde în mila împărătească; și mai spune tot ce socoate el că e de trebuinţă ca să nu i se ia mila de care se bucură la turci.

Îndată ce domnul isprăveşte vorba, capugibaşa îl lasă vreme de trei zile în seama boierilor şi le porunceşte să gătească cît mai în grabă chervane şi alte lucruri trebuincioase la drum lung şi, după ce orînduieşte toate acestea, se duce la gazda ce i-au gătit caimacamii. Iar domnul se trage în curtea sa. Rămîne acolo trei zile după ce i se vesteşte mazilirea, în care vreme are toată puterea domnească pe care a avut-o mai înainte. Boierii îi arată aceeaşi cinstire pe care i-o arătau atunci cînd era în scaun. Iar dacă oarecine cutează să se arate fără de cuviinţă faţă de dînsul sau nu ia în seamă, chiar şi numai cu o vorbă, cinstirea ce i se cade, atunci nimeni nu se poate pune împotrivă dacă el îi zdrobeşte oasele cu buzduganul sau topuzul pe care l-a primit de la sultan la înscăunarea sa; ba chiar dacă ar străpunge cu sabia pe unul dintre cei mai de frunte boieri — numai s-o săvîrşească cu mîna lui — nici această faptă nu i-o socoteşte sultanul drept o fărădelege. Fiindcă turcii au acest proverb : o piatră care a fost folosită o dată la zidire rămîne tot o piatră de zidit şi poate veni o vreme, cînd va fi iarăşi de folos la zidit. În aceste trei zile, oamenii rînduiţi de caimacami poartă grijă de cai, chervane şi de alte lucruri trebuincioase la drum, ca să-l pornească pe domn. După ce trece vremea aceasta, domnul, cu toată curtea sa, cu familia şi averile sale — din care nimeni nu cutează să ia ceva, nici cît

o para — iese de la curte pe poarta cea mică, ce se află spre miazăzi, începîndu-şi drumul spre Ţarigrad. Toţi boierii şi căpeteniile de oaste îl petrec cale de o milă afară din cetate, descalecă acolo de pe cai, îi sărută cu mare cinste mîna şi îşi iau rămas bun de la el, tot ca şi cînd ar fi în scaun. Iar domnul le mulţumeşte pentru cinstirea pe care i-au arătat-o şi pentru înţelegerea în care a trăit mai înainte cu dînşii. El îi îndeamnă să păstreze legăturile politiceşti dinainte şi să se supună poruncilor sultanului şi ale domnului cel nou. După aceea boierii se întorc îndărăt la Iaşi, iar lui îi dau doi însoţitori, care trebuie să se îngrijească de conac şi de masa lui. În drumul acesta capugibaşa poartă de grijă ca domnul cel nou să nu se întîlnească cu cel mazilit. Iar dacă se întîmplă acest lucru, atunci domnul cel nou trebuie să se dea la o parte şi să-i facă loc acestuia. După ce trece Dunărea, domnul este slobod să trimită înainte pe cîţiva din slujitorii săi la vizir şi la prietenii cei buni, pe care îi are la Ţarigrad. Aceştia trebuie să cerce să înduplece bunăvoia slujitorilor cei mari ai Porţii. Dacă se pricep să sature cu plocoane lăcomia de bani a acelor care cîrmuiesc, atunci ei dobîndesc porunca pentru capugibaşa ca acesta să-l ducă pe domn la casa lui. Iar dacă nu pot dobîndi asemenea poruncă, atunci capugibaşa, ajungînd la marginea cetăţii, se opreşte acolo şi vesteşte pe chehaie, printr-un slujitor al său, că l-a adus pe domn

pînă acolo și așteaptă porunca vizirului ca să știe ce să facă cu el. Dacă domnul este învinuit de vreo fărădelege grea sau dacă turcii voiesc să stoarcă de la el o sumă mai mare de bani, atunci i se dă poruncă să-l păzească bine. Aceasta se face, dacă turcii voiesc să fie blînzi cu el, în casa lui capugibașa sau a lui baș-bacîculi, adică vistiernicului. Iar dacă sultanul vroiește ca acesta să-i simtă mînia, atunci îl închide în cele șapte turnuri. Nimeni nu poate să fie închis acolo decît la porunca dată de sultanul însuși. Dar o dată închis, oriunde ar fi, el nu-și poate dobîndi iarăși slobozenia decît cu bani grei și plocoane mari. Dacă își dobîndește iar slobozenia, atunci trăiește slobod în casa sa pînă găsește iar prilej ca să ia domnia. Și măcar că este mazilit, cînd se duce la slujbă la patriarhie, el stă în strana domnească — în care nimeni altul nu poate să se așeze decît atunci cînd se află în Țarigrad vreunul din ceilalți patriarhi. Același drept îl are și doamna sa, care are o strană a ei deosebită, în tinda bisericii, mai înaltă decît celelalte. Pe lîngă aceasta, el își clădește și casă cum îi e placul și o împodobește cît poate de bogat; este slobod să aibă legături cu trimișii curților europenești, ai franțujilor, ai englejilor, ai Țărilor de Jos și ai Veneției, fiindcă turcii cred că cineva care trăiește în Țarigrad nu poate să urzească nimic împotriva Porții. El umblă prin cetate întovărășit de patru sau mai mulți slujitori; dacă vrea, el

poate să încalece pe un cal împodobit cît mai bogat cu putință. El și curtenii săi se îmbracă în haine de orice coloare poftește, măcar că celorlalți creștini nu le este îngăduit să poarte straie verzi și ciubote galbene. Cînd se duce la curtea vizirului, el descalecă la scară, iar chehaia și ceilalți îi zic domn. I se pun dinainte cafea și zaharicale și i se dă toată cinstirea pe care turcii au obiceiul să o arate domnilor în scaun. Mai înainte vreme se hotărîse, atît fiilor de domni, cît și domnilor maziliți, un tain din visteria împărătească de 5 pînă la 10 taleri împărătești în fiecare zi. Dar mai pe urmă au lepădat acest obicei. Totuși domnul este încă și astăzi slobod de bir, împreună cu toată curtea, și poate să aibă vin pentru curtea sa în văzul lumii, numai că nu i se îngăduie să-l vîndă. Dar domnii nu au cerut niciodată asemenea îngăduință. Căci la moldoveni orice fel de negoț — în afară de vînzarea rodului de pe moșiile lor — se socotește necinstit, iar pentru boieri, necuviincios. Asemenea domnul care nu este mazilit pentru o vină vădită, ci numai din pricina zgîrceniei vizirului, este destul de norocit; fiindcă, după obiceiul turcilor, vizirii fiind schimbați foarte des, urmașul vizirului izgonit, ca să vădească înșelăciunea și jecmănelile înaintașului său, obișnuiește să cerceteze de îndată, cu de-amănuntul, ce a stors acesta cu strîmbătate și peste suma hotărîtă de la domnii Moldovei și Munteniei. Iar ca să mărească în

chipul acesta cu atît mai mult vina înaintaşului său, el iartă adesea de orice vină pe cîte un domn care săvîrşeşte greşeli mai mici şi dă pe faţă lăcomia celui dintîi, ca să-şi uşureze calea spre îndestularea lăcomiei sale.

CAPITOLUL AL VI-LEA

DESPRE BOIERII DIN MOLDOVA ŞI STĂRILE LOR

Fiindcă pînă acum am vorbit adesea despre boierii din Moldova, iar în capitolele următoare vom vorbi şi mai des despre ei, socotim că este nevoie să arătăm cu de-amănuntul cititorului dornic să le ştie dregătoriile şi drepturile, ca şi feluritele stări ale acestora. În limba ţării li se zice *boiari* — nume ce se trage din slavonă şi care pare să fi ieşit prin stricare din cuvîntul *boliar*. Neamurile slave obişnuiesc — din vremuri străvechi — să numească astfel pe toţi mai marii lor. La început nu au avut numirea cea obişnuită din limba latină *baron,* ci au dobîndit-o luîndu-se după obiceiurile de la curţile dimprejur. De unde se trag nu se ştie cu siguranţă şi lucrul a rămas în beznă din pricina lenevirii istoriografilor moldoveni. Dar pildele noroadelor vecine, ale sîrbilor şi bulgarilor, întăresc că dregătoriile boierilor sînt mult mai vechi decît însuşi descălecatul al doilea al Moldovei, numai că vechii cîrmuitori ai Moldovei

nu împărţeau boierilor lor dregătoriile cele mai înalte ale curţii, întocmai cum se întîmplă astăzi. Feluritele dregătorii, aşa cum sînt orînduite acuma, ar fi fost aşezate, după cum spun cronicile noastre, de către *Alexandru I*, numit *cel Bun*, după ce a dobîndit de la *Ion Paleologul* titlul de despot şi coroană crăiască, vroind să-şi alcătuiască toată curtea sa după obiceiurile curţii împărăteşti. Acestei povestiri lesne îi va da crezămînt oricine va voi să asemuiască dregătoriile de la curtea vechilor împăraţi greci, despre care *Curopalates* şi *Georgius Codinus* au scris într-o carte osebită, cu stările de astăzi ale boierilor din Moldova. Căci şi la unii, şi la alţii va da de aceleaşi titluri şi aceleaşi dregătorii ale boierilor cei mari ai ţării, care şi cînd stau alături de domn în divan, ca şi atunci cînd împlinesc poruncile sale ca oblăduitori ai ţinuturilor, slujesc curtea şi îi dau faimă. De aceea ei se împart şi astăzi la moldoveni, ca şi înainte vreme la greci, în *boieri de sfat* sau sfetnici şi *boieri de divan*, pe care i-am putea numi ascultători. *Boierii de sfat*, adică aceia care sînt sfetnicii de taină ai domnului în trebile ţării, sînt aceştia şapte :

1. *Logofătul cel mare* este cel dintîi dintre toţi ceilalţi şi este fruntea şi capul tuturor sfaturilor. El înfăţişează mai întîi celorlalţi sfetnici trebile asupra cărora va să facă sfat din porunca domnului şi, după ce ascultă hotărîrea fiecăruia, el îl înştiinţează pe domn despre hotărîrea

ce s-a luat. Dacă boierii au a face o rugăminte domnului, atunci numai el poate să o înfăţişeze domnului pentru ceilalţi. De aceea şi-a şi dobîndit numele grecesc *logotheta*.

În afară de aceasta, tot el are şi dreptul de a statornici hotarele; asemenea tot el hotărăşte atît asupra stăpînirii pămînturilor, cît şi asupra clăcii datorate pentru stăpînirea pămînturilor. De el ascultă şi curtenii, adică oamenii de la curte, şi aceia care nu au dobîndit încă rangul de boieri. Ca semn al dregătoriei sale poartă gherdan[1] legat de gît cu lanţ de aur şi în mînă un toiag aurit. Pe vremea cînd Moldova era încă în plină înflorire, de această dregătorie era legată şi oblăduirea cetăţii Moncastrum, ce se zice acuma Akerman. Dar după ce cetatea a fost răpită Moldovei de turci, i s-a statornicit venit dijma ţinutului Cernăuţilor.

2. *Vornicul de Ţara de Jos* sau *oblăduitorul Moldovei de Jos*. Acesta are în grijă la curtea domnească toate trebile ţinutului acesta. Sub ascultarea lui se află scaunele de judecată ale ţinutului. În faţa lui sînt aduse pricinile de judecată. El hotărăşte în pricinile de osîndire şi poate să hotărască pedeapsa morţii, fără ştirea domnului, pentru tîlhari, omorîtori, jefuitori de biserici şi alţi ticăloşi. Ca semn al dregătoriei sale poartă un toiag aurit. Altădată, cînd şi Basarabia era o parte a Moldovei, asculta de el

---

[1] *gherdan* — colan, şirag de mărgăritare sau pietre preţioase.

și cetatea Chilia. De cînd ea a fost răpită moldovenilor, i s-a dat oblăduirea Bîrladului. Și fiindcă din pricina dregătoriei sale trebuie să se țină la curtea domnească, el lasă la Bîrlad doi vornici sau oblăduitori mai mici.

3. *Vornicul de Țara de Sus* sau *oblăduitorul Moldovei de Sus* are aceeași putere în ținutul său ca și oblăduitorul din Moldova de Jos și asemenea poartă un toiag aurit ca semn al dregătoriei sale. Cu osebire, el are în grijă oblăduirea ținutului Dorohoi.

4. *Hatmanul, mai mare peste toată oastea* — dregătorie pe care o avea, în vremea împăraților bizantini, logofătul cel mare al curții. El este căpetenia tuturor călărașilor, adică a călăreților și are la porunca sa toate oștile cu leafă, atît călărime, cît și pedestrime. Este oblăduitorul ținutului Sucevei și poartă, cînd se înfățișează la curte, un toiag aurit.

5. *Postelnicul cel mare, mai marele treburilor curții domnești,* rînduiește toate la curte și are la porunca sa pe toți slujitorii dinlăuntru ai curții. El are de asemenea privegherea asupra oștenilor hotărîți pentru poșta de Țarigrad și de Crîm, numiți îndeobște beșlii. În sfatul de taină el nu are, la drept vorbind, nici scaun și nici nu poate să hotărască, dar este lăsat să intre ori cu învoirea celorlalți, ori la porunca domnului ; și atunci se socotește că ține locul domnului și îngrijește ca sfetnicii ceilalți să hotărască de îndată și după voia domnului în trebile cele mai

grabnice ale țării. Pe deasupra mai are și oblăduirea Iașilor și judecă de obicei pricinile locuitorilor lui. La curte, ca semn al dregătoriei sale poartă un toiag de argint.

6. *Spătarul cel mare* este pus peste cămărașii ce poartă spada domnului și e oblăduitor peste jumătate din ținutul Cernăuților. La sărbătorile mari, numite domnești, se înfățișează într-o haină țesută cu fir de aur și cu un turban cu pietre scumpe. El poartă de obicei spada domnului, toată vremea cît acesta se află în biserică, la liturghie și cînd stă la masă.

7. *Paharnicul cel mare* sau *cel care toarnă în pahar,* întinde domnului la ospețe întîiul pahar de vin și are la porunca lui pe ceilalți paharnici. Priveghează toate viile domnului și se îngrijește ca acestea să fie lucrate cum se cuvine și să se culeagă la vreme. De aceea la porunca lui se află și toți vierii. Nimeni nu e slobod, în toată țara, să-și culeagă via, dacă nu și-a cumpărat mai dinainte de la dînsul, printr-un plocon mic, învoirea pe care, după datină, o dă la 14 ale lui septembrie. Aceasta îi aduce un venit destul de mare. Pe deasupra el mai are și oblăduirea peste porțile Cotnarilor.

Printre acești boieri este socotit și

8. *Vistiernicul* sau *păzitorul cel mare al vistieriei.* Acesta strînge veniturile țării și le ține la porunca domnului. El ține socoteală de toate cheltuielile și veniturile; toți scriitorii vistieriei, care se numesc *dieci de vistierie,* tre-

bine să asculte de poruncile sale. El are cheia de la cămara unde se ține sfatul de taină și numai din această pricină se socotește al optulea printre sfetnici, căci altminteri între aceștia nu are nici scaun și nici nu poate să hotărască. Dar atunci cînd în sfatul de taină este vorba de trebi ale vistieriei, de obicei se află și el acolo, dar nu ca să spună ce gîndește, ci ca să asculte și să împlinească poruncile celorlalți.

Starea cea dintîi a boierilor de divan

După acești opt sfetnici urmează *boierii de divan,* care se împart în trei stări.

Boierii din întîia stare se numesc *boieri mari* și au în frunte pe

Stolnicul cel mare, mai marele cuhniilor, pus peste toată cuhnea domnului și peste oamenii de la cuhne. La ospețe sau la alte sărbători ale curții, el orînduiește bucatele pe masa domnească, gustă din ele și rămîne în picioare la masă pînă la al treilea pahar. Afară de alte venituri, i se dau bucatele de la cuhnea domnească.

Comisul cel mare sau *mai marele grajdurilor* are sub privegherea sa toate grajdurile domnești, hamurile cailor, pe slugile lor, pe potcovari și pe rotari. El este pus peste Braniște, o pășune foarte întinsă, așezată lîngă Prut, și poartă grija ca să se cosească de acolo fînul pentru grajdul domnesc. De aici își trage un anume venit. Pe deasupra, el ia de la fiecare moară

de apă — din care se găsesc foarte multe pe Prut — la fiecare trei ani, o dajdie de 20 de taleri împărătești.

Medelnicerul cel mare dă domnului la ospețe mari, înainte să se pună la masă, apa de spălat și are jumătate din veniturile oblăduirii moșiilor de la Ștefănești.

Clucerul cel mare, care ar putea fi numit *veghetorul cel mare al curții domnești,* este pus peste toate cămările domnești în care se păstrează poame, unt, miere, brînză, sare și alte lucruri asemenea ; el se îngrijește ca toate să fie strînse la vreme și să se păstreze bine și le scoate din cămară cînd este trebuință sau cînd poruncește domnul. Domnii i-au rînduit venit dijma oilor de la stînele din munți ale țăranilor moldoveni.

Serdarul campidux sau, cum i se zice în felul europenesc, *generalul locotenent* este pus peste călărimea din ținuturile Lăpușnei, Orheiului și Sorocii și păzește ținuturile dintre Prut, Nistru și Basarabia de năvălirile tătarilor de la Crîm și Bugeac.

Sulgerul cel mare sau *veghetorul peste casapi* are slujbă să rostuiască vitele ce e trebuință să se taie pentru masa domnului și să împartă carnea celor care capătă de la curte tain în fiecare zi și în rîndul cărora se socotește, printre alți slujitori ai curții, și pedestrimea *seimenilor.*

Jitnicerul cel mare sau *veghetorul peste bucate* adună grîul hotărît pentru trebuinţele domnului şi îngrijeşte să se aşeze în jitniţe.

Pitarul cel mare este pus peste pitari şi îngrijeşte să se gătească făină şi să se coacă în fiecare zi pîine proaspătă atît pentru domn, cît şi pentru ceilalţi cărora le este hotărît tain în fiecare zi.

Şătrarul cel mare îngrijeşte de corturile domnului, iar în războaie mai priveghează şi tunurile şi alte arme mai mici şi aşază taberele ; împlineşte, adică, deodată atît slujba unui general de artilerie, cît şi pe aceea a unui intendent general.

Armaşul cel mare are la porunca sa pe ceilalţi armăşei sau slujitori ai cetăţii, vreo 60 cu toţii. Cînd se osîndeşte cineva la moarte, el orînduieşte împlinirea judecăţii domneşti. Pe deasupra are priveghereа temniţelor şi a muzicii ienicerilor, care se numeşte tubulhana.

Logofătul al doilea ţine locul logofătului cel mare şi este orînduit de acesta, cînd îl împiedică treburi mai mari, să statornicească hotarele ogoarelor şi moşiilor.

Uşierul cel mare sau *portarul cel mare* este pus peste ceilalţi portari şi îngrijeşte de capugibaşi şi de celelalte agale trimise de la curtea împărătească de vizir.

Un *agă* priveghează străjile Iaşilor. La porunca lui stau seimenii de scuteală, care slujesc fără leafă pentru slobozenia de dări. El judecă

pricinile mai mici ale tîrgoveţilor din Iaşi. Dacă dă de vreun om desfrînat sau beat pe uliţă, îl pedepseşte oriunde s-ar afla ; şi mai are de împlinit aproape aceleaşi trebi pe care le are de făcut la turci aga ienicerilor.

Postelnicul al doilea ţine locul postelnicului cel mare şi priveghează toată curtea domnească. Singura lui treabă deosebită şi mai de seamă este să ducă înlăuntru la domn pe boierii cei mari mazilîţi şi pe toţi ceilalţi dregători de alte ranguri sau să ducă domnului plîngerile celor care le fac şi să le aducă îndărăt răspuns.

Logofătul al treilea sau secretarul domnului pune pe scrisorile domnului pecetea cea mică, le scrie şi le dă domnului ca să le iscălească. El este pus peste diecii sau scriitorii de hrisoave şi peste cămara domnească ; înscrie pricinile mănăstireşti şi aduce în faţa domnului pe arhiepiscopi, episcopi şi alte feţe ale bisericii. Cînd sosesc soli de la alţi domni, el îngrijeşte ca să se ţină seama, la primirea lor, de obiceiurile îndătinate la curtea domnească. Poartă legată cu un lanţ de argint pecetea cu care obişnuieşte să pecetluiască hotărîrile de judecată scrise de mîna logofătului cel mare.

Căpitanul de dărăbani este pus peste *dărăbani* (nume ce se trage de la cuvîntul nemţesc Trabant şi care însemnează pedestrime ; cei care străjuiesc la curtea domnească). El cercetează străjile ziua şi noaptea, le rînduieşte, le schimbă şi, cînd lipseşte aga, el îi ţine locul.

Toţi boierii arătaţi mai sus sînt din starea în-

ţii şi se numesc *cei mari.* Osebit de cinstea pe care le-o dau dregătoriile lor, ei mai au dreptul — oriunde s-ar afla în toată Moldova — să judece şi să hotărască pricinile dintre supuşi, drept pe care boierii de rangul al doilea şi al treilea nu îl au. Serdarul, logofătul al doilea şi al treilea, postelnicul al doilea, ca şi căpitanul de dărăbani, măcar că sînt la porunca altora, care au aceleaşi dregătorii în rangul marilor boieri, drept care ar trebui să fie socotiţi mai mult de rangul al doilea, îşi au locurile lor între boierii cei mari şi, o dată cu ele, drepturi deopotrivă cu ale acestora, fiindcă dregătoriile lor le dau mai multă vază decît ale celorlalţi şi fiindcă ei sînt de obicei mai în toate zilele pe lîngă domn. Afară de aceştia se obişnuieşte să mai fie socotiţi tot în rîndul boierilor mari şi aceştia :

Vameşul sau mai marele vămilor şi *căminarul,* care adună dijmele de ceară ce se cuvin domnului. Numai că aceştia doi nu au scaun anume în divan, ci trebuie să stea acolo unde vrea domnul. Dar ei nu pot să fie mai presus de serdar.

Starea a doua a boierilor de divan

Spătarul al doilea, care poartă spada domnului la sărbătorile mai mici. Iar cînd spătarul cel mare nu este de faţă, atunci împlineşte toată slujba lui.

Paharnicul al doilea asemenea ţine locul paharnicului cel mare şi are în seamă mai ales viile domneşti de lîngă Huşi, îngrijindu-se ca

acestea să fie lucrate şi culese la vreme potrivită.

Vistiernicul al doilea, la trei luni după vistiernicul al treilea, scrie în condici veniturile şi cheltuielile vistieriei şi dă seamă de ele vistiernicului cel mare, care orînduială este luată în seamă la toate celelalte slujbe care au legătură cu trebile vistieriei.

Stolnicul al doilea îngrijeşte în toate zilele de cuhnie, porunceşte ce bucate să se gătească pentru domn, le aduce la masa domnului şi le gustă el mai întîi.

Comisul al doilea ţine locul *comisului cel mare* şi priveghează în toate zilele grajdurile domneşti, iar atunci cînd domnul pofteşte să meargă călare, el pune şaúa pe cal şi i-l aduce. Ca leafă are a treia parte din venitul comisului cel mare.

Medelnicerul al doilea,

Clucerul al doilea,

Sulgerul al doilea,

Jitnicerul al doilea,

Pitarul al doilea,

Şătrarul al doilea, ca şi vistiernicul al doilea, trebuie să-şi împlinească slujba trei luni de zile după dregătorii din starea a treia.

Armaşul al doilea ţine condica tuturor celor ce zac în temniţă şi care trebuie să fie duşi la osîndă. În fiecare sîmbătă o înfăţişează domnului şi-l întreabă ce porunceşte să se facă cu aceştia. Împreună cu alţi armăşei, el trebuie să adu-

că în faţa domnului pe cei ce au săvîrşit vreo ticăloşie.

Uşierul al doilea împlineşte de obicei slujba marelui uşier cînd acesta este lipsă.

Boierii de starea a treia

Postelnicul al treilea, care trebuie să se afle zi şi noapte la curtea domnească împreună cu alţi doi postelnicei. Slujba lor este ca, atunci cînd domnul voieşte să poruncească ceva postelnicului cel mare, să-i ducă acestuia poruncile. Mai trebuie să aibă grijă să fie împlinite şi alte porunci domneşti, care le sînt aduse de către cămăraşi şi trebuie să aducă la urmă răspuns domnului despre ce s-a făcut. Din această pricină acestor trei postelnici le şi este slobodă intrarea în divanul cel mare, care nu este slobodă altor boieri.

Spătarul al treilea poartă în toate zilele spada domnească şi de aceea are, afară de boieria sa, şi o dregătorie printre slujitorii curţii.

Paharnicul al treitea priveghează viile din ţinutul Bacăului şi Trotuşului şi are grijă ca vierii să culeagă la vreme strugurii şi să-i calce.

Vistiernicul al treilea este sub ascultarea vistiernicului cel mare şi e dator să-i dea seamă de chipul cum îşi împlineşte slujba. După ce vistiernicul cel mare ţine trei luni de zile socoteala cheltuielilor el dă această slujbă celui de al treilea vistiernic, care o împlineşte vreme de o lună. După ce isprăveşte luna aceasta, slujba o ia de la dînsul vistiernicul al doilea, care o dă iarăşi

— așa cum am spus mai sus — după un sfert de an vistiernicului al treilea. Iar acesta dă socotelile încredințate lui — după ce trec cele treizeci de zile — din nou vistiernicului cel mare. În chipul acesta slujba vistieriei trece necontenit pe la acești trei vistiernici, așa încît ea se află vreme de trei luni în seama celor doi mai mari, iar la urmă, vreme de două luni, în seama celui mai mic. Această rînduială se ține și la celelalte dregătorii, așa cum se vede mai jos.

Comisul al treilea are aceleași îndeletniciri ca și al doilea.

Sulgerul al treilea și jitnicerul al treilea împlinesc în același chip ca și vistiernicul al treilea slujbele celor mai mari numiți la fel, de fiecare dată în a patra lună.

Cămărașul de sulgerie împărțește carnea după cît cîntărește.

Cămărașul de jitniță ține seama bucatelor strînse în jitnițele domnești și primește leafă treizeci de aspri pentru fiecare căruță.

Cei patru vornici de poartă au scaunul lor de judecată afară de curte și judecă pricinile mai mici, pedepsesc femeile desfrînate, iar pe fecioarele care au greșit cu voia lor sau cu sila poruncește să le cunune cu făptașii, dacă și unul și altul sînt din norod ; iar dacă vreuna din părți este de neam boieresc, atunci ei îl înștiințează pe domn și stau alături de domn cînd acesta șade în scaunul de judecată, poruncesc norodului să tacă și aduc părțile în divan. Cînd vreunul dintre

aceştia zăboveşte să vină cu pîrîşul în ziua hotărîtă înaintea domnului, ei îl scriu în condicile lor. Căci cine nu se înfăţişează la vremea hotărîtă se face vinovat de nesupunere faţă de domn şi pierde pricina. Pentru asemenea slujbe vornicii de poartă primesc leafă venitul ţinutului Roman.

Pe toţi boierii aceştia pe care i-am pomenit pînă aici îi ţine ţara ca să-l slujească pe domn. De aceea cine nu este boier rareori poate să ajungă la o asemenea dregătorie, cu toate că stă în puterea domnului să o dea orişicui, chiar din rangul cel mai de jos. Jupînesele lor, cînd vin să se închine doamnei în cămara ei, adică în gineceu, îşi au fiecare locul după starea bărbaţilor.

Domnul mai are, afară de boierii obişnuiţi pomeniţi mai sus, care slujesc la curtea sa, şi slujitori de casă ce se numesc boierinaşi şi de obicei se primesc în această stare nu numai dintre boieri, ci şi dintre prinşii în război şi chiar dintre oamenii cei mai de jos şi prin aceasta dobîndesc drepturi şi slobozenii boiereşti. Din rîndul acestora fac parte :

Cămăraşul cel mare ; acesta priveghează pe cămăraşii divanului cel mare şi are grijă de vistieria domnului, care este deosebită de vistieria ţării. El dă porunci curtenilor de la cămară, boierilor din starea mai de jos, hotărăşte neguţătorilor cumpenele şi măsurile cu care trebuie să-şi vîndă marfa, poartă grijă ca ei să nu folosească cîntare şi coţi înşelători şi pedepseşte după pravilă pe cei vinovaţi. Sub porunca lui stau şi

neguţătorii zaporojeni, care nume se dă acelora ce aduc în Moldova mărfuri din cetăţile căzăceşti şi din Rusia.

Vătaful de aprozi de divan este pus peste aprozii de divan; el are în Moldova aproape aceeaşi slujbă pe care o are la Poartă ceauş-başa. Este mai mare peste aprozii divanului şi împlineşte cu sila pentru jeluitor datoriile cerute la judecată, ca şi banii ce se hotărăşte să se dea îndărăt. El arată locul acelor care stau alături de domn în divan, iar drept semn al dregătoriei sale poartă în mînă un bici cu mînerul poleit cu argint.

Vătaful de stolnicei este mai marele slujitorilor de la masă şi cînd aceştia aduc bucatele din cuhnie la masa domnească, el merge înaintea lor, purtînd în mînă un bici fără mîner poleit cu argint.

Vătaful de păhărnicei este priveghetor peste păhărnicei. El împarte porunci paharnicilor, care dau paharele cu vin la masa domnească sau la ospeţele la care sînt poftiţi boierii.

Cuparul, paharnicul de toată ziua al domnului, este pivnicer mare peste chelarii curţii. El dă neguţătorilor de vinuri măsura sa dreaptă şi cu pecetea domnească, iar dacă află pe oarecine că a vîndut vin cu o măsură mai mică decît cea care este permisă, atunci îl pedepseşte după pravilă.

Ciohodarul se îngrijeşte ca domnul şi toată curtea să aibă ciubotele şi încălţările de care au

trebuință. Iar domnului, el însuși îi aduce ciubotele. Sub porunca lui stau toți ciubotarii din Iași.

Medelnicerii de obicei sînt cei trei sau patru care pun în toate zilele masa domnească. Ei aduc apa de spălat. Au în păstrare blidele, farfuriile, paharele și îndeobște toate tacîmurile de argint, tot așa și fețele de masă, șervetele și celelalte lucruri de trebuință la masă.

Cămărașul dinlăuntru sau *cămărașul de taină* are sub privegherea sa straiele, pietrele scumpe și celelalte podoabe domnești și este pus peste cămărășei.

Vătaful de copii, priveghetor peste cămărașii spătăriei și ai divanului. El are privegherea asupra lor, iar venitul și-l trage din împlinirea slujbei lor, fiindcă aceștia sînt trimiși adesea la boierii pe care domnul îi cheamă de la moșiile lor și atunci vătaful dobîndește un taler din cei șase pe care boierul obișnuiește să-i dea cămărașului.

Cămărașul de dulceți, cofetarul curții, se îngrijește să fie aduse pe masă, la urmă, bucate făcute cu zahăr sau în alt chip ; tot el are în seamă vasele de porțelan.

Cămărașul de rafturi este priveghetor peste hamuri și are în seamă șeile, hamurile bătute în aur și argint, precum și toate tacîmurile cailor.

Pivnicerul este pus veghetor peste chelari. El însuși stă sub ascultarea cuparului sau paharnicului de toată ziua ; iar sub porunca lui sînt toți dogarii și ceilalți oameni care lucrează în

crame. Drept leafă are drojdia vinului, din care face rachiu.

Logofătul de vistierie, adică *cel ce ține socotelile vistieriei,* poruncește peste toți diecii vistieriei și păzește condicile de cheltuieli ; iar el se află la porunca vistiernicului cel mare.

Cămărașul de catastife ține toate condicile de socoteli cu cheltuielile deosebite ale domnului, ca și condica oștenilor. Cînd se cercetează oastea, atunci el citește pe fiecare după numele său. Asemenea face și cînd se plătește leafa ; iar la urmă dă căpitanilor condica oștenilor din ceata lor, pe care o scrie cu mîna lui, pentru care osteneală primește cîte un taler împărătesc de la fiecare.

Cămărașul de lumini sau *veghetorul luminilor* ține socoteala dajdiilor de ceară și săpun, care se numește seu și se folosește pentru luminările și lămpile curții.

Vornicul de tîrg, mai marele tîrgului, strînge zeciuiala de la toate mărfurile care se vînd cu măsura și cu cîntarul — dajdie care la moldoveni se numește mortasipie. El primește și luminările de la cămărașul de lumini și le împarte slujitorilor curții. De asemenea tot el trebuie să îngrijească de lemnele pentru trebuința curții și să le împartă, la vreme, prin odăi și cuhnii.

Vătaful de aprozi de tîrg este veghetorul peste slujitorii divanului de judecată, care adună dajdia și alte dări de la tîrgoveți și le aduc apoi la

vistierie. Toţi aceştia, împreună cu mai marii lor, stau la porunca vistiernicului cel mare.

Vătaful de paici, mai mare peste paici, are sub supravegherea sa pe cei opt slujitori de casă ai domnului care se numesc paici și poartă cingătoare de argint, spadă și lance, cu mînerul și vîrful bătute în argint poleit cu aur.

Doamna este slujită de :

Doi vornici, care sînt și oblăduitori ai ţinutului Vasluiului.

Un comis, care îngrijeşte de grajdul, caretele şi caii ei şi

Doi cluceri, care îngrijesc de grîu și bucate atît pentru slujitorii curţii, cît și pentru grajduri.

După aceștia urmează la rînd slujitorii boierimii care se află pe lîngă domn și la curtea domnească și, prin aceste slujbe, ajung la dregătorii mai înalte :

Cei cincizeci de cămărași ai divanului care stau lîngă domn, cînd acesta se află în divan și care trebuie să cheme pe boieri înlăuntru, în faţa domnului ;

Cei douăzecișipatru de cămărași ai spătăriei ;

Cei doisprezece cămărași ai divanului cel mare ;

Cei trei cămărași ai divanului cel mic ;

Cei șapte postelnici de rang mai mare ; douăzeci și patru sau mai mulţi, dacă vrea domnul, de rang mai mic ;

Cei cincizeci de aprozi de divan, a căror slujbă este asemenea cu a ceauşilor la turci, adică să

aducă în fața judecății pe pîrîții care nu s-au înfățișat în ziua hotărîtă și să împlinească datoriile celor răi platnici ;

Cei douăzecișipatru de *păhărnicei,* care slujesc la masă și dau de băut oaspeților ;

Cei douăzecișipatru de stolnicei aduc bucatele din cuhne la masa domnească ;

Cei șaizeci de armășei, care trebuie să prindă pe tîlhari și pe boierii care vor să fugă din țară sau care sînt vinovați de vreo altă fărădelege mai mare ;

Ușierii, care trebuie să îngrijească de casă și masă pentru solii Înaltei Porți și ai hanului tătărăsc din Crimeia și să-i slujească.

CAPITOLUL AL VII-LEA

DESPRE OASTEA MOLDOVENEASCĂ

După ce am vorbit de boierii moldoveni și despre numele slujitorilor curții domnești, urmează să dăm o scurtă lămurire despre oștile pe care le ținea odinioară Moldova și pe care le mai are și acum. Că odinioară, pe cînd țara mai era slobodă, oastea număra 70.000 și adeseori 100.000 de oameni, ne-o spun cronicile țării. Aceasta n-o să ni se pară de necrezut, dacă ne gîndim cu ce vecini puternici : turcii, leșii, cazacii, ungurii și muntenii a purtat Moldova războaie pe vremuri și nu numai că și-a păstrat slobozenia ținînd

piept lovirilor lor pînă în vremea lui Bogdan al III-lea, ba chiar şi-a întins şi mai mult hotarele. Numai că această putere a moldovenilor, după ce ajunsese la culme sub Ştefan cel Mare, începu să decadă cu vremea tot mai mult. Căci cîrmuitorii ţării după *Bogdan al III-lea,* care a închinat Moldova turcilor, fiindcă sub pavăza acestora nu aveau a se teme de lovirile vecinilor, nu s-au mai îngrijit de oaste — cum se întîmplă de obicei în vremuri liniştite. Şi, fiindcă socoteau că este fără folos să ţină atîţia oameni, fără să fie de trebuinţă, au lăsat bucuroşi oştile să se împuţineze şi să piardă vitejia lor de altădată. Cu toate acestea cronicile noastre moldoveneşti spun că, pînă în vremea Movileştilor, n-au fost niciodată ţinuţi în oaste mai puţin de 40.000 de oameni. Numai că după aceste vremuri puterea moldovenilor a decăzut aşa de mult — atît din pricina tulburărilor dinlăuntru, cît şi din pricina uneltirilor turcilor, care în răzvrătirile domnilor au găsit prilej ca să răpească faima coroanei moldoveneşti — astfel că acuma abia mai este în stare să ridice în faţa duşmanului 6 pînă la 8.000 de oameni. Iar aceştia se împart în oşteni cu înţelesul cel adevărat, adică cei care slujesc pentru o leafă ştiută, şi oşteni de scuteală care, pentru slobozenie de dări, slujesc în oaste pe cheltuiala lor.

Peste oştenii cu înţelesul cel adevărat sînt puşi :

Başbuluc-başa. Acesta porunceşte peste 10 buluc-başi sau căpitani, iar fiecare dintre aceştia are sub el cam 100 de seimeni.

Iar seimeni în limba turcească se numesc oştenii aduşi din Serbia, Bulgaria, Albania şi Grecia, care sînt ţinuţi cu bună leafă pentru straja domnului, care se schimbă în toată vremea la curte, unde îşi au şi locuinţele de jur împrejurul zidurilor.

Patru căpitani nemţi, odinioară căpetenii a peste o mie de oameni, mai au astăzi sub steagul lor abia 25 de oameni.

Patru căpitani cazaci, care asemenea aveau pe vremuri la porunca lor 1.000 şi chiar mai mulţi oşteni, dar care acum abia mai au 40 pînă la 50 de oameni din neamul lor, de obicei din ceata zaporojenilor.

20 de căpitani de călăraşi, care sînt puşi peste vreo sută de oameni, fiecare dintr-înşii avînd leafă 3 taleri împărăteşti pe lună.

11 căpitani mari. Toţi aceştia stau la porunca hatmanului. Căpitanii tătarilor lipcani (care este numele sciţilor ce locuiau în Lituania şi care sînt mahomedani). Aceştia sînt patru sau mai mulţi, după cum vrea domnul.

Beşli-agasi, care are sub dînsul doi căpitani ai beşliilor. Iar beşliii sînt tătari sau turci, pe care domnul îi ţine ca să stăvilească împilările oştilor turceşti şi ca să poată pedepsi pe turci, cînd aceştia se desfrînează, fiindcă musulmanii socotesc nelegiuire dacă un mahomedan este pe-

depsit sau bătut de un necredincios, cum le zic ei, de obicei, creştinilor. Ei stau mai presus de oştenii de scuteală, adică de cei care slujesc pentru slobozirea de dări.

Buluc-başii cetăţilor, din care fiecare cetate, mare sau mică, are patru sau cinci, după cît e de mare ţinutul ei — iar Iaşii are zece — şi peste care este pus, de obicei, un agă.

Opt căpitani poruncesc dărăbanilor, peste care este pus căpitanul cel mare al dărăbanilor, ce stă la porunca unui agă.

Nouăsprezece căpitani de mie sau de cete alcătuite din 1.000 de oameni luaţi în oaste din cele 19 ţinuturi ale Moldovei. Fiecare din acestea se alcătuia mai înainte vreme din 10 centurii sau companii, care se zic la moldoveni sutaşi. Dar în zilele noastre numărul lor este destul de scăzut. Odinioară ele stăteau sub marii vornici ai Moldovei de Sus şi de Jos, iar acuma toate aceste oşti sînt date sub privegherea şi la porunca hatmanului. Aceia dintre ei care stau la hotare păzesc trecătorile din munţi şi vadurile apelor. Cei ce se află înlăuntrul Moldovei — unde nu au a se teme de duşmani—sînt folosiţi pentru straja la palatul hatmanului, ori îi trimite el să slujească ţara. Că au fost cîndva şi husari, ne-o dovedeşte încă numele acelei cete din oastea lor care se numeşte *hinsari*. Hinsarii de astăzi din Moldova de Sus şi din Moldova de Jos sînt cei ce ţin de vornicul ţinutului. Totuşi aceştia nu fac vreo slujbă ostăşească, ci, păstrîndu-li-se vechiul

nume, sînt puşi să lucreze ogoarele. De-aici se trage la moldoveni zicala: *„dalle arme alla sapa“, „de la armă la sapă“*.

Tot printre aceştia se socotesc şi vînătorii moldoveni, care, împreună cu vătaful sau mai marele lor, au în stăpînire un sat de 100 şi mai bine de gospodării în munţii Moldovei, lîngă tîrgul Piatra. La vreme de război, trebuie să stea în preajma domnului, în tabără; iar la vreme de pace, ei se îndeletnicesc cu vînătoarea şi aduc la curte tot felul de fiare: cerbi, zimbri, oi sălbatice şi ori ce fel de fiare care cutreieră pădurile, parte vii pentru plăcerea domnului, parte ucise pentru masa domnească, pentru care muncă sînt slobozi de dări. Pentru pulbere şi plumbi dobîndesc leafă deosebită.

Călăraşii din Ţarigrad (cetatea împărătească) sau *alergătorii ţarigrădeni,* care sînt cincizeci, cu vătaful sau mai marele lor. Toţi vorbesc turceşte şi, cînd este de trebuinţă, trebuie să se ducă la Ţarigrad, pentru care treabă primesc, în afară de slobozirea de dări, 20 de taleri din vistieria ţării. Călăraşii de Galaţi stau la porunca unui vătaf deosebit sau mai mare al lor şi împlinesc aceeaşi slujbă ca şi cei ţarigrădeni. Iar cînd sînt trimişi undeva, nu primesc mai mult de 10 taleri. Sînt cam cincizeci cu toţii.

Umblătorii de Hotin, cincizeci la număr, şi tot atît de mulţi umblători de Soroca sau alergători soroceni. Grăiesc leşeşte şi ruseşte şi sînt trimişi, cînd este de trebuinţă, în Ţara Leşească

și în Rusia. Și unii și alți ascultă de vătafii sau mai marii lor deosebiți.

Cei 24 de fuștași, purtători de ghioage. În vreme de pace, păzesc ușile de la odăile femeilor și de la temnițele curții în care sînt închiși slujitorii curții pentru greșeli mărunte. Dacă cineva trebuie să fie bătut, din porunca domnului, cu vergile, ei împlinesc pedeapsa. Cînd domnul iese de la curte, fie cu alai, fie pentru desfătarea sa, ei îl împresură de amîndouă laturile, cu ghioage lungi în mînă ; aceeași slujbă o împlinesc și în război. Au o căpetenie a lor deosebită, ce se numeste vătaf de fuștași.

Acestea sînt, așadar, oștile pe care trebuie să le țină țara, cu cheltuiala sa, pentru domn. Iar dacă domnul vrea să țină din punga lui mai multe oști, nimeni nu-l împiedică s-o facă ; numai că domnii nu cutează niciodată să-și sporească oștile, decît atunci cînd cugetă la vreo răzvrătire. Căci ei socotesc că este mai folositor să pui banii în vistierie, decît să-i risipești pentru osteni care nu sînt de trebuință.

CAPITOLUL AL VIII-LEA

DESPRE OBICEIURILE CURȚII DOMNEȘTI

De aici înainte credem că luăm asupra noastră o muncă neplăcută cititorului dornic să știe dacă îi vom arăta fastul și rînduiala de care se

ține seama la alaiurile cele mari și la ospețele domnești, precum și în biserică.

Ori de cîte ori domnul iese din cetate, ca să se ducă la vreo biserică sau mănăstire sau pleacă la război, aceasta se face cu cel mai mare fast și el este petrecut de un mare număr de osteni. În frunte pășesc cîteva căpetenii și călăuze, alese pentru aceasta dintre oșteni și alergători. După ei vine călărimea în frunte cu steagul și căpitanii, așa fel că între cetele de oaste se lasă loc, ca să se poată deosebi unele de altele. De amîndouă laturile steagului pășesc căpitanii cetelor de oaste, care iau seama ca toți oștenii să meargă cu rînduială și în linie dreaptă. În urma lor vin călărașii și umblătorii cu vătafii lor ; după ei sînt duși de căpăstru caii lăturași, în fața cărora sînt purtate două tuiuri sau cozi de cai, pe care Poarta le dăruiește domnului ca semn de cinstire a domniei sale.

După aceea vin coconii domnului, după care vine domnul însuși, o leacă mai îndărăt, în mijlocul rîndului. De amîndouă părțile îl însoțesc strîns paicii. Straiele și slujba acestora le-am descris mai sus. Mai departe, de-a dreapta, urmează comișii sau mai marii grajdurilor și vătafii slujitorilor curții ; de-a stînga, postelnicul cel mare cu ceilalți postelnici în rîndul al treilea ; după domn, merg buluc-bașii, cîte patru de fiecare lature și anume cei mai vîrstnici dintre ei mai aproape de domn. Alaiul îl încheie seimenii sau oștenii cu leafă, care merg de amîndouă la-

turile, sub priveghérea ceaușilor — care ar putea să fie numiți, după pilda europenilor, caporali — ca să meargă drept și într-același pas. Iar îndată după domn, își are locul său spătarul, care poartă armele domnului. După aceea urmează slujitorii de taină — cum li se zice — cămărașii, paharnicii, ciohodarul și medelnicerii. Întîiul rînd după aceștia îl alcătuiesc vătaful de copii, adică mai marele cămărașilor, cu cămărașii săi ; al doilea rînd, păhărniceii ; al treilea, stolniceii. Pe urmă vine sangeacul cel mare, adică steagul cel mare, care are în vîrf alemul, cu încă două steaguri dăruite domnului de sultan la începutul domniei. După purtătorii steagurilor urmează tubulhanaua sau muzica ienicerilor, după care se întind, pe amîndouă laturile, armașii. După aceștia vin, în rîndul cel dintîi, boierii cei mari, în al doilea, cei din starea a doua, în al treilea, cei din a treia. Toți boierii mazili merg laolaltă după rangul dregătoriei pe care au avut-o. Coada alaiului o face o droaie amestecată de slugi boierești, tîrgoveți și negutători Dar cînd domnul pornește la război, atunci urmează tunurile, sub priveghérea șătrarului cel mare și căpitanului dărăbanilor, cu pușcașii ori tunarii, precum și merindele de trebuință pentru tabără și boclucurile. Altminteri toți aceștia merg printre ceilalți boieri după rînduială.

Cu rînduiala aceasta ajungînd la vreo biserică sau mănăstire, călărimea se înșiră la ușă, și cînd domnul trece pe dinaintea lor, ei i se închină ple-

cîndu-şi capetele. Iar pedestrimea, atîta cît poate să intre în curte, este rînduită într-un cerc mare. Cînd domnul ajunge la scară, descalecă în strigările obişnuite ale ceauşilor: *„să trăiască întru mulți ani!"* Apoi iese în întîmpinarea domnului mitropolitul, cu diaconii săi — care cădelnițează — şi cu sfînta cruce, dîndu-i evanghelia s-o sărute. De acolo domnul, păşind în urma mitropolitului şi în cîntarea τὸ ἄξιον ἐςιν după ce se închină la sfintele icoane, trece prin fața amvonului (lucru neîngăduit nimănui afară de domn şi preoți), iar în mijlocul bisericii îşi face semnul crucii. De aici se duce la strana sa şi, suindu-se în ea, se închină mai întîi către mitropolit plecîndu-şi capul, apoi şi către boieri, care în vremea aceasta se aşază şi ei pe la locurile lor.

Dar pentru că noi vorbim tocmai de obiceiurile curții, socotim că nu e de prisos să spunem cîteva vorbe despre orînduiala stranelor în biserică.

Lîngă stîlpul din dreapta, înlăuntrul bisericii, se află strana domnului, cu trei trepte şi împrejmuită cu zăbrele frumos lucrate şi poleite cu aur. Amîndouă laturile ei sînt împodobite cu stema domnească. Deasupra se vede o coroană poleită cu aur, sub care se află icoana sfîntului pe care domnul şi-l alege păzitor. În fața ei, lîngă stîlpul din stînga bisericii, este o altă strană pentru coconii domnului, asemenea cu strana domnului, cu deosebire că are numai două trepte. Lîngă domn, de-a dreapta, şade spătarul cel mare, care

ține spada domnului pe umăr și buzduganul în mînă. La stînga șade postelnicul, iar îndărătul lui tot șirul postelniceilor, cu toiege în mînă, pînă la stîlpul din stînga. Îndărătul lor sînt rînduiți ceilalți slujitori ai curții, după starea lor. De-a dreapta domnului, către altar, își are strana lui mitropolitul, împreună cu unul dintre episcopi, după care urmează, pînă la strana dascălului, egumenii și stareții mănăstirilor. În dreapta, în fața mitropolitului, stau doi episcopi cu egumenii stranei lor, în aceeași orînduială. Șirul fețelor bisericești se isprăvește la dreapta cu vistiernicul cel mare, ca el să țină la îndemînă dania de bani pe care domnul obișnuiește să o dea la miruit și ca să nu se tulbure liniștea și ruga celor ce ascultă slujba, dacă ar fi să o aducă mai de departe. În stînga stau logofătul al doilea și logofătul de taină: cel dintîi fiindcă are în grijă toate trebile mănăstirilor și ale fețelor bisericești; cel de al doilea, fiindcă trebuie să țină și să dea celor din jur vinul sfințit de mitropolit sau de o altă față bisericească. În colțul din dreapta al stranei sînt cîntăreții moldoveni, în cel din stînga cîntăreții greci, care cîntă, cu schimbul, cîntările bisericești în amîndouă limbile. Îndărătul stranei beizadelei stau boierii de starea întîi, într-un șir pînă la stîlpul dinafară, în tinda bisericii. După aceștia urmează boierii fără dregătorii, apoi mai marii, căpitanii și toți ceilalți cîți pot încăpea în biserică. Îndărătul stranei domnului stau jupînesele boierilor cu dre-

gătorii, în dreptul bărbaţilor lor, pînă la stîlpul cel de pe urmă din latura dreaptă, înlăuntrul bisericii. Lîngă stîlpul acesta este locul doamnei — o strană cu trei trepte. Dacă are fiice, ele se aşază între doamnă şi jupînesele boierilor. De-a dreapta doamnei stau cămărăşiţele şi jupînesele de la curte, aflate în slujba ei. La stînga o păzesc cei doi vornici ai ei, care poartă de grijă ca norodul să nu ajungă prea aproape de stranele femeilor. În tindă stau jupînesele boierilor fără dregătorii, în dreptul bărbaţilor lor. De-a lungul pereţilor bisericii sînt zidite, ce e drept, strane pentru toată lumea, dar nimeni nu cutează să se aşeze decît la vecernie, cînd se cîntă vieţile sfinţilor sau psalmii lui David. Numai domnului îi este îngăduit să stea cu capul acoperit în biserică şi el se descoperă numai atunci cînd se cîntă *„Sfînt este dumnezeul nostru"*, cînd se citeşte Evanghelia, cînd se spune Crezul de la Niceea, Tatăl Nostru sau cînd preotul rosteşte vorbele cele sfinte ale Cinei celei de taină. Cînd începe să dea κνοινοικὸν (împărtăşania), mitropolitul se duce cel dintîi să sărute icoanele sfinţilor; după aceea şi domnul. Cînd acesta coboară din strană, toţi boierii îşi lasă locurile, ca să se închine către domn atunci cînd se întoarce la locul lui. Cînd se isprăveşte slujba, mitropolitul dă anafură (ἀντίδωρον, pîinea rămasă) domnului, doamnei, coconilor şi domniţelor. Asemenea şi toţi boierii cu dregătorii primesc anafora din mîinile mitropolitului, care stă în strana lui.

La urmă, logofătul al treilea le dă să guste din prinoasele preoţilor. După acestea boierii ies înaintea domnului şi, după ce încalecă, se rînduiesc în faţa bisericii şi stau cu capetele goale pînă ce trece domnul ; pe urmă, cu aceeaşi rînduială, îl urmeză pe domn la curtea domnească. Acolo îşi lasă caii în curtea cea dinafară (fiindcă nimănui nu-i este îngăduit să intre călare înlăuntru), se rînduiesc apoi în mijlocul curţii dinlăuntru în picioare şi primesc cu cinste pe domn, cînd descalecă de pe cal. Urcînd scara, el se întoarce către boieri cu capul gol, mulţumindu-le, după care fiecare se duce la casa sa.

În zilele cînd nu sînt ospeţe, masa de prînz a domnului se pune de cele mai multe ori în sala cea mică, adesea însă şi în cea mare sau în casa femeilor (gynaeceo). La masa de prînz sînt poftiţi de fiecare dată doi dintre boierii mari şi tot atîţia dintre cei mai mici. Dacă mai este loc la masă, mai vin şi căpitanii, ba uneori şi oşteni vechi. La cină nu vine nimeni afară de rudeniile domnului sau oarecine care e văzut cu ochi buni de domn sau care îl veseleşte cu linguşiri ori vorbe plăcute. Cîteodată la masa de prînz a domnului vine şi doamna; alteori ea porunceşte să i se pună masa deosebit în odăile ei şi o slujesc cămăraşii, medelnicerii, cuparul sau paharnicul şi jupîniţe alese din neamurile boiereşti. Iar cînd sînt ospeţe mari, masa se aşază în divanul cel mic. Răsunetul tobelor şi al trîmbiţelor

dă semn pentru aducerea bucatelor. Stolnicei le aduc din cuhne, înaintea lor mergînd vătaful și stolnicul al doilea, și le dau stolnicului cel mare, ca să le pună pe masă. Cînd vine domnul, mitropolitul rostește rugăciunea obișnuită la masă și blagoslovește bucatele; medelnicerul cel mare aduce apa pentru spălatul mîinilor. După ce domnul se așază la locul său, se așază și ceilalți după rînduială. Iar sfetnicii și boierii de starea întîi se țin aproape, împlinindu-și slujba. Bucatele puse pe masă pentru domn le gustă mai întîi stolnicul cel mare. Cînd domnul începe să mănînce, se slobozesc tunurile, iar muzica turcească și cea creștinească pornesc să cînte. Paharnicul cel mare aduce băutura dintîi și gustă vinul turnat dintr-o oală mare într-un pahar mai mic, care lucru se zice în graiul moldovenilor „credință". Atunci mitropolitul și episcopii (cărora li se pun dinainte numai bucate de pește și lapte, fiindcă lor nu le este îngăduit, după canoanele lui Vasile cel Mare, să mănînce carne) și toți boierii se scoală în picioare și se închină către domn. După aceea ei nu se mai scoală în picioare, dar se mai închină cînd și cînd înspre domn, chiar dacă sînt beți. Boierii cei mari stau la masă pînă se bea paharul al treilea; după aceea spătarul cel mare dă spada domnului spătarului al doilea. Paharul cel de-al doilea îl dă domnului paharnicul al doilea și ceilalți boieri de starea a doua împlinesc acuma slujba celor

mari. La urmă, domnul dă fiecăruia dintre aceştia cîte un blid de la masa sa, ca semn al milostivirii sale, pe care ei îl iau — după ce sărută mai întîi mîna domnului — şi îl duc în odaia de alături, unde se pune masă osebită pentru ei. Domnul arată aceeaşi cinstire şi altor boieri mai mici care sînt de faţă, buluc-başilor şi căpitanilor, după acelaşi obicei. După ce mănîncă şi beau cu toţii, se întorc la masa domnească, la slujbele lor şi se îngrijesc ca păhărniceii să dea de băut boierilor, stolniceii să ia bucatele de pe masă şi să le ducă de acolo, cămărăşeii să schimbe talgerele şi toate să se facă aşa cum se cade şi cu rînduială. Armaşii stau la capătul mesei cu buzduganele lor, străjuindu-l pe domn (fiindcă masa este aşezată în lung). După ce toţi dimprejurul mesei au băut cîteva rînduri de pahare şi capetele încep să se înfierbînte, deşartă cu toţii un pahar mare de vin, drept mulţumită pentru mila şi îndurarea cerească; al doilea pahar îl beau în sănătatea sultanului, dar nu pomenesc vreun nume. Fiindcă moldovenilor li se pare fără rost şi searbăd să bea în sănătatea turcilor; dimpotrivă, este cu mare primejdie să bei în sănătatea crailor creştini şi drept credincioşi. Paharul al treilea îl bea mitropolitul, după ce rosteşte puţine vorbe, în sănătatea domnului. Cînd pomeneşte numele acestuia, toţi boierii se scoală deodată de la masă şi se aşază în mijlocul divanului, în rînduiala lor cea obişnuită. Cînd isprăveşte rugăciunea, mitropolitul face semnul cru-

cii asupra domnului şi-l blagosloveşte, iar, în vreme ce domnul duce paharul la gură, se slobozesc toate tunurile împrejur, cu bubuitul cărora se amestecă muzica, din care însă cei de faţă nu aud decît răsunetul, care vine din bolţile largi ale palatului. După domn, mitropolitul deşartă şi el un pahar de argint, cam de o sută de dramuri, dar nu se clinteşte de la locul lui, ci se scoală numai în picioare. Toţi ceilalţi boieri, care stau pe scaune sau în picioare, golesc două cîte două paharele care li se dau şi, după ce sărută mîna domnului (ţinîndu-l postelnicul cel mare de subsuori) se aşază iar la locurile lor de mai înainte. După ce au băut aşa, mai deşartă paharele în sănătatea doamnei, coconilor şi domniţelor şi pentru orice le-ar mai pune la îndemînă prilejul ori beţia. Fiindcă domnul nu obişnuieşte să se scoale de la masă pînă cînd nu se aduc sfeşnicile, pe care le aşază medelnicerul cel mare, cînd toţi oaspeţii se scoală şi se închină în faţa domnului. Cînd domnul îşi pune şervetul pe masă înseamnează că ospăţul s-a isprăvit. Postelnicul cel mare, înţelegînd aceasta, loveşte în pămînt cu toiagul de argint pe care îl poartă în mînă ; la acest semn toţi cei care se mai pot ţine pe picioare se scoală îndată. Iar pe ceilalţi, care sînt atît de beţi că nu-şi mai pot duce picioarele, îi ridică alţii şi-i scot afară. Cînd se scoală domnul, medelnicerul îi aduce apă şi un ştergar. Mitropolitul rosteşte rugăciunea şi, după ce domnul îşi face de trei ori semnul crucii, se

întoarce către boieri şi, cu capul gol, îşi ia rămas bun. Cînd se întoarce cu spatele, slujitorii de la curte şi cămăraşii aflaţi de faţă iau cu mare grabă de pe masă ce poate apuca fiecare: căci ei socot că e o cinste pentru ei să mănînce ceva de pe masa domnească. Ca să nu se piardă vreun tacîm de argint, nu le este îngăduit să scoată ceva din odaie; sau, cînd sînt mai mulţi la un loc şi fiecare vrea să mănînce deosebit, atunci ei trebuie să arate privighetorului cămării argintăriei cîte talgere au luat şi să le aducă după aceea îndărăt. Muzica domnului îi însoţeşte pe ceilalţi boieri pînă la casa lor. A doua zi se adună cu toţii în divan, intră la domn ca să-i sărute mîna, îi mulţumesc pentru cinstea de care s-au bucurat şi se roagă de iertare pentru greşelile săvîrşite la beţie.

CAPITOLUL AL IX-LEA

DESPRE VÎNĂTORILE DOMNEŞTI

După cum toţi domnii de pe pămînt obişnuiesc să iubească vînătoarea, aşa şi domnii Moldovei o socotesc foarte plăcută. Să nu se creadă că unui neam plecat cu totul armelor îi place vînătoarea — care este un fel de război — mai mult decît toate celelalte îndeletniciri trupeşti; la moldoveni ea se bucură de cinste îndeosebi şi pentru că le-a dat prilejul să-şi găsească şi să-şi ia ia-

răşi în stăpînire patria. Dar în vremurile care au urmat, domnii au trecut peste măsură şi întru acest lucru, iar bieţilor ţărani — locuitori ai cîmpiilor şi pădurilor prielnice vînătoarei — de abia le-au lăsat răgaz cît era de trebuinţă ca să-şi agonisească hrana de toată ziua, şi lucrul acesta e pricina că s-au iscat adesea răscoale. Afară de aceasta, oamenii înţelepţi au luat seama că domnii prea dornici de vînători nu se îngrijesc de trebile ţării, le lasă cu totul pe seama sfetnicilor şi vremea rînduită pentru trebile obşteşti o prăpădesc numai cu petreceri de acestea. Domnii următori au înţeles răul dintru aceasta şi au pus măsură acestei îndeletniciri în aşa chip că nici ţăranul nu a mai fost prea mult împilat şi nici domnul nu a fost lipsit de această desfătare. Şi ei au rînduit pentru vînătoare vremea dinaintea celor patru posturi ale bisericii Răsăritului, cînd să se adune la vînătoarea domnească toate stările, boieri, oşteni, răzeşi şi neguţători. În zilele acestea sînt adunaţi cîteva mii de ţărani din satele de primprejur, care trebuie să intre în păduri şi să gonească fiarele. Dinspre cîmpie, de toate laturile pădurilor, stau la pîndă vînătorii, parte dintre ei cu cîini de vînătoare, parte cu laţuri şi, cu chipul acesta, fiarele gonite de strigătele ţăranilor sînt prinse fără mare osteneală. Ca să îmbărbăteze sîrguinţa vînătorilor, domnii au rînduit pentru fiecare fiară vînată un dar. Cine prinde un iepure dobîndeşte bacşiş (aşa se numesc în limba turcească aceste mici daruri)

de 25 de aspri ; cine prinde o vulpe, 60 de aspri ; pentru un porc sălbatec, un taler ; pentru un urs, un galben, iar pentru o ciută 80 de aspri. După ce se isprăvește vînătoarea, fiarele cele curate, ce sînt bune de mîncat, sînt duse parte la cuhnea domnească și parte sînt împărțite între boieri și căpeteniile oastei ; cele spurcate însă, cum sînt : vulpile, urșii, pisicile sălbatice și alte fiare care viețuiesc în munții Moldovei, sînt lăsate paicilor sau slujitorilor domnești, care trag foloase destul de mari din pieile lor. În afară de aceste vremi obișnuite ale anului rînduite pentru vînătoare, domnul poate, oricît de des poftește, să adune locuitorii și să-i folosească la vînătoare. (Pentru că nimeni nu poate să-i poruncească ceva sau să se împotrivească vrerei lui, după cum am spus și mai sus.) Dar el și-ar trage prin aceasta nume rău și și-ar acoperi slava de ocară, care nu s-ar șterge în veci dinaintea ochilor urmașilor. Asemenea el nu poate să fie nici încredințat că nu l-ar pîrî boierii la Poartă pentru asemenea împilare a supușilor. Iar cînd îl îndeamnă ori vremea frumoasă, ori frumusețea locului să se desfăteze, atunci pornește la vînătoare în tovărășia oamenilor săi de la curte și a oștenilor, care trebuie să-l urmeze întotdeauna ; dar nu se întîmplă prea adesea să-și petreacă vremea, pe care trebuie s-o folosească pentru trebile țării, cu vînatul fiarelor.

CAPITOLUL AL X-LEA

DESPRE ÎNGROPĂCIUNEA DOMNILOR

Moldovenii își cinstesc domnul nu numai cît este în viață, ci și după ce moare. Cînd un domn își dă obștescul sfîrșit, trupul său — dacă este vară — îl bălsămează îndată și stă neîngropat, în palatul său, pînă ce se adună în Iași toți boierii, cei mari și cei mici, arhiereii, arhimandriții și stareții tuturor mănăstirilor, precum și călugării vestiți pentru viața lor cucernică și preoții cei mai de frunte. În vremea aceasta îl îmbracă în haine domnești și podoabe, iar boierii, cei mari și cei mici, și ceilalți slujitori stau împrejurul lui cu smerenie, ca și în vremea cînd trăia. Ca să-și arate jalea, tot norodul umblă prin cetate cu capetele goale și în zilele cît se rînduiesc toate pentru îngropăciune se trag clopotele bisericilor. În ziua îngropăciunii se rînduiește un alai la fel cu acela care îl însoțea pe domn cît trăia, atunci cînd se ducea undeva. Fețele bisericești merg în frunte și cîntă cîntările de îngropăciune obișnuite în biserica Răsăritului; de amîndouă laturile pășesc oștenii cu puștile și steagurile întoarse. Obrazele și straiele tuturora arată jalea, la care își iau părtași chiar și caii, făcîndu-i să lăcrimeze cu zeamă de ceapă. Năsălia o duc pe umeri boierii de starea întîi, cărora, pînă la cel din urmă, le iau locul, în drum, ceilalți boieri mai mici, ca să arate prin aceasta că ascultă porunca domnului răposat, tot așa ca

şi atunci cînd era în viaţă. Alaiul se încheie cu o muzică de oaste, în care sînt amestecate tobe, care, cu sunetul lor înăbuşit, dau un cîntec de jale. Cu această rînduială domnul este dus la mitropolie şi, cîtă vreme se cîntă litaniile, îl pun jos în faţa stranei domneşti, în care şedea cît era în viaţă. După aceea, cel care rosteşte cuvîntul de îngropăciune se urcă în amvon şi spune multe vorbe de laudă despre domn, îi pomeneşte virtuţile, arată ce păgubeşte ţara prin moartea lui şi la urmă mîngîie pe ascultători pentru paguba aceea, nădăjduind că vor afla iarăşi virtuţile adunate ale celui răposat în fiul şi urmaşul său. După ce sfîrşeşte de vorbit, se apropie de năsălie toţi arhiereii, stareţii, boierii cei mari şi cei mici şi toţi cei care au slujit la curtea lui, sărută mîna dreaptă a mortului şi crucea pe care o ţine în mîna aceasta. După ce îi arată şi această cinstire din urmă, îl duc — dacă a dorit să fie îngropat în cetate — la locul de îngropare hotărît, cu acelaşi alai cu care l-au adus la biserică şi-l coboară în groapă, cu năframe de mătase, boierii din starea întîi. Mitropolitul aruncă peste sicriu cel dintîi pumn de ţărînă. În vremea aceasta se slobozesc tunurile, iar dangătul clopotelor, care face o larmă asurzitoare şi care nu se opreşte p'nă ce nu se umple groapa, se amestecă cu sunetele muzicii. Iar dacă domnul a poruncit ca să-l îngroape într-o mănăstire aflată departe de cetate, atunci numai cîţiva boieri, împreună cu slujitorii curţii, sînt rînduiţi să-i ducă trupul

acolo cu mare fast. Ei arată şi acuma domnului răposat aceeaşi cinstire pe care i-au arătat-o cît era în viaţă. Dacă drumul lor trece printr-o cetate sau printr-un tîrg, ei coboară trupul din car, îl ridică pe umeri şi-l poartă pînă la marginea cealaltă a cetăţii sau tîrgului. Cînd ajung la urmă la mănăstirea hotărîtă pentru îngropare, îl îngroapă cu acelaşi fast arătat mai sus şi anină stema domnească pe peretele cel mai de aproape de mormînt al bisericii.

CAPITOLUL AL XI-LEA

DESPRE LEGILE ŢĂRII MOLDOVEI

Din pricina tăcerii istoricilor nu se ştie ce legi au fost în vremurile vechi în Dacia. După asemănarea obiceiurilor la alte noroade barbare, putem să credem că voia domnilor şi dreptul firesc au avut putere ca şi legile scrise. Dar cînd Dacia a fost schimbată în provincie romană şi împăratul *Ulpiu Traian* a aşezat aici romani, după ce l-a biruit pe *Decebal* şi s-a stîrpit norodul din locurile acestea, Dacia a luat legile romane de la locuitorii ei cei noi. Acestea ţinură atîta vreme cît a stat ţara sub stăpînirea împăraţilor romani şi bizantini. Iar după ce a fost deşertată de locuitori din pricina năvălirilor barbarilor, împăraţii bizantini s-au văzut siliţi să părăsească această provincie,

cugetînd numai la scăparea lor, legile romane au început atunci să se strice şi să se schimbe de către daci, pînă într-atîta încît la întemeierea cea nouă a Moldovei, cu norocoasa descălecare a lui *Dragoş,* judecătorii abia mai ştiau cum să împartă dreptatea. *Alexandru,* cel dintîi despot al Moldovei, care a vrut să lecuiască răul acesta şi pe care ai noştri l-au numit cel Bun pentru faptele lui mari, a primit de la împăraţii bizantini, o dată cu domnia, şi legile greceşti τῶν βασιλικῶν, cuprinse în Codicile bazilicalelor, şi din cărţile acelea întinse a scos ceea ce alcătuieşte acum pravila în Moldova. Osebit de aceasta, feluritele obiceiuri pe care aceştia le-au luat, în timpul rătăcirii lor încoace şi încolo, de la neamurile megieşe, n-au putut fi şterse, aşa cum altminteri aproape oricare neam de pe pămînt are obiceiurile sale deosebite, cum sînt acelea cu privinţă la: moştenire, diate, împărţeala moşiilor şi la zilele de corvoadă. De aceea la moldoveni s-au ivit două feluri de legi: una scrisă, întemeiată pe legile împăraţilor romani şi ţarigrădeni şi pe hotărîrile soboarelor bisericeşti, şi una nescrisă, care ar putea fi numită *datina* norodului, cum se numeşte şi în limba noastră cu vorba slavonească *obicei,* care înseamnă datină şi obicei. Dar, pentru că aceste obiceiuri nu sînt scrise şi au fost adesea răstălmăcite de către judecătorii cumpăraţi şi folosite ca să sprijine strîmbătatea, *Vasile Lupu Albanezul,* domn al Moldovei, în veacul trecut a

pus oameni cinstiţi şi cunoscînd legile ţării să adune laolaltă toate legile scrise şi nescrise, alcătuindu-se din ele un codice deosebit de legi, rămas şi astăzi călăuza judecătorilor din Moldova pentru împărţirea dreptăţii.

CAPITOLUL AL XII-LEA

DESPRE DIVANUL DE JUDECATĂ AL DOMNULUI ŞI AL BOIERILOR

Domnul ţine divan de judecată obştească de trei sau de patru ori pe săptămînă, în tot cursul anului, afară de zilele pe care biserica le-a hotărît pentru posturile cele mari. Divanul — cu acest cuvînt turcesc numesc moldovenii sala cea mare de primire — se află totdeauna în mijlocul palatului domnesc. Aici, la peretele din fund, este aşezat scaunul domnului, avînd aninată deasupra o icoană a lui Isus Hristos în faţa judecăţii şi dinaintea ei arde necontenit o lumînare. În partea stîngă, pe care moldovenii o socotesc, după felul turcesc, mai de cinste decît dreapta, se află scaunul mitropolitului, după care urmează boierii dregători după starea lor. În faţă, lîngă peretele din dreapta al sălii, îşi au locul boierii fără dregătorii.

În mijloc, lîngă domn, la dreapta sa, şade spătarul cel mare, ţinînd spada domnească; ceva mai departe, tot de această parte, şade pos-

telnicul cel mare, cu un șir lung de postelnicei. Ceilalți care sînt de trebuință în divan, aprozi și armași, stau în fața domnului, așa ca să-i aibă el înaintea ochilor. Îndată ce domnul — după o rugăciune scurtă către Hristos judecătorul — se așază în scaun, toată lumea din sală tace și, la porunca portarului, aprozii aduc înlăuntru doi, trei dintre jăluitorii adunați în fața porții. După ce li se ascultă jăluirea, aceștia sînt lăsați să iasă afară prin altă ușă a divanului, care dă înspre curtea mică a palatului — dacă nu sînt duși la temniță. După aceștia urmează alții, pînă cînd nu mai rămîne nimeni care să se jăluiască. La amiază se hotărăște jăluitorilor rămași altă zi ca să se înfățișeze la judecată. Această judecată este însă așa de înfricoșată și nepărtinitoare, încît însuși logofătul cel mare, dacă ar fi pîrît și de un țăran, îndată ce și-a auzit numele pomenit trebuie să se scoale de la locul său și să se așeze de-a stînga țăranului, pînă ce isprăvește jăluirea. Pricinile cele mari le judecă domnul însuși, pe cele mai mici le lasă în seama boierilor. Boierii cărora li se înfățișează pricina o cercetează pe la casele lor și hotărăsc. Dacă jăluitorul și pîrîtul sînt mulțumiți de judecată, atunci ea are aceeași putere ca și cum ar fi fost făcută în divanul domnesc. Dar dacă una din cele două părți socoate că i s-a făcut strîmbătate, poate să se jăluiască iarăși la divanul de judecată al domnului. În fața acestuia pricina se cercetează din

nou şi, dacă se dovedeşte că un boier a făcut judecată strîmbă, pentru că a luat plocoane, sau din părtinire, sau fiindcă nu se pricepe să judece, atunci se pedepseşte înfricoşat. Iar dacă domnul socoate că aceluia care s-a jăluit din nou i s-a făcut judecată dreaptă, atunci îl pedepseşte să fie bătut cu vergile, pentru că a defăimat judecata boierului, iar după aceea, pentru că nu a băgat în seamă porunca stăpînirii, se mai pedepseşte după socotinţa domnului, trebuind să plătească îndoit şi cheltuielile celeilalte părţi. Cînd domnul vrea să asculte el însuşi jalbele pe care le socoteşte mai însemnate sau de mîna întîi, porunceşte să vină la divan pîrîtul şi jăluitorul, îi lasă să spună slobod tot ce gîndesc că ar fi de folos pentru apărarea lor sau pentru învinovăţirea părţii dimpotrivă. După ce se cercetează pricina, mitropolitul şi fiecare din boierii aflaţi în divan spun ce gîndesc cu glas tare (măcar că ştiu că domnul are alt gînd) şi apoi îl lasă pe pîrît slobod sau îl judecă vinovat. Boierilor fără de slujbe nu li se îngăduie să aducă nimic în faţa domnului şi nici să-şi spună gîndul, decît dacă îi întreabă domnul. Cînd s-au auzit gîndurile tuturora şi s-a cunoscut că cineva e vinovat, domnul întreabă pe mitropolit ce pedeapsă i se cade după legile politiceşti şi cele bisericeşti. Mitropolitul citeşte mai întîi cuvîntul legii şi după aceea cere mila domnului, căreia legile nu-i pot pune stavilă. Acelaşi lucru îl fac îndată şi boierii. La urmă, dom-

nul îşi spune gîndul său şi lasă slobod pe pîrît sau îl osîndeşte la moarte sau la altă pedeapsă. Cei care sînt pîrîţi pentru vreo fărădelege mare se dau armaşului cel mare, ca să-i bage în temniţă. Iar aceia care se bagă în temniţă din pricina datoriilor se dau pe seama vătafului de aprozi. Osîndele sînt de mai multe feluri: pe tîlhari îi spînzură, pe jefuitorii de biserici îi arde, boierului care a făcut moarte de om îi taie capul, pe ţărani îi pune în ţeapă şi-i omoară în chipul acesta cu încetul şi în chinuri. Asemenea fărădelegi numai arareori le pedepseşte domnul cu o pedeapsă mai blîndă — doar dacă omorîtorul se învoieşte cu rudeniile ucisului şi acestea arată în faţa domnului şi a celorlalţi că îl iartă de vină şi de pedeapsă şi nu cer să se plătească sîngele cu sînge sau moartea cu moarte. Dacă omorîtorul poate să dobîndească iertare, acesta atunci poate să şi nădăjduiască întrucîtva că va afla milă şi la domn; dar el nu poate să fie încredinţat că va scăpa cu viaţă. Iar dacă din faptele lui de pînă atunci domnul ştie că răutatea lui nu mai poate fi îndreptată prin nici o pedeapsă sau sînt alte pricini pentru care nu voieşte să-i dăruiască viaţa, atunci obişnuieşte să dea răspuns că jăluitorii şi rudeniile ucisului pot să ierte ucigaşului fărădelegea săvîrşită, dar el nu poate suferi ca în ţara lui să trăiască ucigaşi şi alţi ticăloşi, ca să se spurce de la stricăciunea lor mădularele cele sănătoase ale ţării. Cu acest cuvînt îi osîndeşte

sau la moarte sau îi trimite la ocnă. Boierii care au luat din banii țării sau care au uneltit cu primejdie asupra vieții domnului (lucru care se întîmplă adesea după cugetul cel nestatornic al moldovenilor) domnul poate să-i osîndească la moarte și la pierderea moșiilor, fără să mai întrebe pe ceilalți boieri. Iar dacă nu are a se teme că tărăgănarea ar aduce vreo pagubă sau primejdie ca uneltitorii ceilalți, văzîndu-se la nevoie, să-și înfăptuiască lucrarea lor, atunci domnul, ca să arate dreptatea judecății sale și ca să bage spaima în ceilalți, poruncește să-l aducă pe răzvrătit în fața divanului de judecată și îi vădește vinovăția cu scrisorile prinse — dacă are asemenea scrisori — sau cu alte mărturii, apoi îl osîndește la moarte sau la altă pedeapsă. Dacă i se cade osînda la moarte, nu poate să-i dea altă pedeapsă decît tăierea capului, iar dacă îl pedepsește cu bătaia, nu o poate împlini nimeni altul decît domnul cu mîna lui, ori cu topuzul (buzdugan domnesc) — care, ce e drept, lovește cel mai tare, dar nu vatămă onoarea — sau cu vergi și bice, care este socotită bătaia cea mai de ocară. Alte pricini nu zăbovesc multă vreme în divan, ci orice pricină care trebuie judecată se isprăvește de obicei în aceeași zi sau, cînd este prea încîlcită, se aduce de trei, patru ori în divan. Dacă domnul nu poate să vină în divan, fiindcă e bolnav sau are alte trebi, boierii se așază pe la locurile lor ca și cînd domnul ar fi de față, ascultă jăluirile și le

hotărăsc, trimiţînd judecăţile lor scrise la domn, arătîndu-i şi chipul cum s-a făcut judecata. Afară de aceasta, oricine este slobod să dea jalbă domnului, atunci cînd se duce la biserică sau la preumblare, pe care le ia spătarul al treilea și le pune pe masa domnului cînd se întorc la curte. După aceea vine logofătul de taină, care le citește domnului și scrie pe marginea jalbei hotărîrea acestuia. El rupe jalbele mincinoase sau acelea prin care se cere vreo strîmbătate. După aceea spătarul dă înapoi jalbele celor ce le-au făcut. Mai marele aprozilor are grijă să se împlinească voia domnului. Nu s-a auzit niciodată zicîndu-se că hotărîrea domnului ar fi fost dobîndită prin daruri, nici că el s-ar fi abătut de la calea dreptăţii ca să părtinească pe careva, deși s-a vădit că lucrul acesta s-a întîmplat de mai multe ori printre boieri. Aceasta este orînduiala cu care jalbele celor asupriţi ajung la judecătorul cel mai mare al Moldovei, adică la domn, și chipul în care se judecă.

Acuma trebuie să mai spunem ceva și despre judecăţile mai mici. Ele sînt de două feluri : judecăţi de obște ale ţării, adică judecăţi ale unui ţinut, și judecăţi deosebite, adică ale locului. Toţi sfetnicii domnești și boierii divanului din starea întîi au putere să judece şi să hotărască pricinile de judecată în toată Moldova, de îndată ce se găsesc afară din Iași ; însă cei doi vornici mari au o putere şi mai mare. Nici unul

dintre locuitorii ţinutului pe care îl au ei în seamă nu se poate trage de la judecata lor ; dar oricare din cele două părţi poate să nu primească judecata celorlalţi boieri şi să se ducă la divanul domnesc ; dacă judecata vornicului nu mulţumeşte una sau cealaltă din părţi, aceasta este slobodă să se jeluiască din nou la divanul domnesc. Dacă s-a înfăţişat divanului domnesc, pricina nu se mai cercetează, ci se caută numai să se vadă dacă judecata — aşa cum este scrisă în hotărîrea vornicului, ce se dă după obicei la partea cîştigătoare — a fost dată după dreptate şi după legea ţării. O pricină se cercetează din nou numai atunci cînd cineva face jalbă la divanul domnesc după ce a fost judecat de un boier pe care îl primise mai înainte judecător. Dacă judecata boierului se socoteşte strîmbă — lucru ce se întîmplă adesea — atunci el trebuie să sufere pedepse grele. Dar dacă la cercetare se află că judecata a fost dreaptă şi că jăluitorul, pus pe gîlceavă, a vătămat din nechibzuinţă cinstea boierului, atunci se pedepseşte cu bătaia şi trebuie să plătească îndoit cheltuielile părţii vrăjmaşe. Osebit, boierilor din starea întîi li s-a mai îngăduit să judece şi să hotărască şi în pricinile din cetatea Iaşi, dacă se învoiesc cele două părţi în gîlceavă, fiindcă nimeni nu poate fi împiedicat să se ducă la divanul domnesc. Dacă un boier a judecat în divanul domnesc vreo pricină care i s-a dat lui în seamă, el trebuie să dea hotărîrea lui îm-

preună cu temeiurile ei, printr-un diac al divanului, logofătului cel mare; dacă acesta socotește că judecata s-a făcut după dreptate și după legea cea de obște și după cea bisericească, scrie cu mîna lui dedesubt: *„S-a cercetat"* și o dă logofătului de taină ca să o pecetluiască cu pecetea divanului, după care hotărîrea nu se mai poate schimba. Iar dacă socotește că boierul a judecat cu strîmbătate, atunci logofătul cel mare rupe scrisoarea și trimite pe jăluitor la divanul domnesc. Însă afară de curte logofătul cel mare nu poate nici să cerceteze iarăși și nici să lepede judecata altui boier. Cu nici un chip nu-i este îngăduit unui boier dintr-un rang mai de jos să răstoarne hotărîrea unui boier mai mare. Iar fiindcă boierii cei mari trebuie să fie aproape necontenit la curtea domnească și nu pot să judece toate pricinile din toată țara, de aceea s-au orînduit în cetăți și tîrguri judecători care să judece pricinile locuitorilor Moldovei. În unele locuri aceștia se numesc pîrcălabi, iar în altele vornici și cămărași. La Hotin, Cernăuți, Suceava, Neamț și Soroca sînt cîte doi pîrcălabi, care poartă și numele de oblăduitori, fiindcă aceste cetăți sînt cele mai de frunte; asemenea mai sînt cîte doi la Roman, Botoșani (tîrg care este în stăpînirea doamnei), Orhei, Chișinău, Lăpușna, Fălcii, Galați, Tecuci, Tutova și Putna. Celelalte tîrguri mai mici, cum sînt Bacău, Tîrgul Frumos, Hîrlăul, Covurluiul

și Vasluiul, au fiecare numai cîte un pîrcălab. La Bîrlad sînt doi vornici, care judecă pricinile în locul vornicului cel mare din Țara de Jos. Tot doi sînt și în ținutul Dorohoi, în locul vornicului cel mare al Țării de Sus : unul la Cîmpulung și unul la Vaslui. Peste ocnele de sare din ținutul Ocna sînt doi cămărași deosebiți. Aceștia toți pot să judece aproape toate pricinile, dar nu pot hotărî decît pe cele mai mici. Pe cele mai de seamă trebuie să le trimită ori la vornicul cel mare al ținutului acela, ori, dacă se judecă din nou, la divanul domnesc. Atunci însă ei hotărăsc părților împricinate un soroc, adică o zi cînd amîndouă părțile trebuie să se înfățișeze înaintea domnului. Aceasta se face astfel : pîrcălabul trimite o scrisoare în care vestește că cutare și cutare, care trăiesc în necontenită gîlceavă din cutare pricină, fac jalbă la divanul domnesc și făgăduiesc să se înfățișeze la divan în cutare zi sau la cutare soroc. Această scrisoare o rupe în două și dă cîte o parte fiecăreia dintre părțile împricinate. Dacă vreuna din ele nu se înfățișează la divan la sorocul hotărît, trebuie să plătească o heria, adică gloabă: un țăran 25 de galbeni, un răzeș 100 și un boier 600. De această pedeapsă nu poate scăpa nimeni decît dacă poate să dovedească fie că a fost bolnav, fie că a împlinit vreo slujbă domnească, fie că i-au fost încredințate, de către cei mai mari, trebi ale țării, care l-au împiedicat să se înfățișeze.

CAPITOLUL AL XIII-LEA

DESPRE VENITURILE VECHI ŞI CELE DE ACUM ALE MOLDOVEI

Atît cronicile noastre moldoveneşti, cît şi hrisoavele domnilor de odinioară arată cu prisosinţă că, altădată, începînd din vremea descălecatului lui *Dragoş,* toată Moldova era moştenire a domnului, căci locuitorii cei noi ai Moldovei nu puteau să-şi aleagă moşii anume nici să le stăpînească, ci acestea le erau dăruite de către domn, împreună cu boieria — după cum fiecare izbîndea să se facă vestit prin vitejia sa — şi, ca să-şi ţină rangul, primeau în dar sate şi moşii. Că lucrul acesta este adevărat arată hrisoavele neamurilor cele vechi din Moldova, pe care se bizuie stăpînirea lor asupra satelor şi din care se lămureşte că sînt numai daruri, pentru care au a mulţumi dărniciei domnului. Ca să luminăm mai bine acest lucru, am voi să pomenim aici un hrisov dat strămoşului nostru *Teodor Cantemir* de către *Ştefan cel Mare,* avînd cuprinsul următor: „*Fiindcă* Teodor Cantemir, *pîrcălab de Chilia şi Smila, s-a arătat a fi o slugă credincioasă şi un oştean viteaz al crucii lui Hristos, întru apărarea acestor cetăţi împotriva năvălirilor turceşti şi tătărăşti şi fiindcă la urmă toate locurile acestea au fost, cu voia lui Dumnezeu, pustiite şi răpite de către turci, fiind silit de puterea acestora să părăsească moşia părintească, dăruită moşului şi strămoşului său, pen-*

tru slujbele făcute cu credință, de către strămoşii noștri răposați întru domnul, dăruim, de aceea, suspomenitului Teodor Cantemir, *din dragoste și milă creştinească, trei sate în ținutul Fălciului, cu tot ce ține de ele, păduri, cîmpii, ape și iazuri și-l facem mai mare peste tot codrul Tigheciului și căpitan mai mare al călărimii de acolo"* (care pe atunci era în număr de opt mii de oameni, după cum mărturisesc cronicarii). In acelaşi fel grăiesc şi hrisoavele date altor neamuri. Din această pricină aproape că nu întîlneşti în Moldova vreun neam de boieri care să nu-şi tragă numele de la satul primit de întemeietorul său ca dar de la domn. Aşa, mai tîrziu, *Cantemir* s-a numit Silişteanu de la satul cu acelaşi nume, Racoviță de la Racova și Ureche de la Ureчeşti. Dar fiindcă în vremile ce urmară boierii s-au înmulțit foarte mult și se părea că aceste danii vor slei veniturile țării întregi, domnii au despărțit, pentru binele țării, veniturile care mai înainte intrau în aceeaşi vistierie atît pentru cheltuielile domnului, cît şi pentru cheltuielile țării. Pentru cheltuiala curții lor, domnii şi-au oprit toate cetățile şi tîrgurile Moldovei, împreună cu douăsprezece sate din apropierea lor ; apoi ocnele de sare, vămile, zeciuiala la oi, porcii şi stupii de albine de la țărani și de la răzeşi, pentru că boierii sînt şi pînă astăzi slobozi de asemenea dări. Pe toate celelalte le-au lăsat țării și boierilor și au hotărît ca fiecare casă țărănească să plătească, în vreme

de pace, pentru trebuinţele ţării, 80 de aspri, adică 1 florin, dajdie numită de ei fumărit ; în vreme de război, un taler împărătesc sau 120 aspri, iar la vreme de mai mare nevoie, un galben, care preţuia atunci 200 aspri. Cititorul poate să-şi dea lesne seama ce mulţi bani se adunau, dacă erau îndestulători pentru a ţine 40 000 de oşteni moldoveni şi 14 000 de străini : nemţi, cazaci, sîrbi, bulgari, alvaniţi şi greci. Se cunoaşte din catastifele cu socoteli ale ţării că numai veniturile domnului făceau peste 600 000 taleri împărăteşti în fiece an, iar numai din Cîmpulung se strîngeau 24 000 de oi sub numele de zeciuială. Iar acuma, vai ! Moldova a căzut într-o sărăcie şi ticăloşie aşa de mare, încît abia se mai scoate a şasea parte din veniturile de odinioară. Adică se scot din vămi cam 30 000, din ocne 10.000, din cetăţi şi tîrgurile unde sînt pîrcălabi 15 000, din zeciuiala oilor de obicei 10 000 taleri împărăteşti ; iar în anul cel dintîi de domnie, cînd şi boierii trebuie să dea zeciuială, se scot 20 000 ; din zeciuiala stupilor de albine şi a porcilor 25 000, de la curtenii sau boierii de starea mai de jos 15 000 de taleri împărăteşti, care, socotindu-se laolaltă, fac ceva mai mult ca 100.000 taleri împărăteşti. Aceste venituri domnul le poate folosi cum îi place, pentru cheltuielile lui şi pentru cele ale curţii sale. Însă veniturile ţării nu sînt hotărîte după puterile supuşilor, ci după măsura lăcomiei turcilor. Căci orice ar cere aceştia, nu se poate să nu li se dea, iar domnul

nu este dator să dea şi el ceva, din veniturile sale, pentru uşurarea locuitorilor. Purtarea de grijă pentru veniturile ţării o au în seamă cei şapte boieri de frunte, numiţi îndeobşte boieri de sfat. Numai lor le este îngăduit să intre în vistierie (odaia în care se ţine sfatul ţării). Asemenea numai vistiernicul cel mare (mai marele vistieriei) şade între dînşii, fiindcă pe seama lui se află vistieria şi are cheia de la cămara acesteia. Cînd soseşte vreo poruncă de la Poartă sau cînd domnul socoteşte că e de trebuinţă pentru trebile ţării, atunci el îi cheamă pe cei şapte boieri prin scrisoare la sfat. Aceştia se adună în vistierie şi, după ce se sfătuiesc, îl vestesc pe domn, prin vistiernicul cel mare, despre ceea ce socotesc dînşii că trebuie să se facă. Dacă domnul încuviinţează sfatul lor, atunci porunceşte să se împlinească lucrul pînă în atîtea zile. După aceea se trimit prin ţinuturi doi sau trei dintre ei — sau şi mai mulţi dacă e de trebuinţă pentru împlinirea lucrului — ca să adune banii sau zahereaua sau orice li s-a poruncit şi dau totul vistiernicului, de la care iau dovadă de ceea ce a primit. Vistiernicul e dator să înfăţişeze aceloraşi şapte boieri din sfat, la fiecare sfert de an, socoteala veniturilor şi cheltuielilor. În vremi liniştite se află întotdeauna în vistierie de la 30 000 pînă la 40 000 taleri împărăteşti. Dar cînd Poarta trimite domn nou sau cînd înnoieşte domnia celui dinainte cu firman nou de domnie, trebuie să se adune în jur de 50 000 de taleri împă-

răteşti şi tot acest bănet trebuie smuls şi stors în toate chipurile de la bieţii supuşi, numai să sature lăcomia fără margini a curţii turceşti. De aceea trebuie să ne aşteptăm la o decădere şi mai mare, pentru că lipsa şi sărăcia cresc din zi în zi.

CAPITOLUL AL XIV-LEA

DESPRE TRIBUTUL ŞI PEŞCHEŞURILE PE CARE MOLDOVA LE PLĂTEŞTE PORŢII

Din vremea cînd oştile turceşti s-au ivit la malurile Dunării şi pînă în vremea lui Ştefan cel Mare, moldovenii şi-au apărat vitejeşte slobozenia şi nu s-au lăsat înşelaţi nici de linguşiri, nici de mari făgăduieli şi nici de pilda vecinilor lor, a valahilor, ca să-şi vîre grumajii în jug străin. Iar dacă cronicile noastre moldoveneşti cele vechi arată că domnii Moldovei ar fi dat bani turcilor de mai multe ori, de la lucrul acesta nici noi nu ne dăm în lături. Căci domnii noştri cei înţelepţi, avînd putinţa să răscumpere cu bani suferinţele, urmînd pilda senatului venețian, atît de vestit pentru înţelepciunea lui în trebile politiceşti, mai bucuroşi au voit să-şi îndurereze punga decît ţara şi supuşii. Dar un tribut care să fi fost statornic şi necurmat nu s-a putut pune pînă în vremea lui *Ştefan cel Mare*. Abia fiul său, *Bogdan cel Chior,* a închinat Mol-

dova turcilor — după cum se zice, în urma diatei lăsate de tatăl său — învoindu-se să le dea, în fiece an, 4 000 de galbeni, 40 de cai şi 24 de şoimi, dar nu ca tribut, ci numai ca semn de închinare, iar atunci cînd împăratul s-ar duce el însuşi la război, să trimită şi dînsul în oastea turcească 4 000 de moldoveni, ca să desfunde drumurile şi să întocmească podurile. Aceste tocmeli au ţinut aproape un veac, iar turcii, mulţumiţi că au pus frîu zimbrului moldovenesc, nu îndrăzneau să-i scurteze laţul pînă nu-l îmblînzesc. După răzvrătirea lui *Ioan Armeanul* puterile moldovenilor fiind sleite de tot, ei au început să ceară de la urmaşul acestuia, *Petru,* poreclit *cel Şchiop,* 12 000 de galbeni ca tribut (haraci). Cu toate că boierii s-au învoit cu tributul cel nou, Petru n-a vrut să fie socotit de către urmaşi drept cel dintîi care a făcut Moldova să plătească tribut şi de aceea s-a lepădat de scaunul domnesc şi s-a dus în Transilvania, unde avea moşii. Turcii au pus în locul lui pe *Iancul Sasul,* un om hapsîn şi crunt, Sardanapalul moldovenilor, care, ca să dobîndească domnia, s-a învoit cu tot ce vroiau turcii, căci el nu se temea că o să-şi vatăme cu chipul acesta numele cel bun, pe care nici nu l-a avut vreodată. Pentru că, în vremile care au urmat, domnii au năzuit în mai multe rînduri să scuture jugul, mai ales cînd le-au venit într-ajutor tulburările dinlăuntru, turcii au găsit atunci prilej să mărească tributul, aşa încît cei 12 000 de galbeni s-au urcat la

65 000 taleri împărătești, care trebuie să se plătească acum la vistieria curții turcești. Ca să ridice banii, turcii trimit în fiecare an în Moldova, cînd nu se află în război cu alte stăpîniri europenești, pe vreunul din slujitorii de taină ai sultanului, care poartă numele de hasne-agasi (priveghetor al vistieriei). Pe acesta îl duc în cetate cu mare alai și, după ce numără banii, îi dă din nou domnului, ca să-i trimită la Țarigrad. Pentru această osteneală i se dă din partea domnului 7 500 de taleri împărătești, împreună cu o blană de samur. Cîteodată trebuie să i se dea și mai mult, dacă în scrisoarea vizirului se află vreo poruncă de acest fel sau cînd se știe îndeosebi că acel hasne-agasi are multă trecere la împăratul său. Iar de cînd capuchehaiele domnului plătesc tributul de-a dreptul, ei dobîndesc o dovadă de la hasne-agasi, pe care o duc lui madenkalfasi (mai mare peste mine) și primesc de la el altă dovadă, în care se arată că haraciul s-a plătit pentru tot anul. Amîndouă hîrtiile acestea le duc lui mehtupci-effendi, logofătul cel dintîi al marelui vizir, sau logofătului de taină, care, după ce ia scrisorile celorlalți, dă o dovadă din partea sa că banii s-au plătit. Cînd capuchehaiele domnului înfățișează dovada aceasta vizirului cel mare, acesta poruncește să-i îmbrace cu cîte un caftan și, împreună cu tefterdarul, scrie domnului o scrisoare prea plăcută cu acest cuprins: (după titlu) *„Banii pe care voi trebuie să-i plătiți în fiecare an s-au adus și s-au plătit*

deplin, în acest an fericit, de către hasne-agasi trimis de noi și de către capuchehaiele tale, care slujesc toată vremea la Poartă. Acum, cu bine! Fii din belșug binecuvîntat în toate și pîinea preaînălțatului nostru împărat, stăpînul nostru cel sfînt, să-ți prîască. Am să te văd. Să faci tot asemene și de acum înainte în celelalte slujbe ale sultanului nostru, punîndu-ți toate puterile, cu poala suflecată, dar să te păzești să slujești strîmbătății sau să te pui împotrivă poruncilor ce ți se trimit și pașii tăi să fie statornici în ascultare și credință. Pace ție! Dată" etc. Afară de tributul de fiecare an despre care am vorbit chiar acum, Moldova trebuie să mai plătească la Bairam sau Paștele turcilor, drept peșcheș sau dar sultanului, 12 500 taleri împărătești, împreună cu două blăni, una de samur prețuind 1500 taleri împărătești și alta de rîs; sultanei valide, adică mamei împăratului, 5 000 de taleri și o blană de rîs; pentru ceara lumînărilor din palatul împărătesc 6 000; pentru seul de trebuință la unsul corăbiilor de război 12 000 de taleri; pentru cîzlar-agasi (mai marele eunucilor) 2 500 de lei[1] și o blană de samur; vizirului 5 000 de taleri și o blană de samur de mult preț; pentru chehaia 2 500 de taleri și o blană de samur; pentru tefterdar 1 000 de taleri, împreună cu o blană de samur; lui reis-effendi 500 de taleri și o blană de samur.

---

[1] *leonines* — monede olandeze în circulație la acea vreme.

Celelalte daruri ce se împărţesc slujitorilor împăratului şi vizirului: postavuri, mătăsuri şi blăni mai proaste de samur (pe care le numesc *pacea,* pentru că sînt făcute din picioarele samurului), rareori fac mai puţin de 40 000 de taleri împărătești.

Pe deasupra, atunci cînd se face război cu leşii sau cu ruşii, dacă vizirul porunceşte să se facă pod peste Dunăre, sau să se adune cai pentru grajdul împărătesc sau pentru trasul tunurilor mari, sau să dea zaherea, ţara trebuie să se îngrijească de toate acestea. Dar toate cheltuielile se scad din haraci. Cînd se așază domnul nu se plătește totdeauna aceeaşi sumă de bani, ci se potrivește după lăcomia de bani a vizirului cel mare și după ambiţia celui ce năzuiește la domnie. Dar este obicei să se plătească împăratului 25 000 de taleri, mamei sultanului 5 000, vizirului 15 000, chehaiei pe jumătate atîţia. Tefterdarul dobîndește 1000, reis-effendi 500 de taleri. Darurile pentru ceilalţi slujitori ai curţii şi pentru dregători, cum este bairam peşcheşul, adică darul de Paști, se urcă pînă la 4 000 taleri. Ischimne-agasi, care îl duce pe domn la scaun, dobîndește un dar de 10 000 de lei. De multe ori toate cheltuielile acestea ajung la 300 000 de lei, pe care trebuie să-i dea ţara, nu domnul din punga sa. Asemenea și înnoirea sau întărirea domniei se face cu cheltuială. Cum am pomenit mai sus, este un mucarer mic și unul mare. Cel mic este

hiucm-firmanul sau firmanul de domnie, ce se plătește 25 000 de taleri, iar cînd vizirul este binevoitor domnului, și mai puţin. Dar mucarerul mare, prin care se înnoiește firmanul de domnie după trei ani, se face cu tot atîta cheltuială ca și punerea unui domn nou. Afară de aceasta, cînd un capugi-bașa sau alt slujitor de la curtea împărătească se trimite la domn cu vreo poruncă, nu se poate să plece fără să i se dea daruri.

CAPITOLUL AL XV-LEA

DESPRE BOIERIMEA MOLDOVENEASCĂ

Cine vrea să cerceteze de unde se trage boierimea moldovenească nu are trebuinţă să alerge, după pilda altor neamuri, la născociri îndoielnice și întunecate. Scriitorii greci și latini, pe care toţi învăţaţii lumii îi ştiu că sînt pricepuţi, ne dau în privinţa aceasta lumina cea mai limpede. Pentru că noi nu credem că cineva ar putea să tăgăduiască că au fost soldaţi și cetăţeni romani aceia pe care *Traian* — după ce a biruit pe regele *Decebal* și a nimicit ţara dacilor — i-a strămutat în Dacia ca locuitori noi. Dacă ne-ar lipsi alte mărturii, numai faptul că *Adrian,* după moartea lui *Traian,* lăsînd barbarilor alte ţinuturi asiatice, s-a oprit să părăsească Dacia, numai fiindcă se temea să nu ducă la pieire atîtea mii de cetăţeni romani

care erau acolo și încă ar fi destul pentru cititorul care cunoaște vremurile vechi ca să se încredințeze de adevărul lucrurilor, dacă și-ar aduce aminte și de obiceiul statornic la romani, după care nu era îngăduit să se primească cineva într-o legiune, dacă nu era cetățean și deci de neam bun. De aceea noi socotim că e de prisos să ne împotrivim născocirii lui *Aeneas Sylvius,* care zice că Moldova ar fi fost numai un loc de scăpare pentru romanii surghiuniți. De altminteri n-a fost niciodată obiceiul ca să se socotească mărturia unui scriitor din vremea aceea mai prejos decît închipuirea și prepusul după bunul plac al altuia care a trăit o mie de ani mai tîrziu. Noi nu avem de gînd să vădim mai pe larg în ce chip s-a păstrat neamul roman colonizat în Dacia atîtea veacuri de-a rîndul de la *Traian* și pînă în vremurile noastre. Vrem să facem acelora care mai au vreo îndoială o singură dovadă și anume că limba moldovenească, ce se potrivește mai mult decît oricare altă limbă cu cea romană, ne duce prea lămurit la strămoșii neamului nostru, fără ca cineva să mai poată tăgădui în vreun chip. Dar cu toate acestea noi nu cutezăm să spunem că neamurile boierești cele mai de frunte, vestite în zilele noastre în Moldova, ar fi întrecut în faimă pe altele la fel cu ele, atunci cînd romanii stăpîneau încă Dacia. Noi cunoaștem mult prea bine nestatornicia lucrurilor pămîntești și știm prea bine că *Dragoș,* dascălecătorul Moldovei,

nu a pus în locurile cele mai de cinste și în dregătorii ale trebilor politicești și ale oastei pe aceia care puteau să înșire nume cît mai multe ale înaintașilor lor, ci pe aceia care-i întreceau pe ceilalți în vitejie și credință. Asemenea mai știm despre ei că în satele din Moldova, pustiite de năvălirile tătarilor, au așezat țărani goniți din Țara Leșească, iar satelor ridicate din nou de dînșii, fie că le-au adăugat numele lor, fie că — lucru mai de crezut — au luat satele ca semn al boieriei lor. Asemenea se știe prea bine că în vremea care a urmat — cînd țările sîrbilor și bulgarilor au fost nimicite de puterea turcească și a căzut sub stăpînirea străină și cetatea de scaun a grecilor, multe din neamurile boierești cele mai de frunte ale acestor neamuri au fugit în Moldova, care era locul de scăpare al tuturora în vremea aceea și pentru credința lor au dobîndit împămîntenirea și boieria. Asemenea s-a întîmplat și cu cîteva neamuri boierești ale tătarilor, care au fost luate ostatece în războaiele necontenite dintre sciți și moldoveni sau care din pricina gîlcevilor dintre ei s-au plecat domnilor de bunăvoia lor, s-au creștinat și s-au socotit vrednice să slujească țara în dregătorii politice sau ale oastei. După aceea, cu deosebire în veacul din urmă, de cînd s-a început să se trimită domni în Moldova de la Țarigrad, aceștia își cumpărau robi cerchezi și abasieni (în vremea cînd nu erau încă domni și se aflau în Țarigrad) și după ce își arătau

credința față de stăpîn, slujindu-i multă vreme, îi puneau mai întîi în slujbele curții domnești, iar pe urmă îi ridicau și în rîndul boierilor, care le aducea privilegiile nobilimii. Domnii au primit în rîndurile boierilor și vreo cîteva neamuri leșești, cu deosebire pe acelea care erau cele mai cu priință țării Moldovei, tot așa după cum, dimpotrivă, mulți moldoveni au fost primiți în boierimea leșească. Înmulțindu-se în felul acesta prea mult numărul boierilor, domnul a socotit să împartă boierimea în trei stări. În cea dintîi s-au pus boierii aceia pe care îi punea domnul însuși în dregătoriile cele mai înalte ale țării sau urmașii lor. Rangul lor este cam același cu acela pe care îl au în Rusia *boiarii* față de ceilalți boieri mai de jos. În starea a doua stau curtenii sau oamenii de la curte, care au moștenit un sat sau altul de la înaintașii lor. În starea a treia intră călărașii, care, pentru folosul moșiilor ce li s-au dăruit de domni, trebuie să-l însoțească totdeauna la război cu cheltuiala lor. Cei din urmă sînt răzeșii, pe care i-am putea numi mai bine țărani slobozi decît boieri. Ei sînt aproape la fel cu odnodvorții ruși ; nici ei nu au gospodării țărănești mari, ci locuiesc mai mulți laolaltă într-un sat și-și lucrează moșiile fie ei înșiși, fie cu slugile năimite. Neamurile boierești pe care istoria moldovenească le pomenește de la început s-au păstrat toate și astăzi și, lucru de mirare, nici unul dintre neamurile vechi moldovenești

nu a pierit de tot în atît de multele războaie și în atît de multele prădăciuni ale tătarilor, afară de un singur neam, al domnului moldovean *Vasile Lupu Albanezul,* care era pe vremuri mai numeros decît toate celelalte, iar astăzi s-a stîns de tot. Cu toate că unele dintre neamurile acestea au ajuns într-o sărăcie atît de mare că din 5 000 de gospodării pe care le aveau mai fiecare în stăpînire altădată, abia le-au mai rămas cîte vreo cinci, dar măcar neamul însuși s-a păstrat. Vrem să arătăm aici numele acestor neamuri și, fiindcă toate sînt deopotrivă între ele, le vom numi în rînduiala alfabetului.

Abazeștii

Arbureștii

Asanii, care se trag din Asan, frate al lui Ioan, domn al Vlahiei, pomenit de Choniates.

Arăpeștii

Bantașeștii

Bașoteștii

Bogdăneștii

Buhușeștii

Bălșeștii, două neamuri

Bouleștii

Buțurenii

Burguleștii

Cantacuzinii, greci după naștere, care se trag din Ioan Cantacuzen, împărat la Țarigrad.

Cantemirii, care se trag din Tataria Crimeii.

Carabașeștii

Carpeștii

Catargieştii
Cerchezeştii, cerchezi
Ciaureştii
Ciobăneştii
Ciogoleştii
Clucereştii
Costăcheştii sau *Gavrileştii*
Costineştii, sîrbi
Chiriacheştii
Crupenscheştii, leşi.
Darieştii
Doniceştii
Drăgoşeştii
Drăceştii sau *Doneştii*
Fraticeştii
Găneştii
Ghengheştii
Goieneştii
Hăbăşeştii
Hinceştii
Hăzăreştii
Hrysoverghii, grec, neam împărătesc
Isăceştii
Minuleştii
Micleştii
Mileştii
Mireştii
Movileştii. Din neamul acesta au fost cinci domni.

Motoceştii
Murguleştii
Năculeştii
Neculeştii, greci
Paladeştii, greci
Petralifii, greci
Pilateştii
Pisoschieştii, leşi.
Prăjeştii
Racoviţeştii
Razii, greci
Ropceneştii
Ruseteştii, greci
Şeptiliceştii
Şoldăneştii
Şipoteneştii
Stîrceştii
Sturzeştii
Tălăbeştii
Talpeştii
Tămăşeştii
Tanskii
Tăutuleştii
Totoeştii
Tudoreştii, greci
Turculeţeştii
Ţifeştii
Uricheştii
Vîrlăneştii

Zoreştii
Zorileştii.

Odinioară era la moldoveni obiceiul — care trecînd vremea a dobîndit putere de lege — să nu se dea dregătorii oamenilor tineri, măcar de se trăgeau din neamurile cele mai de frunte, pînă nu-şi dovedeau credinţa în alte slujbe mai mici şi dacă nu ajungeau iscusiţi îndeletnicindu-se multă vreme cu acele lucruri. De aceea boierii cei mai mici, îndată ce fiii lor treceau de vîrsta copilăriei, îi dădeau să slujească pe la boierii din starea întîi. Aceştia nu-i puteau însă folosi la altceva decît să slujească la masă şi să străjuiască la uşă. După ce învăţau, vreme de trei ani, obiceiurile curţii şi purtarea aleasă, boierul însuşi îi înfăţişa domnului şi, prin rugămintea lui, dobîndea ca ei să fie primiţi în rîndul cămăraşilor divanului cel mare, de unde după un an îi schimba în divanul cel mic şi de aici în spătărie. Dacă unul dovedea acolo cuget curat şi purtare cinstită, ca să se poată trage nădejde de la el, atunci era primit printre slujitorii cămării mari. După ce mai treceau cîţiva ani, prin rugămintea altui boier (căci dacă părinţii înşişi se rugau domnului pentru fiul lor se socotea lipsit de cinste), el ajungea postelnicel, adică postelnic mic; dintre aceştia sînt doisprezece şi poartă în mîini toiege albe şi subţiri, cît ei de înalte, înaintea domnu-

lui. După ce dovedea domnului în această slujbă credinţă şi îndemînare, atunci se folosea şi în alte slujbe de taină ale curţii, iar după ce-şi petrecea în chipul acesta tinereţea, îl ridica mai întîi în starea a treia a boierilor şi la urmă în starea cea dintîi. Dacă domnul afla că vreunul are virtuţi deosebite, atunci putea să ridice chiar pe un boier din starea cea mai de jos, în răstimp de cîţiva ani, pînă la boieria cea mai înaltă. În zilele noastre, cînd semeţia creşte o dată cu sărăcia, un boier cugetă că şi-ar ruşina starea, dacă ar trebui să slujească la alt boier. Dar pentru că ambiţia nu-i îngăduie să-şi ducă viaţa tras deoparte, el caută în fel şi chip să fie primit dintr-o dată, cu mijlocirea rudeniilor sale, în rîndul slujitorilor de taină, care se numesc boiernaşi. Dar fiindcă starea aceasta este ca şi o şcoală pentru cîrmuitori, din care se împlineşte de obicei numărul boierilor mari, aproape că nu se poate spune ce neoameni ajung la locurile de cinste cele mai înalte. Din această pricină se întîlnesc adesea, printre boierii din rangul cel mai înalt, oameni plini de trufie, semeţi, îndărătnici şi care nu numai că nu se pricep cum să se descurce în trebile ţării, dar le lipsesc şi năravurile bune şi nu au deprinderea unei vieţi cinstite, la care nu se găseşte nimic vrednic de laudă, decît ce e bun la unul şi la altul, dăruit de fire, şi la care nu s-a venit în ajutor cu nici un fel de învăţătură dinafară. Cu prilejul acesta socotim că nu este rău să poves-

tim în ce chip boiereşte domnul pe boierii din Moldova. În ziua cea de pe urmă a lunii decembrie, în ajunul prăznuirii sfîntului Vasile, la porunca spătarului cel mare toţi boierii îşi lasă semnele boieriei lor în spătărie sau în divanul domnesc. A doua zi, adică în ziua cea dintîi a lui ghenar — cu trei sau patru ceasuri mai înainte să se crape de ziuă — se adună la curte toţi boierii, atît cei care sînt în slujbă, cît şi cei maziliţi, şi-l petrec pe domn în biserică la utrenie fără semnele boieriei lor, ca şi cum ar fi scoşi din dregătorii. După ce se isprăveşte utrenia, domnul se duce în spătărie şi se aşază în scaun, iar toţi boierii rămîn afară, în divanul cel mic. După aceea domnul porunceşte cămăraşului de taină să-l cheme la el pe postelnicul cel mare, dacă vroieşte să-l lase în dregătoria sa; de nu, atunci îl cheamă pe acela pe care a hotărît să-l pună în locul lui. Cînd intră acesta înlăuntru, domnul îi vorbeşte pomenindu-i slujbele făcute ţării de către părinţii săi sau de el însuşi, îi arată pentru ce l-a dăruit cu această dregătorie, ori de ce i-o întăreşte din nou, îl îndeamnă să fie cu credinţă şi de aci înainte, prin făgăduieli ori ameninţări, şi-i spune ce are de făcut. După aceea îi întinde un toiag de argint, pe care acesta luîndu-l, sărută mîna şi poala hainei domnului şi se trage puţin îndărăt; apoi cămăraşul cel mare îl îmbracă cu un caftan. Postelnicul cel mare îşi primeşte cel dintîi semnele dregătoriei sale (nu pentru că

ar fi mai mare decît ceilalţi, căci, după rînduială, el este al cincilea, aşa cum s-a arătat mai sus, dar pentru că el are datoria să cheme înlăuntru pe ceilalţi) şi, îndată ce este întărit din nou, aduce înlăuntru, la porunca domnului, pe acela pe care domnul voieşte să-l cinstească cu dregătoria logofătului cel mare. După ce îi spune puţine vorbe, domnul dă acestuia un toiag aurit ; iar postelnicul cel mare îi pune atunci pe umeri un caftan, îl ia cu blîndeţe de subsuoară şi-l duce către domn, ca să-i sărute mîna şi poala hainei. Aceeaşi slujbă o face postelnicul cel mare şi celorlalţi sfetnici şi boieri de starea întîi ; pe boierii de starea a doua îi cheamă înlăuntru şi-i îmbracă cu caftan postelnicul al doilea ; pe cei de starea a treia, postelnicul al treilea ; dar pe aceştia din urmă nu-i îmbracă cu caftan, ci se întăresc numai, la porunca domnului, în dregătoriile lor. După aceea toţi merg cu domnul la liturghie; acolo, în biserică, boierii cei noi se aşază pe la locurile celor scoşi din slujbe ; iar cei scoşi din slujbe rămîn cu ceilalţi boieri în tinda bisericii. După ce se isprăveşte liturghia, domnul pofteşte la masă pe cine voieşte el ; către seară el dăruieşte fiecărui sfetnic şi boier de starea întîi cîte două pahare de argint, cam de cîte două măsuri fiecare ; acelor de starea a doua cîte unul, pe care apoi le beau cu toţii, pline cu vin, în faţa domnului. Jupînesele boierilor de starea întîi primesc în dar în aceeaşi zi, de la doamnă, cîte un pahar puţin mai mic. A doua

zi boierii se adună din nou la curte, mulţumesc domnului pentru milostenia ce le-a făcut şi fiecare îi trimite în dar, prin postelnic, cîte un cal de mult preţ sau alt lucru frumos ce are fiecare. Aceeaşi cinstire îi arată, în aceeaşi zi, doamnei, jupînesele boierilor, în sala cea mare a gineceului ei. În vremea cealaltă a anului domnii rar obişnuiesc să schimbe ceva în dregătoriile ţării, cu toate că nimic nu poate să-i împiedice să scoată din slujbe pe boierii vechi şi să pună în locul lor pe alţii noi, oricînd ar vroi. Dar fiindcă domnii s-au obişnuit să boierească şi să schimbe dregătorii o singură dată, la începutul anului, au hotărît pentru aceste ceremonii — poate din cinstire pentru vechiul obicei — acea vreme a anului pe care înaintaşii lor au socotit-o cea mai potrivită.

CAPITOLUL AL XVI-LEA

DESPRE CEILALŢI LOCUITORI AI MOLDOVEI

Nu cred să mai fie vreo altă ţară de mărimea Moldovei, în care să întîlneşti neamuri atît de multe şi atît de deosebite. Afară de moldoveni, ai căror strămoşi au venit îndărăt din Maramureş, mai locuiesc în Moldova şi greci, albanezi, sîrbi, bulgari, leşi, cazaci, ruşi, unguri, nemţi, armeni, evrei şi ţiganii cei cu mulţi copii. *Grecii, albanezii, sîrbii* şi *bulgarii* trăiesc slobozi în

Moldova şi parte se îndeletnicesc cu neguţătoria, parte slujesc cu leafă domniei. *Nemţii, leşii* şi *cazacii* sînt puţini, fie oşteni, fie slujitori la curte; dintre leşi, cîţiva au fost ridicaţi în rîndul boierilor. Armenii se socotesc supuşi, la fel ca şi tîrgoveţii şi neguţătorii din alte cetăţi şi tîrguri ale Moldovei şi plătesc domnului aceeaşi dajdie. Ca şi papistaşii, ei au biserici tot atît de mari şi la fel de împodobite ca şi bisericile dreptcredincioşilor şi îşi urmează slobozi legea lor. Asemenea şi *evreii* se socotesc supuşi; ei trebuie să plătească o dajdie deosebită în fiecare an, mai mare decît aceea obişnuită. Nu au altă îndeletnicire decît neguţătoria şi să ţină hanuri. Pot să-şi facă sinagogă oriunde voiesc, însă nu de piatră, ci numai de lemn. *Ruşii* şi *ungurii* au fost totdeauna în Moldova vecini. *Ţiganii* sînt împrăştiaţi ici şi colo în toată Moldova şi nu afli boier care să nu aibă în stăpînirea sa cîteva sălaşe de-ale lor. De unde şi cînd a venit acest neam în Moldova? Nu ştiu nici ei înşişi şi nici nu se găseşte nimic despre dînşii în cronicile noastre. Toţi ţiganii, din toate ţinuturile, au acelaşi grai, care este amestecat cu multe cuvinte greceşti şi, pesemne şi persieneşti. Ei nu au altă îndeletnicire afară de fierărie şi zlătărie. Au aceeaşi înfăţişare şi aceleaşi năravuri ca şi ţiganii din alte ţări; însuşirile lor cele mai de seamă şi ceea ce îi deosebeşte de alţii sînt trîndăvia şi furtişagul. Asemenea în Iaşi şi în alte tîrguri trăiesc mulţi

turci, care fac negutătorie; însă nicăieri nu le este îngăduit să-şi cumpere moşii sau vreo casă la sat sau la tîrg; cu atît mai puţin să-şi zidească moschei sau să-şi facă rugăciunile la vedere după slujba lor religioasă plină de eresuri. Poarta turcească nu a stăruit vreodată să li se îngăduie aceasta. Deie domnul să tacă pe vecie!

Moldovenii adevăraţi sînt — afară de boieri, ale căror stări le-am arătat mai sus — fie tîrgoveţi, fie ţărani. *Tîrgoveţi* le zicem acelor ce trăiesc prin cetăţi şi prin tîrguri; *ţărani,* acelor care locuiesc prin sate. Cei din tîrguri nu sînt supuşi nimănui decît domniei şi-şi plătesc dajdiile numai acesteia. Toţi sînt meşteşugari. Rareori afli un moldovean neguţător, pentru că semeţia sau, mai bine zis, lenevia le este născută din fire, încît orice neguţătorie o socotesc lucru de ocară, afară de neguţătoria cu roadele pe care le dobîndesc de pe pămînturile lor. Şi eu socot că aceasta este pricina cea mai de seamă de nu se poate afla decît rareori un tîrgoveţ moldovean bogat şi în ţara noastră este necontenit lipsă de bani, cu toate că se trimit peste hotare mai multe lucruri decît se aduc în ţară. Căci neguţătorii străini: turci, evrei, armeni şi greci, pe care noi avem obicei de-i numim *gelepi,* au apucat în mînă, din pricina trîndăviei alor noştri, toată neguţătoria Moldovei şi duc cirezi întregi de vite mari şi mici, pe care le cumpără în Moldova cu preţ foarte mic, la

Stambul și în alte cetăți și le vînd acolo de două sau de trei ori mai scump. Dar fiindcă celor mai înstăriți dintre aceștia nu le este îngăduit să aibă în stăpînire nici pămînt și nici case în Moldova, cei mai mulți bani se trec în afară din țară; prea puțini din acești se mai întorc îndărăt peste Dunăre și abia de sînt îndestulători ca să se poată plăti cu ei haraciul turcilor și ca să se împlinească alte cheltuieli obștești. Țărani moldoveni adevărați nu sînt de loc. Cei pe care îi aflăm se trag din ruși sau din ardeleni sau ungureni, cum avem noi obicei să le zicem. Căci în veacul cel dintîi după descălecatul Moldovei *Dragoș* o împărțise toată între cei ce-au venit cu el, cînd a găsit țara cea nouă pustie de locuitori. Dar fiindcă se părea că nu e cu dreptate ca un boier să muncească la alt boier (pentru că toți cei ce se trăgeau din sîngele lui Roman se socoteau boieri) și fiindcă neamul deprins cu armele se socotea prea bun pentru ca să fie folosit la lucrarea pămîntului, atunci urmașii lui *Dragoș* au fost nevoiți să aducă, cu învoirea domnului, oameni din țările învecinate — unde șerbia țăranilor era în obicei — și să-i așeze pe moșiile lor. Că lucrul acesta este adevărat, o dovedește însuși numele de țăran, care în graiul moldovenesc se zice *vecin* și din care se vădește că aceia pe care armele moldovenești învingătoare i-au silit să muncească pămîntul au fost mai întîi vecini. Tocmai din această pricină în Țara de Sus,

cea dintîi unde s-au aşezat Drăgoşeştii, se află multe aşezări ţărăneşti ; iar în Ţara de Jos, unde s-au aşezat mai în urmă, nu sînt alţi ţărani decît aceia pe care boierii din acest ţinut i-au cumpărat cu bani din Ţara de Sus şi i-au adus pe moşiile lor sau aceia pe care i-au cumpărat dintre răzeşii care şi-au înstrăinat moşia lor strămoşească din pricina sărăciei şi care asemenea au fost siliţi cu strîmbătate să-şi pună grumazul în jugul şerbiei. De aceea lesne se poate vedea din ce stare este cineva, cînd un boier îl trage la judecată ca să i se supună şerb. Dacă pîrîtul poate să arate că înaintaşii săi fie că au stăpînit înainte vreme vreo moşie (chiar de au pierdut-o din pricina sărăciei sau din pricina vremurilor tulburi), fie că au fost primiţi în rîndurile călăraşilor, curtenilor şi aprozilor, atunci el este socotit om slobod. Căci nimeni nu poate dobîndi asemenea slujbe dacă nu e om slobod. Însă acela care nu poate face asemenea dovadă atuncea trebuie să rămînă în stăpînirea boierului. Aceia care au fost aduşi din Ţara Leşească în mijlocul Moldovei şi-au uitat, cu scurgerea vremii, limba lor şi şi-au însuşit-o pe cea moldovenească ; iar aceia care locuiesc la hotarul Podoliei vorbesc şi astăzi leşeşte şi ruseşte. Fiindcă ungurii au rămas neclintiţi în legea lor papistăşească, şi-au păstrat şi limba ţării lor : dar ei înţeleg cu toţii şi limba moldovenească. Toţi, de orice neam ar fi, sînt siliţi să muncească cu sîrguinţă pentru

stăpînii lor: nu li se hotărăşte dinainte cît să lucreze, ci stă la bunul plac al stăpînului să hotărască cîte zile trebuie să fie puşi la muncă. Acesta nu poate să le ia cu sila banii sau dobitoacele. Oricît de mare ar fi bogăţia pe care şi-a agonisit-o un ţăran, stăpînul său nu poate să-i ia nici o parte dintr-însa: dacă i-o ia cu sila, judecata îl osîndeşte s-o dea îndărăt. Iar dacă stăpînul vrea să-i facă strîmbătate, atunci îl bate pe ţăran pînă cînd acesta îi dă de bunăvoia lui ceea ce vrea să dobîndească boierul. După lege, el nu-l poate omorî pe ţăran. Şi dacă totuşi îl omoară în vreun chip, atunci nu numai că stăpînul e osîndit la moarte, dar el trebuie să slobozească şi muierea şi copiii ucisului. Fiindcă nimeni nu are putere asupra vieţii şi morţii vreunui moldovean: numai domnul are. Un boier poate, ce-i drept, să vîndă un vecin moldovean, însă nu afară din satul în care acesta s-a născut. Dacă îşi vinde însă toată moşia, cu ţărani cu tot, vînzarea aceasta se socoteşte dreaptă şi se ţine în seamă. Ţăranul plăteşte atîtea dări, cîte voieşte domnia să-i pună; la acestea nu se hotărăşte nici felul şi nici sorocul de plată. Eu i-aş socoti, desigur, pe ţăranii moldoveni că sînt cei mai nenorociţi ţărani din lume, dacă belşugul pămîntului şi secerişurile bogate nu i-ar scoate din sărăcie aproape fără voia lor.

La muncă sînt foarte leneşi şi trîndavi ; ară puţin, seamănă puţin şi totuşi culeg mult. Nu se îngrijesc să dobîndească prin muncă ceea ce ar putea să aibă, ci se mulţumesc să adune în jitniţe numai atît cît le trebuie pentru hrana lor vreme de un an sau, cum au ei obiceiul să zică, pînă la pîinea cea nouă ; de aceea, cînd vine vreun an neroditor sau cînd o năvălire a vrăjmaşului îi împiedică să secere, sînt în primejdie să moară de foame. Dacă ţăranul are o vacă sau două, socoteşte că are destulă hrană pentru el şi pentru copiii săi, pentru că unele vaci dau 40 sau cel mai puţin 24 de măsuri de lapte pe zi. Iar dacă vreunul are 20 de stupi de albine, atunci el poate plăti lesne din venitul lor dările pentru tot anul. Fără să mai vorbim că fiecare stup roieşte, dacă vremea e după pofta ţăranului, în fiecare an alţi şapte ; şi este de ajuns ca fiecare stup să dea, cînd se taie, două sau mai multe măsuri de miere, căci fiecare măsură se vinde cu un taler. Cei ce locuiesc în munţi au oi, miere şi poame din belşug ; cei de la cîmpie au grîu, boi şi cai. Cel mai rău e de cei care au ca vecini pe tătari, pentru că aceştia nu numai că îi pradă de tot ce pot să apuce, dar şi săvîrşesc uneori — cu chip că pornesc asupra Lehiei, cînd le este îngăduit să treacă prin Moldova — cele mai mari prădăciuni, iau ostateci pe toţi lo-

cuitorii de prin sate, pe care îi duc cu ei și-i vînd la Țarigrad, zicînd că sînt ruși. Asemenea năvăliri, ce-i drept, nu mai sînt de multă vreme îngăduite, fiind oprite de multe ori prin porunci date de sultan; dar cine poate să se păzească aici de vicleșugurile tătarilor? Cei mai norociți sînt aceia pe care soarta îi duce la Țarigrad, căci acolo capuchehaiele domniei pot să ia fără plată pe oricare moldovean robit, oriunde ar da de el, și să-l slobozească.

Ceea ce am spus mai sus despre țăranii vecini moldoveni nu se potrivește pentru locuitorii din trei ținuturi ale Moldovei, care, ce-i drept, nu țin de boierime, dar nu sînt supuși nici unui boier și fac la un loc un fel de republică. Cel dintîi este *Cîmpulung,* în ținutul Sucevei, împresurat de piscurile unor munți foarte înalți. Acest ținut are cam 15 sate, toate cu obiceiurile și judecățile lor deosebite. Uneori primesc și doi vornici trimiși de la domnie; însă de multe ori îi gonesc afară din ținut, la cîmpie, cînd aceștia întărîtă cugetele locuitorilor și se bizuie pe întăriturile ce le-a dat lor firea. Nu se pricep la meșteșugul lucrării pămîntului cu sapa, fiindcă în munții lor nu au de fel țarini; toată munca lor este păstoritul oilor. Plătesc o dajdie în fiecare an, însă nu atît cît le cere domnia, ci numai cît făgăduiesc ei domnilor; iar această învoială o înnoiesc, prin trimișii lor, de cîte ori se așază domn nou peste Moldova. Dacă un domn vrea să se poarte mai aspru cu ei și să le pună biruri

noi, ei nu stau mult la tocmeală, ci cu toții nu mai vroiesc să le plătească și fug în părțile cele mai nestrăbătute ale munților. De aceea nici domnii nu au cerut de la ei mai mult decît au făgăduit ei să dea. Uneori, ațîțați de cîteva capete tulburi, s-au răzvrătit împotriva domnului și au trecut sub aripa leșilor, care întîmplare a dat prilej unor cronicari leși să spună că Moldova plătea tribut Lehiei. Dar oricine știe și însuși episcopul S. Piasecius aduce mărturie, cu toate că îi stau împotrivă Dlugoș, Sarnicius și Orichovius, că Moldova, mai înainte de a cădea sub stăpînirea turcilor, avea învoieli de pace cu Lehia. După aceea însă, cînd Moldova a început să plătească haraci turcilor, leșii nici nu s-au gîndit măcar să o silească să treacă sub ascultarea lor, cu toate că unii crai ai lor au umblat în cîteva rînduri ca s-o aducă la slobozenia ei de odinioară.

A doua republică, dar mai mică, din Moldova este *Vrancea,* din ținutul Putnei, la hotarul Valahiei, înconjurat din toate părțile de munții cei mai sălbatici. Aici sînt douăsprezece sate și două mii de case și fiindcă se mulțumesc, ca și cei din Cîmpulung, cu păstoritul, locuitorii nu au știință despre plug. Asemenea și ei plătesc domniei în fiecare an o dajdie știută; altminteri se țin de legile lor și nu primesc nici poruncile și nici judecători de la domnie. A treia este *Tigheciul,* în ținutul Fălciului, un codru aflat la hotarul cu tătarii din Bugeac. Este pavăza cea mai

tare a Moldovei între Prut şi Basarabia. Locuitorii plătesc domniei în fiecare an o dajdie mică, toţi sînt călăraşi sau călăreţi. Înainte vreme erau o oaste de 8 000 de oameni ; dar acuma abia mai pot aduna la nevoie 2 000 ; de altminteri întrec în vitejie pe toţi ceilalţi moldoveni, încît este şi o zicală : *„cinci tătari din Crimeia preţuiesc mai mult decît zece tătari din Bugeac ; cinci moldoveni biruie zece tătari din Crimeia, iar cinci codreni (pădureni, căci aşa sînt numiţi cei din Tigheci) bat zece moldoveni"*. Ceva mai mult am vorbit despre ei mai sus, în partea întîia a capitolului al cincilea.

CAPITOLUL AL XVII-LEA

DESPRE NĂRAVURILE MOLDOVENILOR

În vreme ce încercăm să descriem năravurile moldovenilor (lucru despre care nimeni sau numai puţini străini au o imagine adevărată), dragostea ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care ne-am născut şi să înfăţişăm pe locuitorii ţării din care ne tragem, iar pe de altă parte, dragostea de adevăr ne împiedică, într-aceeaşi măsură, să lăudăm ceea ce ar fi, după dreptate, de osîndit. Le va fi lor mai folositor dacă le vom arăta limpede în faţă cusururile care-i sluţesc, decît dacă i-am înşela cu linguşiri

blajine și cu dezvinovățiri dibace, încît să creadă că în asemenea lucruri ei se conduc după dreptate, în vreme ce toată lumea mai luminată, văzîndu-le, le osîndește. Din această pricină vroim să mărturisim curat că noi, în năravurile moldovenilor, în afară de credința cea adevărată și ospeție nu găsim prea lesne ceva ce am putea lăuda. Din toate cusururile obișnuite și pe la ceilalți oameni, au și moldovenii, dacă nu prea multe, totuși nici prea puține. Năravurile bune sînt rare la ei și întrucît sînt lipsiți de o adevărată creștere bună și de deprindere a năravurilor bune, va fi anevoie să găsim un om cu năravuri mai bune decît ceilalți, dacă firea cea bună nu i-a venit într-ajutor.

Trufia și semeția sînt muma și sora lor. Dacă moldoveanul are un cal de soi bun și arme mai bune, atunci el gîndește că nimeni nu-l întrece și nu s-ar da în lături să se ia la harță chiar și cu dumnezeu, dacă s-ar putea. Cu toții sînt mai cu seamă cutezători, semeți și foarte puși pe gîlceavă ; cu toate acestea se liniștesc lesne și se împacă iarăși cu potrivnicul. Vorba duel încă nu le este cunoscută. Țăranii trec rareori de la vorbe la arme, însă astupă gura semeață a potrivnicului cu ciomagul, cu bîta și cu pumnii. Asemenea fac și oștenii ; foarte rar trec de la sfadă la sabie și dacă, totuși, acest lucru se întîmplă vreodată, ei trebuie să ispășească cu pedepsele cele mai strașnice. Sînt glumeți și veseli ; ceea ce au în suflet le stă și pe buze ; dar,

așa cum uită ușor dușmăniile, tot așa nu țin multă vreme nici prietenia. De băutură nu au prea multă greață, dar nici nu-i sînt plecați peste măsură. Desfătarea lor cea mai mare este să petreacă în ospețe, uneori de la al șaselea ceas al serii pînă la al treilea ceas după miezul nopții, alteori și pînă ce se crapă de ziuă, și să bea pînă ce varsă. Atîta că nu au obicei să facă petreceri în fiece zi, ci numai la sărbători sau cînd e vreme rea, iarna, cînd gerul silește oamenii să stea pe acasă și să-și încălzească mădularele cu vin. Rachiul nu-l iubește nimeni, afară de oștean; ceilalți beau numai un pahar mic înainte de masă. Locuitorii Țării de Jos, de la hotarul cu Valahia, iubesc vinul mai mult decît ceilalți. Odată s-a iscat sfadă dacă moldovenii sau valahii sînt cei mai mari bețivi. Cei ce se luaseră la sfadă au mers pe podul de la Focșani (la hotarul dintre Moldova și Valahia), unde atîta s-au sfădit amîndoi cu paharele pînă cînd valahul a căzut jos de prea mult vin ce băuse. Drept plată pentru izbînda lui moldoveanul a fost dăruit de domnie cu boieria.

Arcul îl întind foarte bine, asemenea se pricep să poarte sulița; dar totdeauna au izbîndit mai mult cu spada. Numai vînătorii poartă puști și moldovenii socotesc că e un lucru de ocară să folosească această unealtă împotriva dușmanului, la care nu ajungi nici prin meșteșugul războiului și nici prin vitejie. La începutul luptei sînt totdeauna foarte viteji, iar de-al doilea sînt mai

moi; dacă şi după aceea sînt din nou împinşi îndărăt, atunci rar mai cutează să înceapă a treia oară. Însă de la tătari au învăţat să se întoarcă iar din fugă şi cu acest meşteşug au smuls adesea izbînda din mîna duşmanului. Faţă de cei învinşi se arată cînd blînzi, cînd cruzi, după firea lor cea nestatornică. Ei socotesc că este o datorie creştinească să ia viaţa unui turc sau tătar şi pe acela care se arată blînd cu aceştia îl socotesc că nu este bun creştin. Ce gîndesc ei despre acest lucru, au arătat îndeajuns la pustiirea cea din urmă a Bugeacului, cînd Petriceicu a năvălit în Basarabia după bătălia de la Viena.

Moldovenii nu cunosc măsura în nimic: dacă le merge bine, sînt semeţi, dacă le merge rău, îşi pierd cumpătul. Nimic nu li se pare anevoie la întîia aruncătură de ochi; iar dacă se iveşte ceva cît de cît să le stea împotrivă, atunci se zăpăcesc şi nu ştiu ce să facă. La urmă, cînd văd că străduinţele lor sînt zadarnice, se căiesc pentru ceea ce au săvîrşit, dar prea tîrziu. De aceea nu putem face nimic alta, decît să punem pe seama osebitei şi nemărginitei pronii că împărăţia atît de mare şi înfricoşată a turcilor — după ce răsturnase cu armele toată puterea romanilor în Asia şi o bună parte din Europa, Ungaria, Serbia, Bulgaria şi alte nenumărate împărăţii şi pusese stăpînire cu sila pe neamul cel mai înţelept — grecii — nu a fost în stare să silească un norod atît de prost şi fără de

putere să i se plece sub stăpînire, norod care a umblat de atîtea ori să lepede jugul pe care l-a primit de bunăvoie, dar și-a păstrat întreagă și nevătămată rînduiala sa politicească și bisericească.

De altminteri moldovenii nu numai că nu sînt iubitori de învățătură, ci chiar le e urîtă aproape la toți. Chiar și numele meșteșugurilor cele frumoase și ale științelor nu le sînt cunoscute. Ei cred că oamenii învățați își pierd mintea și atunci cînd vor să laude învățătura cuiva, zic că a înnebunit de prea multă învățătură. Despre lucrul acesta moldovenii vorbesc fără cuviință zicînd că *„învățătura este treaba popilor; pentru un om de rînd este de ajuns dacă știe să citească și să scrie, să-și scrie numele, să-și treacă în condica lui un bou alb, negru și cu coarne, caii, oile și alte dobitoace de povară, stupii și orice alte lucruri de acestea; toate celelalte sînt netrebuincioase"*. Cu toate că femeile nu stau ascunse față de bărbați cu aceeași băgare de seamă ca la turci, cu toate acestea, dacă sînt cît de cît de neam bun, ies rareori afară din casele lor. Jupînesele boierilor au, ce-i drept, o înfățișare plăcută, dar cu frumusețea stau mult în urma nevestelor oamenilor de rînd. Căci acestea au chipul mai frumos, însă sînt în cea mai mare parte desfrînate. Unele beau pe acasă mult vin ; dar în adunări rareori vezi o femeie beată: căci o femeie este socotită cu atît mai vrednică de cinste, cu cît mănîncă și bea

mai puţin la ospeţe. De aceea rar va vedea-o cineva ducînd îmbucătura la gură sau deschizîndu-şi buzele atît ca să i se poată vedea dinţii; ea îşi vîră îmbucătura în gură cît poate mai în taină. Ei nu socotesc nimic mai de ocară decît să se vadă părul unei femei măritate sau al unei văduve; şi se socoteşte fărădelege să descoperi la vedere capul unei femei. Dimpotrivă fetele socotesc că e ruşine să-şi acopere capul, chiar şi cu pînza cea mai subţire, căci ele socotesc că a umbla cu capul gol este semnul curăţiei. Altminteri, obiceiurile sînt tot atît de deosebite, cît este de deosebit aerul de la un ţinut la altul al ţării.

Locuitorii din Ţara de Jos, de multă vreme obişnuiţi să trăiască în război cu tătarii, sînt oşteni mai buni şi de asemenea oameni mai mînioşi decît ceilalţi: se răzvrătesc mai lesne şi sînt mai nestatornici, iar dacă nu au un duşman dinafară cu care să se bată, sînt lesne ispitiţi de lenevie ca să stîrnească o răzvrătire împotriva căpeteniilor, ba chiar şi împotriva domniei însăşi. Despre slujba religioasă ştiu puţin lucru. Cei mai mulţi dintr-înşii şi aproape tot norodul de rînd crede că fiecărui om dumnezeu îi hotărăşte ziua morţii; iar înaintea acesteia nimeni nu poate să moară sau să piară în război. Aceasta le dă o îndrăzneală aşa de mare, încît se năpustesc uneori nebuneşte asupra duşmanului. Să omoare sau să prade un turc, un tătar sau un evreu socotesc că nu este

păcat şi cu atît mai puţin fărădelege. Cei ce locuiesc mai aproape de tătari pradă şi omoară cu vrednicie; şi atunci cînd năvălesc în ţara tătarilor, ei zic că n-au prădat, ci că şi-au luat înapoi numai ce era al lor, fiindcă tătarii nu ar avea în stăpînire astăzi nimic afară de ceea ce au răpit cu sila de la strămoşii lor. Preacurvia este rară la ei. Însă tinerii socotesc nu numai că nu este ruşine, ci că este de laudă să preacurvească în taină pînă se însoară, ca şi cînd n-ar fi ţinuţi să asculte de vreo lege. De aceea la ei se aude adesea vorbindu-se în chipul acesta: „Fătul meu iubit! fereşte-te de furtişag şi de ucidere, pentru că eu nu te voi putea scăpa de la spînzurătoare; dar pentru împreunare neîngăduită, nu ai a te teme de vreo primejdie de moarte, cîtă vreme vei plăti banii la şugubinat (aşa se cheamă acela care îi duce la femei desfrînate). Chipul cu care primesc oaspeţi străini şi drumeţi e vrednic de cea mai mare laudă; căci deşi foarte săraci din pricina învecinării cu tătarii, totuşi nu se dau înapoi niciodată să dea mîncare şi găzduire unui oaspe şi-l adăpostesc fără plată timp de trei zile, împreună cu calul său. Pe străin îl primesc cu faţa voioasă, ca şi cînd le-ar fi frate sau altă rudenie. Unii aşteaptă cu masa de prînz pînă la al nouălea ceas din zi şi, ca să nu mănînce singuri, îşi trimit slugile pe uliţe şi le poruncesc să poftească la masă drumeţii pe care îi întîlnesc. Numai vasluienii n-au faima

aceasta ; aceştia nu numai că închid casa şi cămara în faţa oaspetelui lor, ci se ascund cînd văd pe cineva venind, se îmbracă în haine zdrenţăroase, vin apoi în chip de calici şi cer ei înşişi pomană de la străin.

Locuitorii din Ţara de Sus se pricep mai puţin în ale războiului şi nici nu sînt prea deprinşi cu armele; mai degrabă îşi mănîncă pîinea în sudoarea frunţii şi în linişte. Sînt înverşunaţi aproape pînă la eres în credinţa lor, de aceea se găsesc peste 60 de biserici din piatră numai în ţinutul Sucevei, peste 200 de mănăstiri mari, clădite din piatră, în toată Ţara de Sus, iar munţii sînt plini de călugări şi pustnici, care îşi jertfesc acolo, în linişte, lui dumnezeu viaţa smerită şi singuratecă. Furtişaguri nu se săvîrşesc decît puţine sau de loc la ei. Totdeauna s-au arătat cu credinţă către domn, iar dacă s-au iscat şi unele tulburări printre ei, acestea au fost stîrnite numai de boierii din Ţara de Jos. Asemenea şi înainte de însurătoare păzesc curăţia şi au năravuri bune — lucru prea rar în Ţara de Jos. În trebile ţării sînt mai vrednici decît ceilalţi ; trebile casei le fac cel mai bine ; poruncile primite le împlinesc cu cea mai mare rîvnă, iar oaspeţii îi primesc mult mai bine decît locuitorii din Ţara de Jos.

Jocurile sînt la moldoveni cu totul altfel decît la celelalte neamuri. Ei nu joacă doi sau patru inşi laolaltă, ca la franţuji şi leşi, ci mai mulţi roată sau într-un şir lung. Altminteri, ei nu

joacă prea lesne decît la nunţi. Cînd se prind unul pe altul de mînă şi joacă roată, mergînd de la dreapta spre stînga cu aceiaşi paşi potriviţi, atunci zic că joacă *hora;* cînd stau însă într-un şir lung şi se ţin de mîini aşa fel că fruntea şi coada şirului rămîn slobode şi merg împrejur făcînd felurite întorsături, atunci acesta se numeşte, cu un cuvînt luat de la leşi, „danţ". La nunţi, înainte de cununie au obicei să joace în ogrăzi şi pe uliţe în două şiruri, unul de bărbaţi, iar celălalt de femei. La amîndouă se alege o căpetenie, un om bătrîn şi cinstit de toţi, care poartă în mînă un toiag poleit cu aur sau unul pestriţ, legat la capăt cu o năframă cusută frumos. La pasul cel dintîi una dintre căpetenii trage pe ceilalţi, care trebuie să vină după ea, de la dreapta spre stînga, cealaltă îi trage de la stînga spre dreapta, astfel încît ajung să stea faţă în faţă; după aceea se întorc spate la spate, apoi se învîrtesc fiecare şir în şerpuiri arcuite şi, ca să nu se încurce, se mişcă aşa de încet, încît mai că nu se poate vedea că şirurile se mişcă. În amîndouă şirurile fiecare îşi ia locul după rangul lui. Jupînesele şi jupîniţele boierilor au locul după starea bărbaţilor şi părinţilor lor. Totuşi căpetenia are totdeauna locul cel dintîi, locul al doilea îl ia nunul, iar pe al treilea mirele. Aceleaşi locuri le iau în şirul femeilor nuna şi mireasa, chiar dacă acestea sînt dintr-o stare mai de jos decît celelalte. Pînă la urmă, însă, cele două rînduri

se amestecă și joacă roată, în așa chip că fiecare bărbat însurat ține de mîna dreaptă pe nevasta lui, iar holteii țin fiecare de mînă cîte o fată de seama lor și le învîrtesc împrejur. Uneori hora se învîrtește în trei colțuri, în patru colțuri sau în forma unui ou, după voia și iscusința căpeteniei. Afară de aceste feluri de jocuri, care se joacă pe la sărbători, mai sînt încă alte cîteva aproape cu eres, care trebuie alcătuite din numerele fără soț 7, 9 și 11. Jucătorii se numesc „călușari“, se adună o dată pe an și se îmbracă în straie femeiești. În cap își pun cunună împletită din pelin și împodobită cu flori ; vorbesc ca femeile și, ca să nu se cunoască, își acoperă obrazul cu pînză albă. Toți au în mînă cîte o sabie fără teacă, cu care ar tăia îndată pe oricine ar cuteza să le dezvălească obrazul. Puterea aceasta le-a dat-o o datină veche, așa că nici nu pot să fie trași la judecată, cînd omoară pe cineva în acest chip. Căpetenia cetei se numește stariț, al doilea primicer, care are datoria să întrebe ce fel de joc poftește starițul, iar pe urmă îl spune el în taină jucătorilor, ca nu cumva norodul să audă numele jocului mai înainte de a-l vedea cu ochii. Căci ei au peste o sută de jocuri felurite și cîteva așa de meșteșugite, încît cei ce joacă parcă nici nu ating pămîntul și parcă zboară în văzduh. În felul acesta petrec în jocuri necontenite cele zece zile între Înălțarea la cer a lui Hristos și sărbătoarea Rusaliilor și stră-

bat toate tîrgurile și satele jucînd și sărind. În toată vremea aceasta ei nu dorm altundeva decît sub acoperișul bisericii și zic că, dacă ar dormi într-alt loc, i-ar căzni de îndată strigoaicele. Dacă o ceată de acestea de călușari întîlnește în drum alta, atunci trebuie să se lupte între ele. Ceata biruită se dă în lături din fața celeilalte și, după ce fac învoieli de pace, ceata biruită este supusă celeilalte cete vreme de nouă ani. Dacă vreunul este omorît într-o astfel de încăierare, nu se îngăduie judecată și nici judecătorul nu întreabă cine a săvîrșit fapta. Cine a fost primit într-o asemenea ceată trebuie să vină de fiecare dată, vreme de nouă ani, în aceeași ceată; dacă lipsește, ceilalți zic că îl căznesc duhuri rele și strigoaicele. Norodul lesne crezător pune pe sama călușarilor puterea de a izgoni boli îndelungate. Vindecarea o fac în acest chip: bolnavul îl culcă la pămînt, iar călușarii încep să sară și, la un loc știut al cîntecului, îl calcă, unul după altul, pe cel lungit la pămînt începînd de la cap și pînă la călcîie; la urmă îi mormăie la urechi cîteva vorbe alcătuite într-adins și poruncesc boalei să slăbească. După ce au făcut aceasta de trei ori în trei zile, lucrul nădăjduit se dobîndește de obicei și cele mai grele boli, care s-au împotrivit lungă vreme meșteșugului doftoricesc, se vindecă în acest chip, cu puțină osteneală. Atîta putere are credința pînă și în farmece.

CAPITOLUL AL XVIII-LEA

DESPRE OBICEIURILE DE LA LOGODNĂ ŞI DE LA NUNTĂ

După ce am arătat sufletul și năravurile moldovenilor, cititorul poftitor să știe nu va fi cu siguranţă nemulţumit, dacă îi vom arăta pe scurt și obiceiurile de care ţin aceștia seamă la logodne și la nunţi. Moldovenii își însoară copiii la vîrsta la care trebuie să se facă, după legile bisericeşti, cununia. Însă se socotește că e rușine dacă o fecioară cere pe un bărbat; iar obiceiul ţării a statornicit că flăcăii trebuie să-și aleagă ei înșiși neveste și nu să-și aleagă părinţii fetei ginerele. Drept aceea, dacă unui flăcău îi place o fată, atunci el trimite la părinţii ei oameni pe care ei îi numesc, cu o rostire latinească stricată, peţitori, adică *petitores*. Aceştia iscodesc mai întîi pe departe gîndurile bătrînilor, ca să nu păţească rușinea să nu vrea părinţii fetei. Dacă bagă de seamă însă că aceştia vor s-o dea, atunci se duc cu toate rudeniile mirelui în casa fetei. Cel mai de frunte dintre peţitori, numit staroste, începe să rostească vorbele pe care vrem să le dăm aici, fiindcă aproape pretutindeni sînt la fel: *„Moșii și strămoșii părinţilor noştri, umblînd la vînat prin codri au dat peste ţara în care locuim noi acum și în ţara asta trăim, ne hrănim și ne întărim cu laptele și mierea ei. Îmboldit de pilda lor, măritul boier cutare, în vreme ce umbla*

după vînat pe cîmpii, prin codri și prin munți, a dat de o ciută, care, sfioasă și cuminte nu i-a îngăduit să-i vadă fața, ci a luat-o la fugă și s-a ascuns. Am pornit pe urmele lăsate de copitele ei, care ne-au adus pînă în casa aceasta; de aceea voi trebuie sau să ne dați sau să ne arătați încotro a fugit vînatul pe care l-am gonit cu osteneală și sudoare din pustietăți". Acela ce rostește vorbele acestea mai adaugă încă vreo cîteva alte vorbe cu tîlc și înflorite, pe care le poate ticlui. Părinții răspund la început că în casa lor n-ar fi venit acest fel de vînat; oaspeții s-au încurcat în urmele pe care au venit, ciuta ar putea fi ascunsă pe la vecini. Iar dacă pețitorii stăruie să li se arate vînatul, atunci se aduce o fată bătrînă, urîtă și îmbrăcată în zdrențe și îi întreabă dacă aceasta e ciuta pe care o urmăresc. Pețitorii răspund: *„nu!"* și adaugă că vînatul lor are plete bălaie, ochi de șoim, dinți ca șiragul de mărgele, buze mai roșii decît cireșile, trup ca de leoaică, pieptul ca de gîscă, gît ca de lebădă, degete mai netede decît ceara și fața mai strălucitoare decît soarele și luna. Dacă părinții tăgăduiesc din nou că un astfel de vînat s-ar fi arătat vreodată la ei, pețitorii le dau răspuns că ei au cei mai buni cîini de vînătoare, care nu i-au înșelat niciodată și care le-au dat semnele cele mai adevărate că ciuta pe care o caută ei se află tăinuită aici.

La urmă, cînd peţitorii se laudă cu sila şi cu armele, atunci părinţii scot fata la iveală, împodobită după puterile lor. Cînd o văd, peţitorii spun îndată că ea este ciuta căutată. Apoi cheamă un preot sau, dacă acesta este prins cu alte trebi, pe cei mai bătrîni dintre vecini și înaintea lor logodnicii își schimbă inelele. Isprăvindu-se aceasta, părinţii ascund îndată fata și se întinde masă, la care, înainte să se scoale, se hotărăște ziua nunţii.

Cînd mirii sînt copii de boier, atunci nu se poate face nici logodna şi nici binecuvîntarea preotului fără încuviinţarea domnului şi mărturia arhiereului. Prin aceasta de la urmă se caută să nu se facă vreo nuntă neîngăduită de legile creştineşti şi preoţești ; iar prin cea dintîi, să nu se unească mai de aproape prin această legătură mai multe neamuri boiereşti fără de voia domnului. Cînd se hotărăşte vremea să se facă nunta, atunci rudeniile se adună în lunea dinainte, după liturghie, atît în casa mirelui, cît şi în cea a miresei, aduc lăutarii din locul acela, care mai întotdeauna sînt ţigani, şi se ospătează în casă în cîntările din gură și din instrumente, ale acestora. După ce se ridică de la masă, fetele și alte femei cern făina aleasă pentru nuntă, din care pricină ziua aceasta este numită îndeobște ziua cernutului. Dacă se află în acelaşi tîrg sau în acelaşi sat casele celor logodiţi, ori nu sînt mai departe una de alta decît cale de două sau trei zile, atunci ospăţul de nuntă începe de joi în

amîndouă casele și ține pînă sîmbătă. Duminica se strîng toate rudeniile mirelui ca să aducă mireasa și trimit înainte colăcari ca să vestească sosirea mirelui. Cei ce sînt adunați la casa miresei îi pîndesc în cale și caută să-i prindă înainte să ajungă la casa miresei. Ca să se ferească de acest lucru, colăcarii folosesc de obicei cai foarte iuți. Dacă se întîmplă să-i prindă, cînd este vorba de oameni din norod, îi leagă vîrtos și-i pun de-a-ndăratelea pe cal; la cei de frunte, însă, pe aceștia îi împresoară prietenii miresei și îi duc îndată, cu chip că i-au robit, pînă la casa acesteia. O dată ajunși acolo, îi întreabă ce caută? Ei dau răspuns că au fost trimiși să vestească război și că oștenii vor sosi curînd ca să ia cetatea. După ce spun acestea, îi duc înlăuntru și îi silesc să deșarte cîteva pahare cu vin și îndopați astfel cu vin, îi trimit îndată îndărăt cu cîțiva oaspeți ai miresei. Cînd aceștia văd că vine mirele, îi lasă pe colăcari—nu fără ocări — și se grăbesc spre casă. Dacă aceia care îl însoțesc pe mire pot să se ia după dînșii și să-i înhațe, atunci obișnuiesc să-i lege vîrtos și să-i ia cu ei. La urmă, cînd oaspeții celor două părți se adună în casa miresei, se pune la cale o întrecere de cai, hotărîndu-se o răsplată și anume: la oamenii de rînd, o năframă cusută frumos, iar la cei mai avuți, o bucată de pînză sau de mătase de bun preț. Apoi trimit înainte oameni care hotărăsc ținta și, după ce dau semn de pornire printr-unul dintr-înșii care face strigarea, aceia ce cred că

au caii cei mai buni le dau pinteni. Învingătorul primește răsplata din mîna miresei, iar calul e împodobit cu o cunună de flori împletită meșteșugit. Spre seară, după vecernie, logodnicii sînt duși la biserică cu cît alai le stă în puteri, ca să primească binecuvîntarea bisericească. În mijlocul bisericii se așterne un covor, pe care stă la dreapta mirele, iar la stînga mireasa. În vreme ce stau acolo, li se pun sub amîndouă tălpile galbeni, iar la oamenii de rînd lei, prin care se înțelege că s-au lepădat de lume și că trebuie să calce în picioare măreția acesteia. Îndărătul lor stau nunul și nuna, ținînd două lumînări la fel de mari și de grele. În vremea aceasta preotul rostește rugăciunea obișnuită la cununie și le schimbă de trei ori inelele. După ce pune celor doi miri cununiile pe cap, îi poartă prin mijlocul bisericii la fel ca la danț, în vreme ce cîntăreții înalță cîntarea obișnuită la acest prilej. În această vreme rudele împrăștie printre cei din jur bani mărunți, nuci și hamei uscat, ca să arate prin asemenea pilde că se roagă lui Dumnezeu dătătorul de viață pentru rodnicia hameiului și a nucilor, iar de toate avuțiile și semețiile acestei lumi trebuie să se lepede. Preotul dă la urmă celor doi cununați să guste de trei ori pîine întinsă în miere, semn al dragostei și unirii veșnice. Și ca să dea prilej celor dimprejur să rîdă la această ceremonie voioasă, îi lasă pe miri să încerce de trei ori în zadar să apuce din îmbucătură. După ce se sfîrșesc toate, toți se în-

torc, în aceeaşi rînduială în care au venit, la casa miresei, a cărei faţă e acoperită cu o pînză subţire de mătase roşie, prinsă cu două bolduri, pe care la urmă, cînd mireasa e dusă la culcare, fraţii sau rudeniile miresei le înfig în perete deasupra capului mirilor. În vremea aceasta mănîncă şi bea, cîteodată pînă la al treilea ceas al dimineţii. După acest ceas, bucătarii pun pe masă un cocoş fript cu pene cu tot ; unul dintre oaspeţi se ascunde sub masă, cîntă cocoşeşte şi vesteşte zorii zilei. Oaspeţii dau după aceea bucătarului bacşiş şi se ridică cu toţii de la masă ; iar mirele, care îşi ţine mireasa de mînă, se aşază în mijlocul camerei. Apoi un diac citeşte cu glas tare foaia zestrei, iar toate aceste lucruri, care au fost puse într-o cameră deosebită ca să poată fi văzute de fiecare, sînt încărcate într-o căruţă şi duse acasă la mire. Apoi acela care vorbeşte părinţilor miresei în numele ei pomeneşte naşterea, creşterea şi toate celelalte binefaceri primite de la ei ; le mulţumeşte pentru toate şi le cere binecuvîntarea, pe care părinţii i-o dau ei înşişi sau pun pe altcineva să i-o dea în numele lor şi roagă pe Dumnezeu şi pe îngerul lor păzitor să le dea celor cununaţi dragoste credincioasă şi aşternut nespurcat, iar la urmă le aduce paharul de despărţenie — care se numeşte paharul căii albe — lăsîndu-i apoi să plece din casa lor. Cînd dau să păşească peste pragul casei, îi opresc fraţii miresei sau, dacă aceasta n-are fraţi, fraţii părinţilor ei, cu sabia goală,

pe care o înfig de-a curmezişul în stîlpii uşii. Mirele scapă de ei dîndu-le fie un cal, fie un alt dar pe care îl are la îndemînă. Mireasa se urcă singură (pentru că nu-i este îngăduit să ia din casa părintească nici o slugă) într-o căruţă, însoţită de mama sau sora mirelui, şi îl urmează pe bărbatul ei, care merge înainte. Cînd ajung la casa mirelui — după ce se mai deşartă încă vreo cîteva pahare de vin — pe tineri îi duc naşii în odaia de culcare. Mirele se îngrijeşte cu multă luare-aminte ca a doua zi părinţii miresei să nu afle nimic despre fiica lor; pentru că aceştia trebuie să-şi vadă fiica, împreună cu toţi prietenii apropiaţi, a treia zi după nuntă, drum care se numeşte drumul cel mare, fiindcă acuma părinţii pot să aibă parte — după cum se întîmplă — sau de multă cinste, sau de ruşine. Căci, dacă fiica lor s-a aflat fecioară, nu numai că toate sînt bune, dar şi părinţii sînt ospătaţi cu o masă strălucită, la care, după ce mănîncă al doilea fel de bucate, se arată fiecăruia pe un taler cămaşa cu semnele fecioriei, pe care toţi obişnuiesc să pună un mic dar. Dar aceasta se întîmplă numai la oamenii de rînd, căci la cei mai de sus nu pot să vadă cămaşa decît socrii. Iar dacă fiica lor s-a făcut de ocară din pricina unei împreunări neîngăduite, mirele îşi adună a doua zi prietenii apropiaţi, cărora le arată că şi-a găsit mireasa spurcată (cu acest cuvînt numesc ei femeile necinstite). Aceştia aduc pentru ea cea mai proastă căruţă şi, cu hamuri rupte, înhamă în

locul cailor pe părinţii ei şi-i silesc cu bătaia să-şi ducă înapoi acasă, ca pe o curvă, fiica aşezată în căruţă. Nimănui nu-i este îngăduit să împiedice acest lucru pe drum şi dacă cineva ar cuteza să slobozească pe părinţi, acela ar fi pedepsit nu numai cu bătaia, ci şi de către judecător, ca un călcător al legii şi al obiceiurilor ţării. Bărbatul opreşte toată zestrea: şi, dacă el a făcut cheltuieli cu nunta, le primeşte îndărăt, la porunca judecătorului, de la părinţii care nu şi-au păzit fata. Aşa se întîmplă printre ţărani cu oamenii aceia sărmani; dar nu şi printre boieri care îşi priveghează fetele mult mai îndeaproape, aşa că nu li se poate întîmpla lesne asemenea lucru. Cînd află că fata lor s-a găsit spurcată, răscumpără necinstea fiicei lor cu o zestre mai mare în sate sau bani; iar dacă ginerele nu se mulţumeşte în nici un chip cu aceasta, îşi iau fata acasă şi dau mirelui slobozenie să se însoare cu alta.

Cînd domnul însuşi este naş, atunci ospăţul de nuntă se face la curtea domnească. Mirele primeşte din partea domnului un gugiuman la fel cu al domnului şi un cal, iar la masă toată vremea stă de-a dreapta domnului cu capul acoperit. Toţi slujitorii curţii îl slujesc, ca şi pe domn; iar cînd mirele se duce la biserică sau la casa sa, toată curtea domnească — cu ţimbale şi alte instrumente moldoveneşti şi turceşti — îl însoţeşte ca pe domnul însuşi. A

treia zi după nuntă mirele se duce împreună cu mireasa la domn şi la doamnă ca să mulţumească pentru cinstea atît de mare ce li s-a făcut — dar fără să aducă daruri.

CAPITOLUL AL XIX-LEA

DESPRE OBICEIURILE DE ÎNGROPĂCIUNE LA MOLDOVENI

Moldovenii îşi îngroapă morţii după rînduiala bisericii răsăritene. Îndată ce moare cineva, se spală cu apă caldă şi, înainte de a-i înţepeni mădularele, îl îmbracă cu hainele cele mai noi şi cele mai bune pe care le-a avut ; se aşază apoi trupul pe năsălie în mijlocul pridvorului. Trupul mortului nu se îngroapă chiar în ziua cea dintîi, ci se aşteaptă pînă a treia zi, ca nu cumva să se socotească mort un bolnav căzut numai în nesimţire şi să se îngroape de viu. Vecinii se adună cînd aud clopotele şi îşi arată întristarea către rudele de sînge care stau în jurul mortului. În ziua sorocită pentru îngropăciune, toţi vecinii se adună şi-l petrec pe mort, după ce se isprăveşte slujba la biserică, în vreme ce preoţii merg înaintea lui, iar rudele în urmă. După ce se împlinesc datinile bisericeşti, trupul mortului este îngropat în curtea bisericii. Iar cînd moare vreo căpetenie a oastei, atunci caii lui se acoperă cu pînză neagră şi hainele cele mai scumpe i se pun

deasupra ; înaintea mortului este purtată o suliță de care atîrnă o sabie fără teacă şi cu mînerul în jos. De o parte şi de alta păşesc vreo cîțiva oşteni, îmbrăcați în zale şi cu coifuri. Ei pun în ochii cailor zeamă de ceapă sau praf de puşcă, ca să se arate ca şi cînd caii ar plînge în felul oamenilor moartea stăpînului lor. Trupul unui boier îl petrece de obicei domnul însuşi, împreună cu toată curtea lui. Dacă mortul a fost unul dintre cei mai de frunte, atunci semnele dregătoriei lui sînt purtate înaintea năsăliei pînă la groapă ; iar după aceea sînt aşezate în spătărie sau în divan. Locul său trebuie să rămînă gol măcar vreme de trei zile. Doliul nu este acelaşi pentru toți. Dacă moare un țăran, atunci feciorii lui trebuie să umble cu capul gol şase luni de-a rîndul, chiar dacă este în toiul iernii, şi să-şi lase să crească părul şi barba ; nu pot să-şi acopere cu nimic capul, chiar dacă au de mers cale cît de lungă. Altminteri acelaşi lucru îl făceau îndeobşte şi boierii vreme de 40 de zile de-a rîndul ; însă acuma au lepădat asemenea obiceiuri şi se mulțumesc să îmbrace haină cernită şi să-şi lase părul să cadă în plete. Dacă a murit fratele unei fete de țăran, după obicei ea îşi taie o şuviță de păr şi o atîrnă pe crucea ce se pune la groapa lui şi poartă grijă un an întreg ca nu cumva să se piardă sau să cadă ; dacă se întîmplă totuşi acest lucru, ea atîrnă iară o şuviță pe cruce. De obicei se adună cu toții în

fiecare duminică la groapă vreme de un an şi-şi plîng morţii. Cei bogaţi năimesc bocitoare, care ştiu felurite cîntece de jale, în care arată ticăloşia şi deşertăciunea vieţii, după cum se poate vedea din versurile acestea cu care fac de obicei începutul:

Cînt cu jale viaţa rea a lumii acesteia,
Cum se sfarmă şi se rupe ca un fir de aţă.

Apoi ele închipuiesc fiinţa celui mort ca fiind de faţă, îl întreabă tot felul de lucruri şi spun că din ură pentru lumea aceasta nu vroieşte să răspundă la întrebările puse, dar, în cele din urmă, înduplecat de rugăminţile rudelor, rosteşte cîteva cuvinte. Le dă învăţătură ce trebuie şi ce nu trebuie să facă şi le spune că de aici înainte nu va mai vorbi cu dînşii şi nici nu se va mai întoarce pe pămînt, fiindcă a şi început să guste desfătările raiului, pe care Dumnezeu le-a gătit slugilor lui credincioase — şi alte bazaconii de acestea de-ale femeilor limbute.

III

DESPRE CELE BISERICEȘTI ȘI ALE ÎNVĂȚĂTURII ÎN MOLDOVA

CAPITOLUL I

DESPRE RELIGIA MOLDOVENILOR

Lenevirea strămoşilor noştri este de vină că nu putem spune ce fel de religie au avut odinioară moldovenii, mai înainte ca soarele dreptăţii să fi răsărit pe cerul nostru. Iar dacă vroim să credem că dacii cei vechi se trăgeau din sciţi — cum zic toţi istoricii pe care îi cunoaştem — atunci se poate prepune, fără teamă că vom greşi, că moldovenii s-au închinat la aceiaşi zei la care s-au închinat — după cum se vede din cele ce spun cronicile ruseşti — neamurile scite, cum sînt: *Peruna*, zeul tunetului, *Volos*, zeul dobitoacelor, *Pohvist*, zeul văzduhului, *Lado*, zeul veseliei, *Kupalo*, zeul secerişului, şi alţi zei ca aceştia, precum: *Osliado, Chorsa, Daşuba, Striba, Semargle* şi *Mocosa*. Asemenea se vede că şi romanii, pe care nu i-a întrecut nici un alt neam cu eresurile, nu

numai că nu au nimicit religia cea veche, ci dimpotrivă au mai sporit-o cu zei noi de-ai lor. Acest lucru îl va vedea lesne oricine își amintește că romanii, ori de cîte ori supuneau o țară nouă, aduceau jertfe atît zeilor neamului biruit, cît și zeilor lor : ba încă după ce au biruit Egipetul, muma cea roditoare a idolilor, au adus de acolo la Roma idoli de tot felul, cărora li s-au închinat de asemenea. Se mai adaugă la aceasta și credința tuturor celor ce se închinau la idoli că nu numai fiecare țară ar avea zeii ei, ci și că fiecare familie ar avea zeii casei și zeii păzitori, despre care credeau că le-ar purta o grijă deosebită și că cel ce nu se înțelege cu ei nu poate nici să-și stăpînească cu norocire țara sa și nici să trăiască în pace în casa lui. Nu se poate dovedi cu nici un fel de mărturii limpezi ale cronicarilor cam în ce vreme a încetat în Moldova eresul păgînesc și s-a primit legea cea creștinească ; cu toate acestea, pesemne că religia creștinească a fost adusă pe față în Dacia abia în vremea domniei lui *Constantin cel Mare,* fiindcă sub *Constanțiu,* fiul lui *Constantin cel Mare*, amîndouă Daciile își aveau arhiereii lor, după cum arată tipicul soborului ținut la Sardes. Și se poate ca mulți daci să se fi plecat cu multă vreme înainte asupra învățăturii sîngerate a mucenicilor, ca să urmeze steagul lui Hristos. În zilele noastre tot norodul ține de biserica creștinească a Răsăritului. Nu se îndoiește nimeni de slova

credinţei, nimeni nu se arată fără luare-aminte faţă de vreuna din porunci şi nu face nimic din cele oprite de biserică. O erezie sau un eretic nu s-au arătat vreodată în Moldova şi cu atît mai puţin s-ar fi putut răspîndi. Poate că pricina este şi că norodul nu a primit niciodată învăţătura scolastică şi cea vicleană a clevetitorilor, ci a crezut că simplitatea Evangheliei şi învăţătura sfinţilor părinţi bisericeşti sînt îndestulătoare pentru mîntuirea sufletului şi fără şcoală. Nici o altă religie nu este mai urîtă de moldoveni ca religia papistaşilor, deşi ţin de ea aproape toţi supuşii moldoveni de neam unguresc, care au şi un episcop al lor la Bacău. Adică ei spun că celelalte erezii se cunosc de la sine, iar îndepărtarea lor de la biserica cea adevărată se poate înţelege lesne; papistaşii însă sînt lupi îmbrăcaţi în piele de oaie (căci ei nu ştiu nimic despre alţi papistaşi decît despre cei crescuţi în biserica Răsăritului); iar papistaşii le zic celor ce ţin de biserica grecească uneori fraţi, alteori schismatici şi ἀκεφάλων[1], pentru că nu cinstesc capul văzut al bisericii, adică pe papa; alteori îi numesc chiar eretici. De aceea se întîmplă că norodul cel prost abia poate să deosebească adevărul de înşelăciune, ca să se poată păzi de otrava ei. Pricina cea mai de seamă împotriva oricăror înnoiri, ca să vorbim în treacăt, pare că se află în statornicia cu care moldovenii s-au plecat totdeauna

[1] *acefali* — adică fără cîrmuitor.

către biserica Răsăritului. Pentru că ştie oricine a învăţat istoria bisericii că Ţara ungurească şi Transilvania, unde au locuit strămoşii noştri înainte de descălecatul Moldovei, nu s-au închinat niciodată scaunului de la Ţarigrad sau grecesc, ci totdeauna scaunului de la Roma, de aceea toţi locuitorii au şi fost fii ai bisericii Apusului, înainte să fi răzbătut pînă acolo ereziile lui *Luther* şi *Calvin*. Dar fiindcă urmaşii lui *Dragoş* şi-au păstrat totdeauna religia pe care au avut-o în vatra de unde au plecat (căci nu ni se spune nicăieri că ei ar fi părăsit biserica papistăşească şi ar fi trecut la biserica Răsăritului), dar credinţa lor nu se deosebeşte întru nimic de aceea a Răsăritului, se vede limpede că Apusul şi nu Răsăritul s-a depărtat mai tîrziu de la credinţa creştinească cea adevărată. Dar să lăsăm acestea şi să ne întoarcem la lucrul de care vorbeam.

Mărturisirea credinţei sau crezul se foloseşte în slujba religioasă aşa cum a fost alcătuită de către sfinţii părinţi la Sinodul de la Niceea, iar adăogirea papistăşească *„şi de la Fiul"* se leapădă. Despre purcederea sfîntului duh, ei cred întocmai ceea ce spune Ioan evanghelistul cu vorbele Mîntuitorului. Dar, după cum nu vor să recunoască purcederea de la Fiul, fiindcă Sfînta Scriptură nu zice nimic mai limpede, tot atît de puţin folosesc în slujba lor religioasă adăogirea lui Palama: *„de la Tatăl singur"*. Au şapte taine.

La împărtăşanie se ţin după cele statornicite de Sfinţii părinţi *Vasile* şi *Ioan Chrisostom*. Folosesc la aceasta pîine dospită şi se împărtăşesc în amîndouă chipurile, cu pîine şi cu vin. Cinstesc icoanele sfinţilor, dar nu cioplite, ci zugrăvite, însă zic că numai lui Dumnezeu singur i se cuvine slujbă religioasă. Cred că sfinţii n-au ajuns încă la mîntuirea desăvîrşită, ci că, împreună cu Pavel, ei aşteaptă ziua de apoi, adică judecata cea de pe urmă ; mai cred că aceştia au totuşi, în vremea aceasta, în sufletele lor o nădejde neîndoită în mîntuire, care trezeşte în ei o bucurie nespusă, aşa că pentru vredniciile lor nu le lipseşte nimic. Nu recunosc purgatoriul, dar zic că păcatele mici pot fi iertate şi după moarte prin rugăciunile bisericii şi cu pomeni. Citesc în biserică Sfînta Scriptură după tălmăcirea celor şaptezeci de tîlmaci; ei leapădă Vulgata şi toate celelalte tălmăciri. Postesc, în afară de miercurea şi vinerea, de patru ori pe an la vremea rînduită, dar în postul cel mare de patruzeci de zile şi în postul din zilele cele de la începutul lunii lui august închinate Sfintei Fecioare se înfrînează să mănînce chiar şi peşte. Mai sînt unii care nu mănîncă nici lunea carne, din prea mare eres, şi care îşi aşază ei înşişi şi alte zile de post la praznicile sfîntului Atanasie, sfîntului Gheorghe şi sfîntului Dumitru, şi unele femei, măcar că nu îmbracă straie monahiceşti, fac jurămînt de bunăvoie să nu mănînce carne toată viaţa lor. Altminteri norodul — şi la noi în Moldova,

ca şi în alte ţări pe care ştiinţa nu le-a luminat încă — este foarte plecat spre eres şi încă nu s-a curăţat desăvîrşit de necurăţia cea veche, încît se mai închină şi acuma în poezii şi cîntece, la nunţi, îngropăciuni şi alte întîmplări ştiute, la cîţiva zei necunoscuţi şi care se vede că se trag din idolii cei vechi ai dacilor. Aşa sînt *Lado* şi *Mano* (a), *Zîna* (b), *Drăgaica* (c),*Doina* (d), *Heîole* (e), *Stahia* (f), *Dracul din tău* (g), *Ursitele* (h), *Frumoasele* (i), *Sînzienele* (k), *Joimăriţele* (l), *Paparuda* (m), *Chiraleisa* (n), *Colinda* (o), *Turca* (p), *Zburătorul* (q), *Miazănoapte* (r), *Strîga* (s), *Tricolici* (t), *Legătura* (u), *Dezlegătura* (v), *Farmec* (w), *Descîntec* (x), *Vergelat* (y) şi multe asemenea.

[NOTA]

a) Se obişnuieşte ca numele lor să fie pomenit de babe, mai cu seamă la nunţi; de aceea se poate prepune că prin ele trebuie să se înţeleagă Venus şi Cupido, ca păzitori ai dragostei de nuntă.

b) Acest cuvînt ar putea să se tragă din numele Diana. Totuşi rareori se vorbeşte despre ea singură, de obicei se vorbeşte de mai multe; le zic Zîne şi le socotesc nişte fecioare frumoase, care dăruiesc frumuseţe.

c) După cum se vede, prin ea o înţeleg pe Ceres. Căci în acea vreme a anului cînd încep să se coacă semănăturile, toate fetele ţăranilor din satele învecinate se adună şi o aleg pe cea mai frumoasă dintre ele, căreia îi dau numele de Drăgaica. O petrec pe ogoare cu mare alai, o gătesc cu o cunună împletită din spice şi cu multe basmale colorate şi-i pun în mîini cheile de la jitniţe. Drăgaica aceasta împodobită în acest chip se întoarce de la cîmp spre casă

cu mîinile întinse şi cu basmalele fluturînd în vînt, de parcă ar zbura, şi cutreieră toate satele din care s-a adunat lume s-o petreacă cîntînd şi jucînd laolaltă cu toate tovarăşele ei de joc, care o numesc foarte des sora şi mai-marea lor în cîntecele alcătuite cu destulă iscusinţă. Fetele din Moldova doresc din toată inima să aibă parte de această cinstire sătească, deşi în cîntecele lor spun mereu, după datină, că fata care a întruchipat Drăgaica nu se poate mărita decît abia după trei ani.

d) Se vede că acesta a fost numele obişnuit la daci al lui Marte sau al Belonei, căci cu el încep toate cîntecele în care se cîntă faptele războinice şi moldovenii îl folosesc îndeobşte ca să-l pună înaintea cîntecelor lor.

e) Acest nume îl folosesc de obicei în cîntecele de jale, dar nu ca o strigare, ci în aşa chip, că s-ar părea că vor să arate prin el o fiinţă ştiută.

f) Ei îşi închipuie că aceasta ar fi o femeie uriaşă, care străjuieşte şi e stăpîna caselor vechi şi părăsite, mai cu seamă a celor zidite sub pămînt, şi de aceea şi a comorilor.

g) Aşa numesc ei duhurile rele, despre care cred că îşi au lăcaşul în apă.

h) Ei cred că acestea ar fi două fecioare, ce se află de faţă la naşterea oricărui copil şi care îi dăruiesc, după voia lor, însuşiri sufleteşti şi trupeşti şi îi hotărăsc de la început toată norocirea şi toată năpasta ce va întîmpina în viaţă.

i) Ei le socot pe acestea nimfe ale văzduhului, care îndrăgesc adesea pe feciorii cei tineri şi frumoşi. Cînd pe un flăcău îl loveşte deodată slăbănogirea sau damblaua, ei dau vina pentru boalele acestea pe Frumoase şi zic că în chipul acesta ele se răzbună atunci cînd dragostea li s-a schimbat în ură şi furie, fiindcă cel ce le era drag nu le-a dat ascultare.

k) Acesta este numele sfîntului Ioan Botezătorul. Ei cred că în ziua cînd se prăznuieşte acest sfînt soarele nu-şi străbate drumul său drept înainte, ci în-

tr-o linie tremurată. De aceea toţi ţăranii moldoveni se scoală în acea zi înaintea zorilor şi privesc cu ochi mari răsăritul soarelui şi cum ochiul nu suferă prea mult această lumină şi, din pricina ei, începe să se zdruncine şi să tremure, ei pun pe seama soarelui tremurătura pe care o simt în ochi şi se întorc voioşi acasă, după ce au făcut această încercare.

l) Aşa le numesc pe femeile despre care zic că umblă în joia verde, dis-de-dimineaţă, şi dacă dau de o femeie dormind, fiindcă în Moldova se face de obicei în toate casele focul la vremea aceea, o pedepsesc să fie de atunci încolo trîndavă la tot lucrul de peste an.

m) In vremea verii, cînd semănăturile sînt primejduite de secetă, oamenii de la ţară îmbracă o copilă mai mică de zece ani cu o cămaşă făcută din frunze de copaci şi buruieni. Toate celelalte copile şi copiii de aceeaşi vîrstă o urmează şi se duc jucînd şi cîntînd prin împrejurimi; iar oriunde sosesc, babele au obicei de le toarnă apă rece în cap. Cîntecul pe care-l cîntă este alcătuit cam aşa: *„Paparudo! sui-te la cer, deschide-i porţile, trimite de acolo ploaia aici, ca să crească bine secara, grîul, meiul şi altele"*

n) Se potriveşte cu strigarea creştinilor în rugăciunea lor *„Kyrie eleison!"* de unde se şi trage. Stăpînul casei are obicei să facă la 5 făurar, în ziua Intîmpinării Domnului, o cruce de lemn, pe care o înveleşte cît mai frumos cu pînză albă sau cu pînză de borangic şi catifea, cum poate fiecare, după averea lui, iar după vecernie ca într-un alai, petrecuţi de o droaie de copii, o poartă prin toate casele, unde strigă foarte des cuvîntul *Chiraleisa.*

o) Aceasta aduce cu *Calendis* ale romanilor şi se prăznuieşte îndeobşte la începutul fiecărui an nou, atît de către oamenii de rînd, cît şi de boieri, cu datini deosebite.

p) Este un joc închipuit în vremurile vechi din ură împotriva turcilor. In ziua de Crăciun se pune cuiva o căpăţînă de cerb cu coarne mari, de care se leagă

o mască făcută din fîşii de pînză colorată şi atît de lungi încît acoperă şi picioarele celui care o poartă. Peste acesta se aşază altul, care se face un bătrîn ghebos, şi aşa străbat toate uliţele şi casele, jucînd şi cîntînd, cu o mulţime de lume după ei.

q) Însemnează cel ce zboară. Ei zic că este o nălucă, un om tînăr frumos, care vine noaptea la fete mari, mai ales la femeile de curînd măritate şi toată noaptea săvîrşeşte cu dînsele lucruri necuviincioase, cu toate că nu poate fi văzut de ceilalţi oameni, nici chiar de cei care îl pîndesc. Iar noi am mai auzit că unii bărbaţi însuraţi mai inimoşi au prins asemenea zburători şi, cînd au aflat că sînt făpturi cu trup ca şi alţii, i-au pedepsit cum li se cădea.

r) Se numeşte miazănoapte şi zic că este o nălucă care umblă pe răspîntii de drum de la asfinţitul soarelui şi pînă la miezul nopţii, luînd înfăţişare de animale de tot felul, pierind apoi iarăşi.

s) Se trage de la cuvîntul grecesc στρίγλη şi la moldoveni are acelaşi înţeles ca şi la romani, adică zic că e o vrăjitoare bătrînă care omoară copiii noi născuţi, pe neştiute, cu meşteşug drăcesc. Acest eres este răspîndit cel mai mult la ardeleni. Ei zic că, atunci cînd umblă Striga, găsesc copiii înăbuşiţi în leagăne, fără să fi fost mai înainte bolnavi. Dacă au prepus pe vreo femeie bătrînă, atunci o leagă de mîini şi de picioare şi o aruncă într-un rîu. Dacă se duce la fund, atunci zic că e nevinovată; iar dacă pluteşte deasupra apei, atunci zic că e destul de vinovată şi o ard de vie, fără să mai facă cercetări. în vreme ce bătrîna strigă în zadar că e nevinovată, pînă îşi dă duhul.

t) Este întocmai ceea ce la franţuji înseamnă *le loup garou.* * Ei zic că cu meşteşugul vrăjilor oamenii se pot preface în lupi şi alte fiare sălbatice şi că pot să-şi însuşească în aşa chip firea acestora, că pot

---

* Vrăjitor care travestit în lup cutreieră în timpul nopţii cîmpiile

să se năpustească asupra oamenilor şi dobitoacelor şi să-i sfîşie.

u) Aceasta, zic ei, ar fi un fel de fermecătură cu care se poate opri mirele să se împreuneze cu mireasa lui în noaptea nunţii. Asemenea ei zic că tot aşa pot să oprească lupii şi alte fiare sălbatice să facă stricăciune la oi şi la alte dobitoace.

v) Este slobozirea de fermecătura dinainte a mirilor, care se poate dobîndi, cum zic ei, prin alte mijlociri de vrăji mai puternice.

w) Este o vrajă obişnuită la ţărani, prin care femeile, după cum îşi închipuie ele, fac să se apropie de ele iubitul lor sau pot să-l facă să înnebunească pe cel care le este lor urît.

x) Acesta este alt fel de vrajă cu care ar trebui să se vindece toate bolile ce nu sînt de moarte. Vreau să povestesc aici ceva ce-am văzut eu însumi în patrie. Cămăraşul cel mare al răposatului meu tată avea un cal de mare preţ, care fusese muşcat pe cîmp de un şarpe şi i se umflase într-atît trupul, că nimeni nu mai trăgea nădejde să scape. A chemat o vrăjitoare bătrînă, care a poruncit stăpînului calului să caute un izvor şi să aducă din apa aceea neîncepută, cît o putea mai degrabă. Pentru că el voia să trimită pe o slugă ca să aducă apă, vrăjitoarea cea bătrînă i-a zis că nu trebuie să facă în aşa chip, că stăpînul trebuie să se ducă el însuşi să ia apă, dacă voieşte să-i scape calul cu viaţă. In cele din urmă tînărul i-a dat ascultare şi a adus babei un ulcior mare cu apă. Apa aceasta a descîntat-o cu un descîntec neînţeles şi i-a dat tînărului să bea. El n-a făcut prea bucuros ce i-a poruncit, fiindcă adusese prea multă apă. După ce a băut-o, îndată a văzut cum calul său, care zăcea la pămînt, aproape mort, nu departe de el, îşi venea în fire iarăşi, însă el se umfla şi îl apucaseră nişte dureri de nesuferit. După ce baba a mai descîntat o dată, într-un sfert de ceas s-a însănătoşit şi calul, iar tînărul a vărsat apa, fără să-i lase vreo urmă de durere sau de boală. Altă babă

a vindecat pe de-a-ntregul în cîteva zile un grajd întreg de cai, care se umpluse de rîie — cu toate că se afla la o depărtare de trei zile de drum — prin descîntece pe care le-a rostit deasupra unui smoc de păr de cal.

y) Este un fel de ghicire prin care moldovenii, punînd nişte nuiele într-un chip ştiut în noaptea dinspre întîi ianuarie, se încumetă să ghicească toată nenorocirea şi năpasta pe care le va aduce anul întreg. La aceasta mai au trebuinţă şi de linte, fasole şi oale pe care le aşază una sub alta cu o rînduială ştiută. (n.a.)

CAPITOLUL AL II-LEA

DESPRE TAGMA BISERICEASCĂ

Priveghierea dinafară asupra bisericii Moldovei cade în seama domniei însăşi, care ia aminte cu rîvnă şi cu multă grijă ca purtarea şi învăţătura feţelor bisericeşti să se potrivească cu temeiurile credinţei ; ca nici unul dintre dînşii să nu se abată din calea adevărului şi să nu ascundă inimă de lup sub piele de oaie ; nici păstorul să nu poarte grijă pentru turma sa sau să fie o pildă rea. Grija pentru cele duhovniceşti, adică îndrumarea sufletelor pe calea Domnului, este încredinţată mitropolitului, care cercetează — ca un păstor credincios şi slujitor treaz al Domnului său — bisericile de sub ascultarea lui, le aşază arhierei, care nu prea au învăţătură, dar sînt plini de duh sfînt, şi care nu nesocoteşte nimic din ce i se pare că este de trebuinţă pentru hrana şi mîntuirea turmei

sale. Dar fiindcă, după ce s-au înmulţit locuitorii din Moldova, lucrul acesta a ajuns prea greu ca să poată să-l împlinească un om singur, pentru înlesnirea mitropolitului s-au mai făcut în Moldova încă alte trei scaune arhiereşti, unul la *Roman,* altul la *Rădăuţi* şi al treilea la *Huşi;* dar numele de episcop s-a dat numai vlădicilor de la Rădăuţi şi de la Huşi. Cel de la Roman a fost numit arhiereu şi i s-a îngăduit să poarte la slujba bisericească mitra arhierească, dar el nu este mai mare peste ceilalţi episcopi, nu are decît întîietate. Mitropolitul moldovean a fost uns de patriarhul din Ţarigrad, de cînd s-a aşezat scaunul său pînă în vremea soborului de la Florenţa. Pentru că mitropolitul era pe atunci un om de rînd şi nu cunoştea bine Sfînta Scriptură, precum şi ca să-şi păstreze cinstea ce i-o dădea cel de al şaptelea scaun, precum şi alte cinstiri pe care i le făgăduise papa, a semnat, împotriva vrerii solului trimis cu el de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, toate hotărîrile greşite şi amăgitoare ale soborului, dar după ce s-a isprăvit soborul, nu a mai cutezat să se întoarcă în Moldova; de aceea Marcu, arhiereul din Efes, a dat Moldovei ca mitropolit pe un arhidiacon bulgar de neam, om foarte vestit pentru smerenia şi credinţa lui; iar pentru că şi patriarhul de la Ţarigrad se dăduse de partea potrivnică, i-a poruncit să ceară întărirea sa totdeauna de la patriarhul din Ohrida. Şi, începînd de-atunci, mitropoliţii Moldovei au luat

obiceiul să ceară totdeauna pînă la începutul veacului trecut hirotonisirea de la patriarhul din Ohrida. Dar cînd a luat domnia Vasile Lupu și a cercat să orînduiască trebile țării, pe care le-a găsit încurcate, parte din pricina lenevirii înaintașilor săi, parte din pricina tulburărilor dinlăuntru, atunci Partenie, pe vremea aceea patriarh la Țarigrad, i-a trimis scrisoare alcătuită în chipul acesta :

„Noi dăm de știre măriei-tale să afle că biserica moldovenească era odinioară sub ascultarea bisericii Răsăritului, aceasta fiind muma cea bună și dreaptă a tuturor creștinilor, iar mitropolitul ei, ca toți ceilalți, era uns de scaunul sobornicesc de la Țarigrad. Veacuri la rînd a rămas sub această ascultare, pînă în vremea domniei lui Ioan Paleologul, *cînd patriarhul mincinos* Mitrofan *a semnat hotărîrile soborului bisericesc din Florența, zdruncinînd credința tuturor iubitorilor credinței celei adevărate în scaunul sobornicesc cel mai dintîi de la Țarigrad. Dar fiindcă uneltele și aceia care au stîrnit această molimă rea au fost dați la o parte din cale curînd după aceste tulburări, iar sfînta biserică a lui Dumnezeu, mireasa mielului cel nevinovat, a fost adusă iarăși la pacea ei de odinioară, la faima ei cea de mai nainte, asemenea s-a dat în lături orice pricină de prepus ; de aceea mai cu seamă este desăvîrșit lipsit de cuviință ca biserica moldovenească, socotită totdeauna unul dintre mădularele cele*

mai alese și mai de frunte ale bisericii Răsăritului, să nu dobîndească sfințirea de la scaunul cel mai înalt, ci de la cel mai de jos. De aceea puținătatea noastră și tot soborul cel sfînt se roagă prea plecat de măria-ta să îngădui ca un mădular atît de ales al bisericii să se lipească iarăși de scaunul mai cinstit și să poruncești ca mitropolitul Moldo-Vlahiei (așa numesc grecii Moldova), *așa cum era obiceiul înainte vreme, să ceară ungerea de la scaunul nostru cel pravoslavnic de patriarh — lucru întru lauda Domnului și slava maicii noastre, biserica cea adevărată, iar pentru noi va fi o pricină de bucurie veșnică.“ Vasile* (Lupu), înduplecîndu-se de această scrisoare a patriarhului și a soborului, porunci să nu se mai ungă de atunci încolo mitropolitul Moldovei de nimeni afară de patriarhul de la Țarigrad. Și porunca aceasta a întărit-o, puțină vreme după aceea, soborul bisericesc ce s-a făcut la Iași, chiar sub acest domn, împotriva iconoclaștilor și a altor eretici din acele vremuri, cu glasul și iscălitura tuturor patriarhilor și chiar al celui de la Ohrida. Altminteri mitropolitului Moldovei i se arată în biserica Răsăritului o cinstire cu totul deosebită, care nu se arată altora. El nu poartă, ce e drept, numele de patriarh, dar nici nu ascultă de vreunul, căci, cu toate că este uns de patriarhul de la Țarigrad, totuși nu poate fi așezat sau scos din scaun de către acesta și nici nu trebuie să

aştepte ψῆφον[1], ca toţi ceilalţi mitropoliţi, bisericii celei mari ţarigrădene.

După ce a dobîndit întărirea domniei, trei episcopi ai Moldovei împlinesc punerea mîinilor deasupra capului și dau de știre patriarhului printr-o scrisoare că cutare și cutare om cucernic, cu frica lui Dumnezeu și învăţat, s-a ales cu ajutorul sfîntului duh și nu în alt chip care să atîrne de vrerea omenească. Același lucru îl face și domnul printr-o scrisoare osebită către patriarh și-l roagă să întărească în slujba aceasta, prin binecuvîntarea sa, pe cel așezat în scaun ; la care lucru patriarhul nu poate să se împotrivească în nici un chip și trebuie să urmeze întru totul vrerea domnului. Afară de aceasta, el mai este de tot slobod de dajdia care se plătește patriarhului sub numele de κοινότητος καὶ βοηθείας[2]; asemeni nici o lege nu-i poruncește să întrebe pe patriarh despre lucruri care s-au săvîrșit sau se vor săvîrși în biserica moldovenească ; dimpotrivă, el are tot așa de multă slobozenie în biserica sa ca și patriarhul din Ohrida în a sa. Cu toate că mitropolitul stă la un loc de cinste atît de înalt, totuși el nu poate nici să așeze și nici să scoată din scaun pe vreunul din arhiereii săi, căci numai domnul poate să cîntărească felul de viață și învățătura acelora care ar putea să fie aleși și să cerceteze pricinile celor ce trebuie

[1] vot.
[2] împărtășire și ajutor.

să fie scoşi din slujbă, precum şi să hotărască. Căci domnia a luat pe seama ei toate acestea; numai binecuvîntarea după canoanele statornicite de apostoli a lăsat-o în grija mitropoliţilor. În schimb nici domnul nu poate să schimbe, să adauge sau să scoată ceva în trebile duhovniceşti fără încuviinţarea mitropolitului, cu toate că el cîrmuieşte ca stăpîn singur peste toţi supuşii săi. Această rînduială n-o ţin decît domnii cei evlavioşi. Căci, dacă domnul nu cinsteşte credinţa, atunci nici o lege nu poate să-l îngrădească. Iar cînd e vorba de vreo ucidere şi domnul osîndeşte pe oarecine la moarte, slujba mitropolitului nu este alta decît sau să întărească sau să îndrepteze înaintea divanului judecata domnului după lege, iar domnul, ca bun creştin şi iubitor al dreptăţii, îngăduie acestea.

Arhiereii îşi împlinesc fără vreo împotrivire din partea cuiva slujba în eparhiile lor, aşază în slujbă preoţii de sub ascultarea lor şi, dacă aceştia săvîrşesc vreo ticăloşie, îi scot din slujbă fără să aibă milă; şi nimeni nu se împotriveşte la aceasta. Totuşi ei nu au dreptul să aşeze şi să scoată din slujbă pe stareţi şi arhimandriţi, fiindcă pe aceştia îi judecă numai divanul domnesc. Pentru greşeli mai mici, fiecare se pedepseşte de către mai marele său: diaconul de preot, preotul de protopop, ieromonahul şi călugărul de egumen sau arhimandrit, protopopul, egumenul şi arhimandritul de episcop, episcopul de mitropolit, mitropolitul de domn,

domnul de cugetul său și de Dumnezeu, care folosește cîteodată pe sultan drept unealtă pentru a îndrepta sau a pedepsi pe domn. Pentru greșeli mai mari, care trebuie pedepsite sau cu moarte sau cu luarea preoției, numai preoții, ieromonahii sau călugării stau sub judecata episcopilor lor. Iar starețul, arhimandriții și arhiereii nu se pot pedepsi decît de către domn. Dar dacă unul din acei pe care domnia i-a scos de sub puterea judecății ei săvîrșește ceva împotriva legii sobornicești sau vreo strîmbătate, atunci arhiereul este dator să dea de știre mitropolitului printr-o scrisoare, iar acesta înfățișează domniei pricina. Mitropolitul primește de la fiecare preot din eparhia sa, în fiecare an, două sute de aspri ca dajdie și o piele de vulpe sau jder ; în afară de acestea, el nu mai are voie să ceară și altceva. Asemenea nu are venituri nici de la arhierei, dacă aceștia nu-i dăruiesc ceva de bunăvoia lor. Aceleași venituri le au și arhiereii din eparhiile lor.

CAPITOLUL AL III-LEA

DESPRE MĂNĂSTIRILE DIN MOLDOVA

Toate mănăstirile din Moldova sînt așezate pe unul și același temei și ele țin canoanele date călugărilor de sfîntul Vasile. Mănăstiri mari, sub ascultarea unui arhimandrit, sînt numai patru ; iar mănăstiri mici, aflate sub ascul-

tarea unor stareţi, sînt peste 200, afară de aproape tot atîtea schituri, care au şi ele mănăstiri într-un loc sau altul. Ele se împart în mănăstiri închinate (ἀφιερόμενα)şi mănăstiri slobode (ἐλευθερα). Cele dintîi sînt închinate ori cetăţii Ierusalimului, ori muntelui Sinai sau Sfîntului Munte. În Moldova s-a făcut obicei ca domnii sau boierii, dacă voiesc să înalţe vreo mănăstire, să-şi împartă toată averea între mănăstire şi fiii săi şi să lase moştenire mănăstirii tot atît cît dobîndeşte fiecare dintre copiii săi. Iar dacă ctitorul se teme că mănăstirea se va dărîma sau că ar putea să se ruineze după moartea lui, atunci o închină uneia din mănăstirile cele mai de frunte din locurile pomenite mai sus. În chipul acesta arhimandriţii acelei mănăstiri sînt datori să poarte grijă de mănăstire şi să ia aminte ca şi călugării să se străduiască să ducă întotdeauna o viaţă curată şi cinstită. Iar ei lasă mănăstirii numai atîta din veniturile ei, cît este de trebuinţă pentru hrana călugărilor ; ceea ce prisoseşte se foloseşte pentru trebuinţele mănăstirii mai mari şi se trimite în fiecare an acolo. În mănăstirile slobode, călugării trebuie să are, să prăşească şi să secere ei singuri, iar în ceasurile în care sînt slobozi de împlinirea trebilor lor duhovniceşti, ei trebuie să se îndeletnicească cu meşteşuguri hotărîte de către stareţ, să lucreze în vie, pe ogoare şi în grădinile lor şi să gătească roadele adunate pentru folosul mănăstirii.

Toate mănăstirile își plătesc în fiecare an dăjdiile către domnie, după starea moșiilor lor, însă mitropoliții și episcopii nu dau nimic domniei. Osebit, toți călugării sînt așa de ascultători canoanelor sfîntului Vasile cel Mare, că mai de grabă ar muri de o sută de ori, decît să mănînce o îmbucătură de carne, chiar dacă le-ar porunci un doftor. Nu ies niciodată din mănăstirea lor, dacă nu-i mînă egumenii sau dacă nu dobîndesc învoire pentru cîteva ceasuri sau cîteva zile. Purtarea de grijă pentru cheltuielile mănăstirii se încredințează celor mai bătrîni, care au dovedit starețului cinstea lor și bune năravuri. Altminteri, nu avem încotro și trebuie să lăudăm chipul cum sînt primiți oaspeții în toate mănăstirile din Moldova. Căci orice drumeț care se oprește acolo — fie el dreptcredincios ori evreu, ori turc, ori armean — nu numai că este bine primit, ba chiar, dacă ar voi să zăbovească acolo un an întreg, cu toate carele și dobitoacele sale, i se dă de mîncare și i se poartă de grijă — după puterile mănăstirii — cu cinste, cum se cuvine și fără murmur.

CAPITOLUL AL IV-LEA

DESPRE GRAIUL MOLDOVENESC

Scriitorii au felurite păreri despre izvorul graiului moldovenesc. Mulți dintre aceștia socotesc că el ar fi graiul latinesc stîlcit, fără ames-

tecul altor graiuri. Alţii socotesc că el s-ar trage din graiul italienesc. Noi vroim să înfăţişăm aci temeiurile amîndorora părţilor, pentru ca cititorul să poată vedea cît mai degrabă adevărul. Cei ce zic că graiul latinesc ar fi muma cea dreaptă şi adevărată a graiului moldovenesc se sprijină pe temeiurile acestea: mai întîi, zic ei, coloniile romane au fost strămutate în Dacia cu mult mai înainte ca graiul romanilor să fi fost stricat în Italia de către năvălirile goţilor şi vandalilor; nici unul însă dintre cronicari nu ne spune că ele s-ar fi întors iarăşi în vremea stăpînirii barbarilor în Italia; aşadar locuitorii Daciei nu ar fi putut să-şi strice graiul din pricina vreunui grai asemenea, care nici nu s-a aflat. În al doilea rînd, moldovenii nu s-au numit niciodată italieni, nume care a ajuns al romanilor în vremile care au urmat, în mai multe locuri, ci au păstrat totdeauna numele de romani, acelaşi pentru toţi locuitorii Italiei în vremea cînd Roma era cetatea cea mai de frunte a lumii întregi. În schimb nu se tăgăduieşte că ungurii şi leşii le zic *vlahi* — nume pe care aceste popoare îl dau tocmai italienilor. Căci mai curînd aş crede că aceste noroade învecinate au luat numele de valah de la moldoveni, care le erau cu mult mai cunoscuţi, dîndu-l italienilor, decît de la italieni pentru a-l da moldovenilor. A treia şi cea mai bună dovadă este că în graiul moldovenesc se mai găsesc multe vorbe latineşti, care în graiul italienesc

nu se află de loc; dar substantivele şi verbele ce au intrat în graiul italienesc de la goţi, vandali şi longorbazi nu se află în graiul moldovenesc.

Ca să limpezim mai bine acest lucru, vroim să dăm aici cîteva pilde:

Latineşte	*Italieneşte*	*Moldoveneşte*
Incipio	Commincio	Încep
Albus	Bianco	Alb
Civitas	Citta	Cetate
Dominus	Signore	Domn
Mensa	Tavola	Masă
Verbum	Parola	Vorbă
Caput	Testa	Cap
Venatio	Caccia	Vînat

Aceia însă care vor să tragă graiul moldovenesc din graiul italienesc aduc împotrivă acestea:

1. Că în acest grai sînt *verba auxiliaria* terminate în *em, ei, are;*

2. Articolele substantivelor;

3. Asemenea că vreo cîteva cuvinte ar fi pe de-a-ntregul italineşti ca *schiop,* sciopo, claudus. La fel şi *cerc,* cerco, quaero, cuvinte care, fiind cu totul necunoscute în graiul latinesc, nu pot fi trase din alt grai decît din cel italienesc.

La aceasta însă cei ce împărtăşesc socotinţa celor dintîi răspund:

1. Moldovenii folosesc, ce e drept, *verba auxiliaria*, dar acestea nu sînt italieneşti, ci ale lor.

2. La fel stau lucrurile şi cu articolele, căci în nici una din părţile vorbirii nu este graiul moldovenesc mai deosebit de cel italienesc decît tocmai în aceasta. Italianul îşi pune articolul înaintea numelui. Moldoveanul după nume. Precum *l'huomo, la moglie* ; pe moldoveneşte *omul, muierea.*

Italianul are numai un *articulum masculini generis,* la *singular, il,* la *plural, gli* sau *i,* la *feminino singularis, la,* la *plural, le ;* moldovenii au însă la *singulari masculino* două articole *ul* şi *le,* pe unul îl adaugă la cuvintele care se termină într-o vocală şi pe celălalt la cuvintele care se termină într-o consoană ; ca omul, *homo,* calul, *equus,* scaunul, *scamnum,* vasul, *vas,* şarpele, *serpens,* cîinele, *canis* etc. La plural ei pun la sfîrşitul cuvintelor care însemnează fiinţe vii articolul *ii ;* precum *caii, oamenii,* equii, homines ; lucrurile neînsufleţite se sfîrşesc însă la *plural* cu *ele,* ca : scaunele, vasele ş.a.m.d. De asemenea moldovenii au două *articulos faeminini generis : e* şi *a,* ca : *muiere, găina, mulier,* gallina. Cuvintele care se termină cu *e* primesc la *plural ile,* ca : *muiere-muierile,* iar cele care se termină în *e* au la *plural ele,* ca : *găina, găinile.*

3. Se poate însă bănui mai degrabă că acele vorbe care se potrivesc mai mult cu graiul italienesc decît cu graiul cel vechi al romanilor

s-au strecurat în graiul nostru din legăturile neguțătorești îndelungate pe care moldovenii le-au avut cu genovezii, pe vremea cînd aceștia stăpîneau țărmurile Mării Negre.

Moldovenii au primit în limba lor, în același chip, și vorbe din graiul grecilor, turcilor și leșilor, după ce au început să facă negoț cu aceste neamuri; de exemplu, de la greci: παίδευσις pedeapsă, κυβέρνησις chivernisire, προκοπή procopie [1], βλασφημῶ blăstem, ἄζυμον azimă, δρόμος drum, πεῖσμα pizmă.

Acum că am arătat, așadar, socotința amînduror părți, noi nu cutezăm să hotărîm care din două ar fi aproape de adevăr, de teama că dragostea de patrie s-ar putea să ne orbească și să lăsăm să scape privirii noastre unele lucruri pe care alții ar putea să le vadă lesne. De aceea lăsăm pe bunul cititor să judece singur, și noi ne mulțumim să punem aci ceea ce ne zice Covatius:

„*Este lucru de mirare* — spune el — *că graiul moldovenesc are mai multe vorbe latinești decît graiul italienesc, cu toate că italianul locuiește astăzi acolo unde a locuit altădată romanul. Poate că totuși nu este chiar așa de mirare, căci italienii și-au alcătuit un grai la multă vreme după aceea.*"

Osebit mai trebuie să se ia aminte că în graiul moldovenesc se găsesc vorbe rămase pesemne din graiul cel vechi al dacilor, fiindcă ele

1 procopie — procopsire.

nu se cunosc nici în graiul latinesc şi nici în graiurile noroadelor megieşe.

Căci ce ne stă împotrivă să credem că odinioară coloniştii romani din Dacia i-au avut atunci pe daci sclavi sau de asemenea că atunci cînd îi murea vreunuia nevasta, se însoţea cu o femeie din neamul dacilor ? De aceea se putea foarte lesne ca în graiul lor să se strecoare vorbe străine. Astfel sînt : *stejar, pădure, heleşteu, cărare, grăiesc, nemeresc* etc. Graiul maldovenesc are, altminteri ca şi celelalte graiuri, rostirile lui felurite. Cea mai bună rostire este la Iaşi, în mijlocul Moldovei, fiindcă oamenii din părţile acestea sînt mult mai învăţaţi, din pricină că acolo se află curtea domnească. Cei ce locuiesc la Nistru amestecă în graiul lor multe vorbe leşeşti şi numesc unele lucruri ce le sînt de trebuinţă în casă cu nume leşeşti, încît ei mai că nu pot fi înţeleşi de către alt moldovean. Cei ce îşi au aşezările în munţi, lîngă Transilvania, folosesc adesea vorbe ungureşti. Cei din Fălciu îşi strică graiul cu vorbe tătăreşti, gălăţenii cu vorbe greceşti şi turceşti. Asemenea femeile din Moldova au cu totul altă rostire decît bărbaţii, căci ele schimbă silabele *bi* şi *vi* în *ghi*, ca : bine, *ghine :* vie, *ghie ; pi* în *chi :* pisma, *chizma,* piatra, *chiatra ;* silaba începătoare *în* în *ng,* pe care n-o poate lesne rosti altcineva. Şi, dacă un bărbat s-a obişnuit o dată cu această rostire, el n-o poate lepăda decît cu multă trudă şi se vădeşte singur, ca un pui de şoarece, că a stat prea mult

în poala maică-si. De aceea oameni de acest fel sînt îndeobşte luaţi în rîs cu vorba *„fecior de babă"*. Valahii şi ardelenii au acelaşi grai ca moldovenii ; dar rostirea lor este ceva mai aspră, precum : *giur,* pe care valahul îl rosteşte jur, ca leşescul *z* sau franţuzescul *j* ; *Dumnedzeu,* valah Dumnezău ; *acmu,* valah acuma ; *acela,* valah ahela. Mai au şi cîteva vorbe pe care moldovenii nu le ştiu ; însă pe acestea nu le folosesc cînd scriu.

Se ţin pas cu pas de graiul şi scrierea moldovenească şi recunosc, în chipul acesta, de fapt că graiul moldovenesc este mai curat decît al lor, cu toate că vrăjmăşia dintre moldoveni şi valahi îi împiedică să o spună. Un grai mult mai stricat au cuţo-vlahii, care locuiesc în Rumelia, la hotarul Macedoniei. Ei amestecă într-un chip de mirare graiul ţării lor cu cel grecesc şi cu cel albanez ; aşa fel că amestecă, în vorbirea lor valahă, uneori frînturi din graiul grecesc, alteori din cel albanez.

Dar, în tot locul, păstrează sfîrşitul moldovenesc la nume şi la verbe. Într-un grai stricat ca acesta se înţeleg, ce e drept, numai ei între ei, căci nici un grec, albanez sau moldovean nu este în stare să-l priceapă. Dar dacă toţi aceştia trei s-ar găsi laolaltă într-un loc şi ar auzi un cuţo-vlah vorbind, atunci ar putea cu siguranţă să înţeleagă ce vrea omul, dacă fiecare dintre ei ar tălmăci celorlalţi frînturile din graiul său.

CAPITOLUL AL V-LEA

DESPRE LITERELE MOLDOVENILOR

Înainte de soborul bisericesc de la Florenţa, moldovenii foloseau litere latineşti, după pilda tuturor celorlalte neamuri al căror grai se trage din cel roman. Dar cînd mitropolitul moldovean a trecut, la acest sinod — după cum am arătat mai sus — de partea papiştaşilor, atunci urmaşul său, cu numele *Theoctist* — diacon al lui Marcu din Efes, bulgar de neam, ca să stîrpească aluatul papistaşilor din biserica moldovenească şi să taie celor tineri prilejul de a citi vicleşugurile papistaşilor — l-a sfătuit pe Alexandru cel Bun să izgonească din ţară nu numai pe oamenii de altă lege, ci şi literele latineşti şi să pună în locul lor pe cele slavoneşti. Cu această rîvnă prea mare şi nepotrivită, el a ajuns ctitorul cel dintîi al barbariei în care este împotmolită astăzi Moldova. Dar fiindcă literele slavoneşti nu ajungeau pentru scrierea tuturor vorbelor pe care graiul moldovenesc le-a luat parte din graiul latinesc şi parte din graiurile neamurilor învecinate, atunci a trebuit să fie născocite cîteva litere noi ; de aceea graiul moldovenesc a avut apoi un număr atît de mare de litere cum nu are nici un alt grai europenesc. Astăzi numărul literelor, împreună cu cîteva semne prozodice şi de scriere, se ridică la 47 [1].

Literele mari ale moldovenilor sînt la fel cu

[1] În ediţia germană nu sînt trecute literele alfabetului slavon.

acelea ale grecilor și slavilor, căci amîndouă felurile de litere ei le folosesc în același chip. Asemenea semne de litere, ca acelea din care am înfățișat cîteva chiar acum în fața ochilor cititorului, le folosesc moldovenii în scrisorile lor și în catastife, după ce au lepădat pe cele latinești ; în schimb în cărțile de slujbă bisericească, în scrisorile domnești, în socotelile vistieriei și în alte scrisori ale curții domnești nu s-au folosit, vreme de 200 de ani, alte litere decît cele slavonești. De aceea și fiii boierilor nu învățau altă limbă decît cea slavonească, dar în care nu puteau învăța alte științe. De aceea, după ce învățau să citească, ei trebuiau să învețe pe de rost cartea de rugăciuni a bisericii Răsăritului, ohtoihul, și psalmii lui David. După aceea li se lămurea Evanghelia, Faptele apostolilor și cele cinci cărți ale lui Moise, rareori însă și celelalte cărți ale Vechiului Testament, pentru ca să poată înțelege cît de cît ce stă scris în Biblie. Același lucru învățau și fiicele boierilor, ca să poată citi și scrie cît mai bine în graiul țării lor. Rar se afla cineva care să învețe gramatica slavonească ; mai cu seamă că foarte rar se poate găsi o gramatică a acestei limbi alcătuită de *Maximus din Creta* — pe care rușii l-au înălțat în rîndul sfinților — și care s-a tipărit numai o singură dată la Moscova. Dar în veacul din urmă, cînd în vremea domniei lui Vasile Albanezul Moldova s-a întors iarăși sub ascultarea patriarhului greco-ortodox, a început să se tre-

zească şi să vină iarăşi cu încetul la lumină din adîncul întuneric al barbariei ce se întinsese asupra ţării. Căci prin grija acestui domn s-a întemeiat la Iaşi, pentru întîia oară, o şcoală grecească şi s-a dat poruncă în toate mănăstirile mai mari să se primească călugări greci, care să înveţe pe fiii boierilor ştiinţele greceşti. Asemenea tot acest domn a orînduit ca, în cinstea bisericii patriarhaliceşti, în mitropolie să fie un cor alcătuit din psalţi greci şi jumătate din liturghie să se slujească în greceşte, iar cealaltă jumătate în slavoneşte, obicei care se ţine şi astăzi. Tot acest domn a rostuit o tipografie grecească şi moldovenească şi a pus să se tipărească cărţi bisericeşti şi pravile. Aşa s-a făcut că au putut să se citească în graiul ţării, la început, evangheliile şi scrierile apostolilor, după aceea şi toată liturghia. Cîteva zeci de ani după aceasta, Şerban Cantacuzino, domn al Valahiei, luîndu-se după aceste rînduieli bune, a întemeiat în ţara sa şcoli greceşti şi tipografii greceşti şi romîneşti. La sfîrşitul veacului trecut au început, pînă la urmă, şi cîţiva moldoveni să înveţe limba latinească şi alte ştiinţe. În această treabă vrednică de laudă unul Miron le-a luat înainte cu pilda sa. Acesta era logofăt şi cel mai bun cronicar pe care l-au avut moldovenii. Şi-a trimis fiii în Ţara Leşească şi i-a pus să înveţe acolo limba latinească şi alte meşteşuguri slobode. După o vreme şi Duca, domn al Moldovei, a adus pe un bărbat tînăr, foarte învăţat, cu nu-

mele de Ioan Papis, (care luă după o vreme, la Moscova, numele de Comnenus şi care a fost în cele din urmă mitropolit la Dristra) şi pe Cigala, un călugăr, ca să dea învăţătură fiilor săi. Apoi şi tatăl nostru, domnitorul *Constantin Cantemir,* a chemat în Moldova pe un ieromonah foarte iscusit, cu numele Ieremia Cacavela, născut în Creta, şi i-a încredinţat pe copiii săi şi ai altor boieri, ca să lea dea învăţătură. Din vremea aceea mulţi moldoveni au început să înveţe literatura grecească, latinească şi italienească.

TABVLA
GEOGRAPHICA
MOLDAUIA
PODOLIA
PALAT. BRACLAVIENSIS
POKUTIA
TRANSILVANIA
MOLDAVIA
TAT. OTSCHACOW
TAT. BUDSCHAK
BESSARABIA
VALLACHIA
MARE NIGRUM
Kamieniec
Kalus
Mohilow
Chozyn
Czernaucul
Snyatin
Zablotow
Dobrilow
Buboce
Colonia
Toploza
S. Mikloz
Kason
Suczawa
Neumark
Roman
Bacow
Marienburg
Cronstadt
Adziud
Focżani
Ribnico
Ovidia
Salcea
Brailo
Galacz
Renii
Obliciza
Babadaghi
Ismail
Tibak
Kilia nova
Kilia Stara
Cogalnik R.
Albina
Bender
Caulzenii
Kishenou
Lapuszna
Botna R.
Dubosar
Orhei
Orlow
Zura
Backow
Dniester R.
Reut R.
Sorgka
Kamienicza
Jampol
Podul Subcalinor
Bogdanesti
Centum Monticuli
Dorohoi
Harlev
Cotnar
Tirgul furmos
JASSII
Skinte
Sultanesti
Husz
Wasluj
Barlad
Falczii
Tecuczii
Dubraviza
Prisco
Petriceni
Lebedzeni
Andrei
Pomaria
Monast. Domnu
Botaszani
Stephanesti
Corovia
Kuluknik R
Cula R
Prut R
Siret R
Milcow R
Berhecz R
Donau R
Kiszcz
Largu
Faresci
Pacem
Korod
Grezi
Sascal
Salabicu
Tulza
Iqnikale
Bakow
Bahlui R.
Copou
Aron
Socola
Greci
Silisteni
Barlad R
Dejneko
Okze
Kiatosa
Podul Lun
Laguna
Fundul
Saraleni
Ialpuh R.
Do'aki
Bakul R
Slobodia
Piscune
Kopanka
Aniszkhani
Specul
Borgssa
Sirbeni
Meloonizo
Rybnik
Balta
Kuczentec
Graska
Buoza
Sukaku
Ludonu
Kitaigorod
Zwaniecz
Wasilow
Bukwin
Urarchoia
Zerwonogrod
Grudek
Sinkow
Wiznica
Ustiriko
Timenia
Tartaro
Darosce
Radohuza
Vigiliae
Skiececi
Ciprianu
Tadoraskan
Plovem
Sinnaiu
Strandu R.

CUPRINS

III. DESPRE CELE BISERICEŞTI ŞI ALE INVAŢATURII IN MOLDOVA

T. 577

Responsabil de carte : G. Rădulescu şi L. Călin
Tehnoredactor : Gh. Popovici
Corector : C. Costescu

Dat la cules 15.11.955. Bun de tipar 04.04.956. Tiraj 15.100 ex. Hîrtie concept de 65 gr. m.p. Format 700×1000/32. Coli ed. 10,78. Coli de tipar 9,25. Ediţia I. Comanda 1043. Planşe tipo 2. A. nr. 04857. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R–32.

Tiparul executat sub comanda nr. 6 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Bucureşti — R.P.R.

